

Taide tarjolle, kulttuuri kaikille

Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi

Opetusministeriön julkaisuja 2004:29

Taide tarjolle, kulttuuri kaikille

Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi

Opetusministeriön julkaisuja 2004:29

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto
Meritullinkatu 10,
PL 29, 00023 Valtioneuvosto
<http://www.minedu.fi>
<http://www.minedu.fi/julkaisut/kulttuuri>

Kannen kuva: Jyrki Lyytikä
Taitto: Erja Kankala, opetusministeriö
Kirjapaino: Yliopistopaino, 2004

ISBN 952-442-819-9 (nid.)
ISBN 952-442-820-2 (pdf)
ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja 2004:29

Sisältö

1 Johdanto	5
2 Visio	9
3 Kohteen tai palvelun saavutettavuus	11
3.1 Luokse pääseminen	13
3.1.1 <i>Fyysinen saavutettavuus</i>	13
3.1.2 <i>Tiedottamisen saavutettavuus</i>	15
3.1.3 <i>Taloudellinen saavutettavuus</i>	17
3.2 Kohteen avautuminen	19
3.2.1 <i>Saavutettavuus eri aistien avulla</i>	19
3.2.2 <i>Tiedollinen saavutettavuus</i>	23
3.2.3 <i>Sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus</i>	23
4 Taiteen ja kulttuurin kenttä	25
4.1 Kirjallisuus	25
4.2 Esittävät taiteet	30
4.3 Visuaaliset taiteet ja kulttuuriperintö	35
4.4 Audiovisuaalinen ala	38
4.5 Kulttuuritapahtumat	42
5 Lapset ja nuoret	46
6 Hallinnon keinot edistää kulttuurin saavutettavuutta ja vammaisten kulttuuritoimintaa	49
6.1 Opetusministeriön hallinnonala	49
6.1.1 <i>Kulttuurin saavutettavuutta edistävät toimenpiteet</i>	49
6.1.2 <i>Vammaisten oman taide- ja kulttuuritoiminnan edistäminen</i>	54
6.1.3 <i>Vammaiset ja taidekoulutus</i>	56

6.2 Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala	59
6.2.1 Sosiaali- ja terveysministeriö	60
6.2.2 Raha-automaattiyhdistys	62
6.3 Kunnalliset kulttuuripalvelut	63
7 Lähteet ja kirjallisuus	65
Sanasto	68
Kulttuurikohteiden esteettömyyden tarkistuslista	79
Tarkistuslista tapahtumajärjestäjälle	89

1 Johdanto

Jokaisella ihmisellä on oikeus valita kulttuuripalveluiden alueelta kiinnostuksensa kohteet. Sen, onko hän toimimisesteinen vai ei, ei pidä vaikuttaa hänen mahdollisuuksiinsa osallistua taiteelliseen ja kulttuuritoimintaan. Vammaisen ihmisen vamma ei ole hänen ainoa ominaisuutensa, vaan yksi muiden joukossa. Vasta esteellinen ympäristö tekee vammaisuudesta poikkeavaa ja erityistä. Saavutettavasta ympäristöstä, taiteesta ja kulttuurista voi nauttia meistä jokainen.

Taiteeseen ja kulttuuriin liittyvät yhteiset kokemukset ovat tärkeitä kaikille. Taide on tapa kommunikoida, jäsentää, tulkita ja hahmottaa maailmaa ja omaa suhdettaan ympäristöönsä. Kaikkien on voitava hyödyntää ja ilmaista omaa luovuuttaan. Vammaisuuden tai viittomakielisyyden ei pidä estää taiteen alan ammatillisen pätevyuden hankkimista tai taiteellisen toiminnan harjoittamista elinkeinona. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus koskettaa kaikenikäisiä ihmisiä. Taide-elämyksiä on välttämätöntä saada jo lapsuusiässä, sillä taiteen tarjoamat kokemukset antavat lapselle tapoja hahmottaa, ymmärtää ja kuvata itseään ja ympäristöään.

Opetusministeriö asetti vuosiksi 2003 - 2005 Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan¹, jonka tehtävänä on toimia ministeriön asiantuntijaelimenä vammaisten ihmisten kulttuuritoimintaan

¹ <http://www.minedu.fi/opm/hankkeet/vammaisetjakulttuuri>

ja kulttuurin saavutettavuuteen liittyvissä kysymyksissä. Aloitteen toimikunnan perustamiseksi teki vuosina 2001 - 2002 toiminut Kulttuuria kaikille -työryhmä. Ajatus sai laajalti kannatusta työryhmän muistiosta annetuissa lausunnoissa, joita pyydettiin vammaisjärjestöiltä, julkishallinnon edustajilta, julkisilta taide- ja kulttuurilaitoksilta sekä muilta kulttuurialan toimijoilta. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnalta edellytetään toimikautensa aikana muun muassa ehdotusta toimenpideohjelmaksi kulttuurin saavutettavuuden lisäämiseksi julkisissa taide- ja kulttuurilaitoksissa. Käsillä oleva julkaisu on toimikunnan vastaus tähän tehtävänantoon. Toimikunta on pyrkinyt tarjoamaan mahdollisimman konkreettisia ja käytännönläheisiä ohjeita taide- ja kulttuuritarjonnan saavutettavuuden parantamiseksi ja esittää myös toimenpideohdotuksia vammaisten ihmisten oman luovan toiminnan edistämiseksi.

Tämän julkaisun syntymiseen on vaikuttanut myös opetusministeriön lastenkulttuuripoliittinen ohjelma², jossa käsitellään omassa luvussaan liikkumis- ja toimimisesteisiä lapsia. Ohjelmassa esitetään muun muassa, että kulttuurin saavutettavuutta koskevassa toimenpideohjelmassa kiinnitetään huomiota erityisesti myös lasten ja nuorten tarpeisiin.

Toimenpideohjelmahdotuksessa hyödynnetään taustatietona Kulttuuria kaikille -työryhmän muistiota³, jossa muun muassa esitetään keskeisten käsitteiden määritelmät. Kyseistä muistiota pohjustettiin kahdella kyselyllä, joista toinen käsitteli vammaisten omaehtoista taide- ja kulttuuritoimintaa, ja se suunnattiin vammaisjärjestölle ja niiden jäsenille. Toinen kysely selvitti vammaiskulttuurin tukimuotoja muutamissa EU-jäsenmaissa ja Pohjoismaissa. On suositeltavaa, että lukija käyttää Kulttuuria kaikille -työryhmän muistiota oheismateriaalina tälle toimenpideohjelmalle, sillä siinä tarkastellaan esimerkiksi Suomen julkishallintoa ja kansainvälisiä kysymyksiä laajemmin kuin tässä.

Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan puheenjohtajana toimii Sari Salovaara Valtion taidemuseosta ja jäsenenä Ritva Granlund Kallion kirjastosta, Aini Kimpimäki sosiaali- ja terveysministeriöstä, Kalle Könkkölä Kynnys ry:stä, Marjatta Levanto (1.6.2004 saakka) ja Erica Othman Valtion taidemuseosta (1.6.2004 alkaen), Maisa Lovio (28.1.2004 saakka) ja Ditte Stürmer (28.1.2004 alkaen) Suomen Kuntaliitosta, Erkki Mäkiö Museovirastosta, Pertti Rajala Satakunnan erityishuoltopiirin kuntayhtymästä, Anne Sandberg-Majuri Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry:n edustajana, Mervi Tiensuu-Nylund opetusministeriöstä ja Helena Torboli Kuurojen Liitto ry:stä.

² Lakupo 2003.

³ Kulttuuria kaikille 2002.

Varajäseninä toimivat Ismo Helén Kynnys ry:stä, Ari Kurppa Invalidiliitosta/Vammaisten yhdyskuntasuunnittelupalvelusta, Harri Köykkälä Suomen Kansallisoopperasta, Tom Leidenius Förbundet Finlands Svenska Synskadade r.f.:n edustajana, Heikki Majava Suomen Kuurossokeat ry:stä, Mari Savolainen Aivohalvaus- ja dysfasialiitto ry:stä ja Sanna Sepponen Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n edustajana. Sihteereinä toimivat Eeva Jeronen opetusministeriöstä ja Outi Lindroos.

Toimikunta on kuullut toimenpideohjelmaehdotusta valmistellessaan asiantuntijoina Anja Arstila-Paasilinna (ammattikorkeakouluyksikkö), Turja Pesosta (yliopistoyksikkö) ja Kaija Suorsa-Aarniota (ammattillisen koulutuksen yksikkö) opetusministeriön koulutus- ja tiedepolitiikan osastolta, Anita Hämäläistä Raha-automaattiyhdistyksestä, Kari Koivumäkeä Valtion liikuntaneuvoston erityisryhmien liikunnan jaostosta ja Esa Rantasta taiteen keskustoimikunnasta. Toimenpideohjelmaehdotuksen luonnos oli lisäksi kesällä 2004 yleisön kommentoitavissa toimikunnan verkkosivuilla.

Saavutettavuutta on mahdollista tarkastella esimerkiksi ikääntyneiden ihmisten tai kielivähemmistöjen kannalta, mutta tässä toimenpideohjelmaehdotuksessa keskitytään taiteen ja kulttuurin saavutettavuuteen nimenomaan vammaisten ja viittomakielisten ihmisten näkökulmasta. Tahot, joille toimenpide-ehdotukset on suunnattu, ovat sekä julkisia että yksityisiä taide- ja kulttuurilaitoksia ja kulttuurin alan toimijoita. Ehdotuksia tehdään myös julkishallinnolle, lähinnä opetusministeriölle, sosiaali- ja terveysministeriölle sekä kunnille. Vammaisjärjestöt ovat alan keskeisinä toimijoina sellaisia tahoja, joiden aktiivisuus on tarpeen etenkin ehdotusten toteuttamisen vaatimisessa ja toteutumisen valvomisessa.

Toimenpideohjelmaehdotus rakentuu siten, että luvussa 2 kerrotaan ohjelman ydintavoitteet. Luvuissa 3 ja 5 käsitellään kaikille taiteenaloille yhteisiä asioita, luvussa 3 saavutettavuuden osa-alueiden avulla ja luvussa 5 keskittyen erityisesti lasten- ja nuorten kulttuuriin. Luvussa 4 puolestaan käsitellään eri taiteenalojen ja sektorien erityispiirteitä saavutettavuusnäkökulmasta. Luvut 3 ja 4 eivät siis ole sisällöltään päällekkäisiä, vaan toisiaan täydentäviä. Kussakin luvussa esitettyjen toimenpide-ehdotuksien tiivistelmät on koottu asiakokonaisuuksittain.

Julkaisun lopussa olevaan sanastoon on kerätty muutamia keskeisimpiä termejä ja käsitteitä selityksineen. Siihen on hyvä tutustua jo ennen varsinaisen toimenpideohjelman lukemista, mikäli aihepiiri ei ole entuudestaan tuttu. Julkaisun kaksi liitettä ovat esteettömyyden tarkistuslista ja lyhyt tarkistuslista tapahtumajärjestäjille. Esteettömyyden tarkistuslistaa kulttuuripalvelujen tarjoajat ja taidelaitokset voivat käyttää kartoittaessaan oman toimintansa saavutettavuutta. Tapahtumajärjestäjille suunnatun lyhyen kysymyslistan avulla voi puolestaan tarkistaa nopeasti, miten tapahtuman saavutettavuutta voisi parantaa.

Tämä toimenpideohjelman ehdotus ja sen selkokielinen esite ovat saatavilla opetusministeriön www-sivuilla osoitteessa <http://www.minedu.fi/opm/hankkeet/vammaisetjakulttuuri/tekstit.html> word- ja pdf-muodoissa. Keväällä 2005 ehdotuksesta tehdään ruotsinkielinen tiivistelmä, joka tulee saataville mainitun www-osoitteen kautta.

Kun taide ja kulttuuri ovat saavutettavia, ne ovat tarjolla kaikille. Tämän toimenpideohjelman ehdotuksen myötä tarjolla ovat myös keinot saavutettavan taiteen ja kulttuurin tekemiseen. Saatuaan työnsä valmiiksi toimikunta luovuttaa toimenpideohjelman ehdotuksensa opetusministeriön käyttöön.

Helsingissä 22.10.2004

Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan puolesta

Sari Salovaara
puheenjohtaja

Eeva Jeronen
sihteeri

Outi Lindroos
sihteeri

2 Visio

Hyvät kulttuuripalvelut ovat saavutettavia kaikille niin palvelujen tuottajan kuin kuluttajankin näkökulmasta. Taide ja kulttuuri ovat kaikkien ulottuvilla silloin, kun kuka tahansa kansalainen voi kiinnostuksensa mukaisesti valita itselleen soveltuvia, saavutettavissa olevia palveluja ja hankkia kulttuuritarjonnasta ja -toiminnasta elämyksiä, tietoa ja taitoja tai tuottaa niitä itse.

Yksilön näkökulmasta kulttuurin saavutettavuuteen vaikuttavat monenlaiset tekijät. Näitä voivat olla esimerkiksi asuinpaikka, taloudellinen tilanne tai ajan riittävyys. Taiteen ja kulttuurin saavutettavuuteen liittyy kuitenkin myös paljon muuta.

Tämän toimenpideohjelman tarkoituksena on lisätä kulttuurihallinnossa sekä kulttuuritoimijoiden ja -palvelujen tuottajien keskuudessa tietoisuutta siitä, että kulttuuripalvelujen käyttäjät liikkuvat, toimivat, käyttävät aistejaan ja käsittelevät tietoa monin eri tavoin.

Tämän tiedostavat kulttuuritoimijat osaavat tehdä hyviä ratkaisuja ja toimivia palveluja. Samalla yhdenvertaisuus eri väestöryhmien välillä paranee, ja taiteella ja kulttuurilla voidaan lisätä kaikkien hyvinvointia.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus heijastaa koko yhteiskuntamme tilaa sen jäsenten yhdenvertaisten mahdollisuuksien osalta. Suomalainen lainsäädäntö pyrkii luomaan puitteet sille, että ketään ei syrjitä esimerkiksi vammaisuuden perusteella. Muun muassa perustuslakiamme, rakennuslainsäädäntöämme, vammaispalvelulakia ja joukkoa muita lakeja ja säädöksiä, jotka lisäävät vammaisten ihmisten osallistumismahdollisuuksia, on kehitetty tähän suuntaan.

Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus jää kuitenkin usein toteutumatta siksi, että kulttuurin parissa työskenteleviltä puuttuu käytännön tietoa. Saavutettavuuteen vaikuttavat monet valinnat, joita taide- ja kulttuurialalla työsken-

televät tekevät osana jokapäiväistä työtään. Lisäksi kulttuurihallinnon toimenpiteet ja kulttuurisen tasa-arvon periaatteiden huomioiminen vaikuttavat ratkaisevasti kehityslinjoja luotaessa.

Ihanteellisessa tilanteessa jokainen taiteen ja kulttuurin parissa työskentelevä ihminen hahmottaa, miten hän omalta osaltaan voi vaikuttaa kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen. Työntekijöiden vastualueet ovat selkeät, ja he tekevät työssään tietoisia ratkaisuja ja valintoja. He tietävät toiminnan tai palvelujen kohderyhmät ja erilaisten ratkaisujen syyt. He myös tietävät, miten valinnat vaikuttavat käytännön järjestelyihin. Kaikkien taiteen ja kulttuurialan työntekijöiden asenteet, tiedot ja taidot ovat asialliset ja ajantasaiset, sillä he ovat saaneet koulutusta ja kokemusta monenlaisten yleisöjen huomioimisessa. Tietoa, konsultointiapua ja koulutusta on saatavilla kaikille sitä tarvitseville.

Ihanteellisessa tilanteessa taiteen ja kulttuurialan organisaatiossa on muodostunut rutiininomaisia käytäntöjä, joilla varmistetaan, että tarjonta ja palvelut soveltuvat kaikille. Lisää hyviä käytäntöjä luodaan, niitä noudatetaan ja kehitetään. Mitään käyttäjä-, asiakas- tai työntekijäryhmiä ei rajata tarjonnan ja palvelujen ulkopuolelle vain siksi, että ei ole huomattu, miten asiat voisi tehdä toisin.

Tämän ihannetilanteen ei välttämättä tarvitse olla kaukainen haave, sillä saavutettavuuden parantaminen ei ole aina kallista ja aikaa vievää. Taidelaitoksista ja kulttuuripalveluista saa saavutettavat monille vammaisille ihmisille pelkästään toimintatapoja tarkistamalla. Arkipäiväisten esineiden uusilla, luovilla

käyttötavoilla voidaan myös parantaa saavutettavuutta nopeasti ja edullisesti.

Saavutettavuuden parantaminen etenee vaiheittain. Ensin on välttämätöntä tunnistaa ja poistaa kulttuuripalvelun käyttämisen ja osallistumisen tiellä olevat konkreettiset esteet. Tämän jälkeen tarvitaan aktiivista yhteistyötä eri yleisö- tai sidosryhmien kanssa, jotta käyttäjät löytäisivät uudistuneet palvelut. Sitten kulttuuripalvelun tuottaja on mukana tärkeässä kehityksessä: hän toteuttaa inklusiota eli luo omalla toiminnallaan yhteiskuntaa, jossa kaikilla on mahdollisuus osallistua.

3 Kohteen tai palvelun saavutettavuus

Jotta taide-elämys, kulttuuritilaisuus tai muu taiteeseen ja kulttuuriin liittyvä palvelu olisi kaikille saavutettava, täytyy sen täyttää muutamia perusehtoja. Ensiksikin kohteen luokse on konkreettisesti päästävä, toiseksi kohde on voitava kokea. Tässä luvussa tarkastellaan saavutettavuuden eri osa-alueita, joista osa on tärkeitä luokse pääsemisen ja osa kohteen avautumisen kannalta. Luvussa käsitellyt asiat ja esitetyt toimenpide-ehdotukset pätevät lähes kaikkiin taiteenaloihin ja useimpiin kulttuurialan toimijoihin. Niitä ei siis toisteta uudelleen luvussa 4, jossa paneudutaan yksityiskohtaisemmin eri taiteenalojen erityispiirteisiin.

Saavutettavuuden osa-alueet

Saavutettavuus-käsite kulttuuripalvelujen yhteydessä on merkitykseltään varsin laaja-alainen. Opetusministeriön Kulttuuria kaikille -työryhmän muistiossa hyödynnetään seuraavia, Ison-Britannian Museums & Galleries Commission -neuvoston (nyk. Museums, Libraries and Archives Council) tarjoamia määritelmiä saavutettavuuden osatekijöistä⁴:

Asenteellinen saavutettavuus on avainasemassa, koska sillä voitetaan monia muita esteitä. Toimintojen suunnittelijoiden, rahoittajien ja toteuttajien valveutuneisuus ja kaikki potentiaaliset käyttäjäryhmät huomioiva asenne johtavat saavutettavuutta lisääviin tuloksiin.

⁴ Saavutettavuuden eri osa-alueista tässä seitsemän ensin mainittua esitellään Kulttuuria kaikille -työryhmän muistiossa (Kulttuuria kaikille 2002, 13 - 14).

Fyysinen saavutettavuus merkitsee tasaisia kulkureittejä, riittävän suuria hissejä, liikkumisesteisille soveltuvia wc-tiloja, ylettyminen ja katsekontaktin mahdollistavia vastaanottotiskien madallettuja osia, ripustusten ja tekstien sijoittelua niin, että myös matalalta näkee, pyörätuolipaikkoja katsomoissa, tuoleja ja levähdyspaikkoja yleisötiloissa, esteetöntä hätäuloskäyntiä jne.

Saavutettavuus eri aistien avulla tarkoittaa paitsi näkövammaisten, huonokuuloisten, kuurojen, kuuroutuneiden, kuurosokeiden ja viittomakielisten ihmisten palvelemista, myös sen huomioimista, että kaikki ihmiset hyötyvät monipuolisista aistimismahdollisuuksista, kuten mahdollisuudesta koskettaa museoesineitä tai sen kopiota. Selkeitä kulkuopasteet ja isokokoiset, taustastaan erottuvat tekstit ovat saavutettavia useimmille. Tekstitykset elokuvissa ja muissa audiovisuaalisissa esityksissä, kohokartat, reliefikuvat ja sovelletut opastukset tarjoavat informaatiota vaihtoehtoisissa muodoissa. Kuvallisten merkkien, esimerkiksi piktogrammien, käyttö kulkuopasteissa tarjoaa lisäinformaatiota monille.

Saavutettavuus eri aistien avulla paranee, kun tietoa välitetään sekä äänenä että visuaalisena viestinä - vaihtoehtoisesti tai yhtäaikaisesti. Tekniset apuvälineet, kuten induktiiosilmukat tai muut äänensiirtojärjestelmät, tekevät tarjontaa saavutettavaksi. Saavutettavuutta lisäävät myös tulkkaus⁵, joka voi tapahtua viittomakielellä tai erilaisilla kommu-

nikaatiomenetelmillä, ja suoraan viittomakielellä tuotetut palvelut.

Tiedollista saavutettavuutta on kaikki ymmärtämisen helpottaminen. Tiedollista saavutettavuutta voidaan parantaa tarjoamalla selkokielistä informaatiota seinäteksteissä ja esitteissä. Tämän lisäksi voidaan tarjota syventävää tietoa siitä kiinnostuneille. Kuvitus sekä mahdollisuus kokeilla ja koskettaa tukevat kielen ymmärtämiseen perustuvaa informaatiota.

Tiedottamisen saavutettavuus tarkoittaa esitteiden visuaalista ja kielellistä selkeyttä, saavutettavia verkkosivuja, tiedottamista eri kielillä (mm. viittomakielellä), kohdistettua mainontaa yms. Myös kulttuuripalvelun saavutettavuudesta ja esteettömyydestä tiedottaminen on tärkeä osa tiedottamisen saavutettavuutta. Esimerkiksi liikkumisesteettömyydestä voidaan kertoa pyörätuolisymbolin avulla.

Taloudellista saavutettavuutta ovat esimerkiksi porrastetut lippujen tai osallistumisen hinnat tai tietyt ajankohdat, jolloin hinnat ovat alennettuja tai osallistuminen ilmaista. Lisäksi oheispalvelut, kuten kahvila ja kauppa, voivat pitää tarjolla myös edullisia tuotteita taloudellisen saavutettavuuden parantamiseksi.

Sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus liittyy toiminnan sisältöihin: siihen, että kurssit, esitykset, näyttelyt ja tapahtumat hei-

⁵ Eri tulkkausmuodoista enemmän julkaisun lopussa olevassa sanastossa hakusanalla "tulkkaus".

jastelevat valittujen kohderyhmien kiinnostuksen kohteita. Tämä liittyy valta- ja vähemmistökuultuurien suhteisiin, lisääntyvään monikulttuurisuuteen ja eri yhteiskuntaryhmien taustojen erilaisuuteen.

Päätöksenteon saavutettavuus on yhteydessä päätöksentekoprosessien avoimuuteen ja läpinäkyvyyteen. Päätöksenteon saavutettavuutta organisaation sisällä on esimerkiksi se, että kaikilla henkilökuntaan kuuluvilla on mahdollisuus vaikuttaa päätöksiin ja kaikkien asiantuntemus huomioidaan. Hyvään saavutettavuuteen liittyy myös ulkopuolisten asianosaisten kuuleminen. Tätä on esimerkiksi palvelujen käyttäjiltä saadun palautteen asiallinen käsittely ja toivottujen uudistusten toteuttaminen. Päätöksenteon saavutettavuuteen liittyy myös se, että tehtyjen päätösten perustelut ovat avoimesti kaikkien tiedossa.

Jotta saavutettavuuden parantamisessa todella voidaan edistyä, tarvittavista toimenpiteistä tulee tehdä kirjallinen toimintasuunnitelma. Saavutettavuuden täytyy myös näkyä kulttuuritoimijoiden ja taidelaitosten omissa toiminta- ja taloussuunnitelmissa. Parannusten toteuttamisen aikataulut on tärkeää, samoin vastuuhenkilöiden nimeäminen. Henkilökunnan kouluttautuminen ja aktiivisten kontaktien ylläpitäminen sidosryhmiin on välttämätöntä.

- Taidelaitokset ja muut kulttuuritoimijat tekevät kirjallisen toimintasuunnitelman saavutettavuuden osalta ja sisällyttävät sen osa-alueena toiminta- ja taloussuunnitelmiinsa.
- Henkilökuntaa koulutetaan saavutettavuuteen liittyvissä asioissa.
- Taidelaitokset ja muut kulttuuritoimijat pitävät saavutettavuuskysymyksissä aktiivisesti yhteyttä omiin sidosryhmiinsä.

3.1 Luokse pääseminen

3.1.1 Fyysinen saavutettavuus

Rakennusten, joita käytetään taiteeseen ja kulttuuriin, tulee olla fyysisesti saavutettavia. Liikkumisesteettömästä rakentamisesta annetut määräykset ja ohjeet löytyvät Suomen rakentamismääräyskokoelmasta⁶. Ohjeissa on yksityiskohtaista tietoa, jota tarvitaan toteutettaessa portaatonta kulkuväylää, luiskaa, hissiä tai tasonvaihtojärjestelmää, kaikille sopivia wc-tiloja jne. Käytännön ohjeita fyysisen saavutettavuuden parantamiseksi löytyy esimerkiksi RT-korteista sekä eri vammaisjärjestöjen aihetta käsittelevistä julkaisuista ja verkkosivuilta.⁷ Liikkumisesteettö-

⁶ Suomen rakentamismääräyskokoelma ympäristöministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=16780&lan=fi>

⁷ Ks. esim. tämän julkaisun lopussa lähdeluettelon yhteydessä oleva linkkilista.

mässä ympäristössä kaikki voivat liikkua helposti ja turvallisesti.

Rakennuksien suunnittelussa ja peruskorjauksessa tulee huomioida, että yleisön lisäksi myös esiintyjät tarvitsevat esteettömiä tiloja. Talon sisälle pääseminen ei riitä, vaan liikkumaan täytyy päästä omatoimisesti myös rakennuksen sisällä. Ihmisten itsensä valitsemat kulkureitit vaativat huolellista suunnittelua. Ihmisvirtojen ohjaamiseen voi vaikuttaa reittejä rakennettaessa. Kulkureittien suunnittelussa on otettava huomioon muita hitaammin liikkuvat ihmiset, joiden on päästävä liikkumaan tiloissa turvallisesti muiden tavoin. Myös näiltä vaihtoehtoisilta reiteiltä on löydyttävä kunnolliset opasteet ja ne on valaistava harkiten. Kulkureittien oikein suunniteltu valaistus helpottaa liikkumista, samoin turvalliset pintamateriaalit ja johdonmukaiset opasteet.

Kulkuväylät voi tehdä lattioihin visuaalisesti erottuviksi poikkeavan värityksen ja pinnoitteen avulla. Jos kulkuväylä erottuu pintarakenteeltaan esimerkiksi käytävämatoansiosta, se toimii kosketuksen avulla tunnistettavana opasteena vaikeasti heikkonäköisille tai sokeille ihmisille. Kulkureitin turvallisuutta kohentaa kaide, jota pitkin voi kuljettaa kättä tai johon voi nojata. Valkoisen kepin käyttäjä hyötyy kulkuväylän koholla olevasta reunasta, jota pitkin keppiä voi kuljettaa.

Pyörätuolia käyttävien katsojien ja kuuntelijoiden paikat tulee sijoitella katsomoon eri puolille salia valinnanvaran lisäämiseksi. Rakentamismääräyskokoelmassa⁸ esitetyt liikkumisesteetöntä rakentamista koskevat määräykset edellyttävät **pyörätuolipaikkojen** sijoittamista liikkumisesteettömien sisään tuloväylien mukaan eri istuinriveille. Paikkojen sijoittelussa on syytä ottaa huomioon kulloisenkin tilan erityispiirteet. Etenkin vanhoissa rakennuksissa on usein pylväitä, pilareita, kaiteita ja muita näköesteitä, jotka estävät matalalla istuvan ihmisen kulttuurikokemuksen. Salin etuosakaan ei välttämättä ole aina paras vaihtoehto, sillä aivan näyttämön edessä olevasta tilasta saattaa olla vaikea nähdä näyttämölle tai valkokankaalle, ja etenkin konserteissa äänenvoimakkuus saattaa eturivissä olla epämiellyttävän voimakas. Irrotettavien penkkijärjestelyjen avulla pyörätuolin käyttäjä voi valita itselleen parhaiten soveltuvan paikan.

Saavutettavuustekijät on otettava huomioon myös rakennuksen käyttäjille tarkoitetuissa **laitteissa ja välineissä**. Esimerkiksi asiakaspäätteiden tulee sijaita kaikille käyttäjille sopivalla korkeudella. Ainakin osan koneista on oltava käytettävissä istumakorkeudelta. Koneiden äärellä tulee olla myös riittävästi tilaa pyörätuolilla lähestymistä varten.⁹ Erilaisen, toimimista helpottavien tarvikkeiden tarjoaminen on osa hyvää palvelua, eikä sel-

⁸ Suomen rakentamismääräyskokoelma ympäristöministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=16780&lan=fi>

⁹ Tutkimustietoa, yksityiskohtaisia ohjeita ja linkkejä julkisten asiakaspäätteiden saavutettavuudesta löytyy Teknillisen korkeakoulun käytettävyyslaboratorion www-sivuilta osoitteesta <http://usability.hut.fi/laboratory/material/saavutettavuus/>

laisten hankkiminen ole välttämättä edes kallis investointi.¹⁰

Rakennusten tulee olla saavutettavia myös **allergisille** ihmisille ja **astmaatikoille**. Tämä edellyttää mm. sopivien pintamateriaalien käyttöä, toimivaa ilmanvaihtoa ja tilojen säännöllistä siivoamista.

- Esityksissä ja tapahtumissa käytettävät rakennukset, niiden sisätilat sekä laitteet ja välineet ovat fyysisesti saavutettavia niin yleisölle kuin esiintyjillekin.
- Vaihtoehtoiset reitit ovat helposti löydettävissä ja käytettävissä, sillä ne on valaistu oikein ja opastettu näkyvästi.
- Kulttuuritoimijat ja taidelaitokset tarjoavat yleisölleen tiloissa liikkumista ja toimimista helpottavia apuvälineitä.

3.1.2 Tiedottamisen saavutettavuus

Saavutettavat palvelut tekevät tapahtumasta laadukkaan ja ovat hyödyksi koko yleisölle. Jotta kulttuurintuottajien tarjoamia palveluita osattaisiin hyödyntää, on niistä tiedotettava kuten kulttuurisisällöistäkin. Sekä kotisivuilla että esitteissä on kerrottava, mikäli tarjolla on toimimisesteisille ihmisille

suunnattuja tai hyvin soveltuvia palveluja, kuten liikkumisesteetön ympäristö tai museossa moniaistista näyttelytarjontaa. Myös suullisessa asiakaspalvelussa on kerrottava saatavilla olevista saavutettavista palveluista.

Jotta saavutettavuudesta voi tiedottaa, kulttuuripalvelun tuottajan täytyy ensin selvittää toimintansa saavutettavuuden taso. **Saavutettavuuskartoituksen** avulla voidaan havaita, mitkä toiminnot jo ovat saavutettavia ja mistä yleisölle kannattaa tiedottaa. Toisaalta huomataan, mihin vielä on panostettava: millaisia muutoksia ja hankintoja on tarpeen tehdä tai mistä asioista täytyy hankkia lisätietoa ja koulutusta. Saavutettavuuskartoituksen voi tehdä esimerkiksi tämän julkaisun lopussa olevan esteettömyyden tarkistuslistan avulla.¹¹

Painetussa tiedotusmateriaalissa - esimerkiksi mainoksissa, esitteissä ja opasteissa - kerrotaan kohteen saavutettavuudesta, ja siinä on hyvä käyttää tekstin lisäksi tai sijaan johdonmukaisesti selkeitä ja intuitiivisesti ymmärrettäviä **symboleja**. Saavutettavuudesta kertovaa, kansallisesti tai kansainvälisesti yhtenäistä symbolijärjestelmää ei kuitenkaan vielä ole olemassa. Yhtenäisten käytäntöjen kehittäminen olisi kuitenkin tarpeellista. Suomessa symbolijärjestelmän

¹⁰ Ks. esim. *Esteettömyyttä pikkurahalla* -verkkojulkaisu osoitteessa <http://www.minedu.fi/opm/hankkeet/vammaisetjakulttuuri/tekstit.html>, Delin 2004.

¹¹ Kulttuurikohteiden esteettömyyden tarkistuslista on tämän julkaisun liitteenä 1.

suunnittelijoina ja jo olemassa olevan materiaalin kartoittajana voisi toimia vaikkapa Kulttuuria kaikille -palvelu yhteistyössä Suomen Design for All- ja Sports for All -verkostojen kanssa.

Tiedottamista kannattaa **suunnata** tahoille, joiden kautta tavoittaa saavutettavia palveluita tarvitsevan yleisön. Jos kulttuuritapahtumassa järjestetään esimerkiksi viittomakielen tulkkaus, siitä on hyvä tiedottaa viittomakielisten järjestöille. Kulttuuritapahtuman omassa tiedotuksessa tulee mainita, että tarjolla on nimenomaan viittomakielen tulkkaus. Myös esityksen tekstityksestä ja sen kielestä tulee tiedottaa.

Vastaavasti puhevammaisille tai kehitysvammaisille suunnatuista kulttuuritapahtumista kannattaa tiedottaa Papunet-verkkosivuja¹² koordinoivalle Kehitysvammaliiton Tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus Tiko-teekille sekä kehitysvammaisten parissa toimiville järjestöille, jotka voivat halutessaan informoida jäsenistöään verkkosivuillaan. Samoin tilaisuuksista voi välittää tietoa liikunta- ja näkövammaisten ihmisten järjestöille. Kohdennetulla tiedotuksella voi tavoittaa myös esimerkiksi paikkakunnalla sijaitsevien palvelutalojen asukkaat tai erityisoppilaitoksien opiskelijat.

Tiedottamisen on oltava saavutettavaa ja erilaiset käyttäjäryhmät huomioivaa. **Tiedotusmateriaalin** pitää soveltua näkövammaisille, huonokuuloisille ja viittomakielisille sekä ihmisille, joilla on ymmärtämisen vaikeuksia. Tämä onnistuu tarjoamalla materiaalia eri muodoissa, esimerkiksi äänitteenä, isokirjoituksena, pistekirjoituksena, sähköpostina, verkkosivuilla sekä selkokielisenä ja kuvitettuna. Mikäli tiedotusmateriaalia on saatavilla lippumyymälässä tai informaatiotiskillä, tulee materiaalin olla näkyvästi tarjolla ja vaivoitta löydettävissä.

Verkkosivujen tulee olla luettavissa sekä graafisella että tekstipohjaisella selaimella. Kulttuurintuottajan taustayhteisön, esimerkiksi kaupungin, sivuston tulee olla esteetön. Visuaaliseen selkeyteen on kiinnitettävä huomiota niin verkkosivuilla kuin painetussa materiaalisakin. Verkkopalvelujen saavutettavuudesta on olemassa ohjeita, joita tulee noudattaa. Esimerkiksi Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunnan (JUHTA) sekä W3C:n Suomen toimiston verkkosivuilta on löydettävissä ohjeita ja suosituksia.¹³ Näkövammaisille soveltuvien verkkosivujen tekemisessä opastavat myös Näkövammaisten Keskusliitto ja Celia - Näkövammaisten kirjasto.¹⁴ Parhailaan on myös käynnissä julkishallinnon verkkopalvelujen ohjeiden uudistamistyö, joka valmistunee vuoden 2004 aikana.

¹² Puhevammaisille ja selkokielen käyttäjille suunnattujen verkkopalvelujen kehittämiseen keskittynyt Papunet-sivusto osoitteessa <http://www.papunet.net/>

¹³ Verkkopalvelujen saavutettavuudesta kertova artikkeli ja runsaasti linkkejä W3C:n (World Wide Web Consortium) Suomen toimiston www-sivuilla osoitteessa <http://www.w3c.tut.fi/reports/2003/0508wai-intro/index.html>

¹⁴ <http://www.nkl.fi/suosituksset/testaus/index.html>, <http://www.celialib.fi/asiantuntijapalvelut.html>

Nämä ohjeet eivät kuitenkaan aina riitä. Useat verkkosivut ovat sellaisia, että puhevammaiset ihmiset tai selkokielen käyttäjät eivät pysty käyttämään niitä edes apuvälineiden avulla. Monet puhevammaiset ihmiset ja selkokielen käyttäjät saattavat tarvita juuri heitä varten suunniteltuja verkkopalveluja. Näiden verkkosivujen rakentamiseen tarvittavia ohjeita kehitetään eri järjestöissä, muun muassa Kehitysvammaliiton Selkokeskuksessa ja Tikoteekissa¹⁵ sekä Suomen Design for All -verkostossa¹⁶. Jos verkkosivujen sisältö toteutetaan kokonaan selkokielen periaatteita noudattaen, sitä ymmärtävät kaikki. Myös erillisten selkokielisten sivujen toteuttaminen on mahdollista ja suotavaa, jos koko sivustoa ei voida tehdä selkokielliseksi.¹⁷

- Taide- ja kulttuuripalvelujen tarjoajat kartoittavat palvelujensa saavutettavuuden sekä tiedottavat siitä www-sivuillaan, esitteissään ja mainoksissaan.
- Tiedotusta suunnataan tahoille, joiden kautta tavoitetaan saavutettavista palveluista erityisesti hyötyvä yleisö.
- Kulttuuria kaikille -neuvonta kehittää yhteistyössä Design for All- ja Sports for All -verkostojen kanssa saavutettavia palveluja kuvaavan kansallisen symbolijärjestelmän.

- Kulttuuritoimijoiden ja taidelaitosten tiedottaminen on saavutettavaa: tietoa on tarjolla eri muodoissa.
- Verkkopalvelut noudattavat saavutettavuudesta annettuja ohjeita.
- Verkkosivut toteutetaan selkokiellisinä, tai yleiskielisestä sivustosta tehdään myös selkokiellinen versio.

3.1.3 Taloudellinen saavutettavuus

Kulttuuripalvelujen taloudellinen saavutettavuus merkitsee yksinkertaistettuna sellaisia pääsylippujen ja oheispalveluiden hintoja, joihin mahdollisimman monella on varaa. Taloudellisen saavutettavuuden lisäämiseksi tavoiteltavaa on myös ilmainen sisäänpääsy joko säännöllisesti tietyinä ajankohtana tai yksittäisenä, ennalta valittuna ajankohtana. Ilmainen tai tavallista edullisempi sisäänpääsymaksu houkuttelee paikalle myös sellaisia uusia kohderyhmiä, joita muuten saattaa olla vaikea tavoittaa. Jos kävijälle jää vierailustaan myönteinen mielikuva, hän saapuu paikalle myöhemminkin.

Erilaiset erityisryhmät, kuten opiskelijat, eläkeläiset, työttömät, varusmiehet ja siviilipalvelusmiehet, jo saavatkin useimmissa taidelaitoksissa ja kulttuuritilaisuuksissa alennuk-

¹⁵ Linkit Selkokeskuksen ja Tikoteekin www-sivuille osoitteesta <http://www.papunet.net>

¹⁶ Suomen Design for All -verkoston www-sivut osoitteessa <http://www.stakes.fi/dfa-suomi/>

¹⁷ Esimerkkinä erillisistä selkokiellisistä www-sivuista mainittakoon Helsingin kaupunginkirjaston selkokiellinen esite osoitteessa <http://pandora.lib.hel.fi/ulkomaalaiskirjasto/selko.htm> sekä Kansalais- ja työväenopistojen liiton sivusto osoitteessa <http://www.opinopas.net>

sen pääsymaksuihinsa. Alennukset koskevat useimmiten myös lapsia ja nuoria, esimerkiksi alle 18-vuotiaita. Vammaiset ihmiset saavat alennuksen lippunsa hintaan, mikäli kuuluvat joihinkin edellä mainituista ryhmistä. Alennuksen myöntäminen pelkästään vammaisuuden perusteella ei ole tavoiteltavaa, sillä kaikki vammaiset ihmiset eivät ole pienituloisia ja vammaisuuden osoittaminen voi olla syystä tai toisesta hankalaa.

Taloudellisen saavutettavuuden edistämiseksi on kuitenkin välttämätöntä ratkaista kysymys toimimisesteisen ihmisen kanssa liikkuvan avustajan, oppaan, tulkin tai ohjaajan **pääsymaksuista**. Ongelma koskettaa useita eri taiteenaloja ja monia kulttuurialan toimijoita.

Jotta vammaisen ihminen voi osallistua tasa-arvoisesti yhteisön toimintaan, esimerkiksi kulttuuritapahtumiin, hän tarvitsee usein toisen ihmisen apua. Osallistuminen saattaa olla mahdotonta, jos vammaisen ihminen ei saa apua päästäkseen kulttuurikohteeseen tai kulkeakseen kohteessa. **Avustajaa** tarvitsevat ihmiset ovat useimmiten liikkumisesteisiä ihmisiä, esimerkiksi pyörätuolin käyttäjiä. He voivat olla myös näkövammaisia ihmisiä, jotka tarvitsevat **opasta** liikkumisessa tai kuvailutulkausta kohteen ymmärrettäväksi tekemisessä. Huonokuuloiset, kuuroutuneet, viittomakieliset, kuurosokeat tai puhevammaiset ihmiset saattavat tarvita **tulkin** läsnäoloa. Ihmiset, joilla on kehitysvamma,

voivat tarvita **ohjaajan** apua osallistuessaan kulttuuritilaisuuteen.

Olemassa olevat käytännöt vaihtelevat: jotkut kulttuuripalveluiden tuottajat eivät peri avustajalta pääsymaksua lainkaan¹⁸, jotkut antavat avustajan pääsymaksusta tietyn alennuksen ja jotkut edellyttävät avustajan lipusta maksettavan täyden hinnan. Mikäli vammaisen ihminen joutuu kustantamaan avustajansa sisäänkäynnin, hän joutuu vammaisuutensa vuoksi eri asemaan maksaessaan kaksinkertaisen hinnan osallistumisestaan.

Avustajan, oppaan, tulkin tai ohjaajan tulee päästä avustettavansa mukana kulttuuritilaisuuksiin ilmaiseksi. Poikkeustapauksissa, esimerkiksi kooltaan hyvin rajallisissa esityksissä tai erityisen suosituissa tilaisuuksissa, pääsymaksun periminen voi olla perusteltua.

Avustavan ihmisen tarve on yleensä täysin ilmeinen, eikä ole olemassa esimerkiksi henkilökorttia, joka kertoisi avustajan käytön tarpeesta. Näin ollen avustajalta, oppaalta, tulkilta, ohjaajalta tai vammaiselta ihmiseltä itseltään ei voida vaatia asiasta erillistä todistusta. Taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajat hyötyvät avustavan ihmisen mukanaolosta, sillä laitoksen oman henkilökuntaa ei tällöin tarvita toimimisesteisen avustamisessa niin paljon.

¹⁸ Esimerkiksi Valtion taidemuseoon kuuluviin taidemuseoihin sekä Suomen Kansallismuseoon ja muihin Museoviraston alaisiin museoihin on vammaisten henkilökohtaisilla avustajilla ollut ilmainen sisäänkäynti vuoden 2004 alusta.

Jotkut vammaiset ihmiset käyttävät apunaan koiraa, joka on koulutettu tehtävänsä. Kaikkien vammaista avustamaan koulutettujen koirien - näkövammaisten ihmisten **opaskoirien**, huonokuuloisten ja kuurojen ihmisten **kuulokoirien** ja liikuntavammaisten ihmisten **avustajakoirien** - on voitava seurata avustamaansa ihmistä museoihin, konsertteihin ja muuhun kulttuuritarjontaan.

- Taidelaitokset ja muiden kulttuuripalvelujen tuottajat tarjoavat mahdollisuuksien mukaan sisäänpääsyn myös ilmaiseksi ennalta ilmoitettuina ajankohtina.
- Vammaisen ihmisen kanssa kulkeva avustaja, opas, tulkki tai ohjaaja pääsee ilmaiseksi kulttuuritapahtumiin ja -laitoksiin.
- Opaskoirat, kuulokoirat ja avustajakoirat pääsevät avustamansa ihmisen mukana kulttuuritapahtumiin.

3.2 Kohteen avautuminen

3.2.1 Saavutettavuus eri aistien avulla

Orientoituminen

Selkeät opasteet tekevät rakennuksen käyttämisestä helppoa ja lisäävät turvallisuudentunnetta. Näkövammaisia edustavien tahojen kanssa voi pohtia opasteiden tarvetta sekä niiden hyödyllisintä toteutus- ja käyttötapaa. **Kohokartta** rakennuksen eri tiloista, eri kerroksista ja kenties myös rakennuksen välittömästä ympäristöstä on edullinen teetää. Kuohupaperitekniikkaa käyttäen mustat viivat ja alueet nousevat paperista koholle

sormin tunnistettaviksi. Kartan pohjana voi käyttää tavallisia pohjakarttoja tai -piirroksia. Karttoja tekevät Näkövammaisten Keskusliitto ry, Suomen Näkövammaispalvelu Oy BSF, Jyväskylän Näkövammaisten koulu ja Celia - Näkövammaisten kirjasto.

Seinälle ripustettavasta **infotaulusta** saa mahdollisimman monille käyttäjryhmille soveltuvan siten, että se suunnitellaan graafisesti selkeäksi esimerkiksi värityksen ja symbolien avulla sekä lisätään siihen kohokuviointi ja pistekirjoitus. Tilan hahmottamista ja siinä liikkumista helpottavat **pohjakarttaan** eri väreillä ja symboleilla merkityt rakennuksen osat. On tärkeää, että vastaavat värit ja symbolit löytyvät myös rakennuksesta kyseisestä tilasta tai sen läheisyydestä.

Rakennuksen - tai vaikkapa koko korttelin - pienoismalli auttaa hahmottamaan ympäristöä. Pienoismallin tulisi olla esillä siten, että siitä on apua ja iloa mahdollisimman monille: paitsi että sitä tulee voida katsella hyvässä valaistuksessa sopivalta korkeudelta, sitä tulisi myös voida kosketella.

Valaistus, pintamateriaalit, väritys ja kontrastit ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat rakennuksen saavutettavuuteen näkövammaisen ihmisen kannalta. Valaistusta ja pintojen väritystä on tarkasteltava kokonaisuutena. Riittävä ja oikein suunniteltu valaistus lisää niin asiakkaiden kuin työntekijöittenkin mukavuutta ja turvallisuutta. Hyvä valaistus auttaa lähes sokeaakin ihmistä tilan hahmottamisessa.

Koska valon tarve vaihtelee eri tavoin näkövammaisilla ihmisillä, julkisten tilojen valais-

tus tulee suunnitella mahdollisimman muunneltavaksi. Vaikka valaisimien himmentimillä voidaan säädellä valon määrää, ne aiheuttavat kuitenkin häiriöitä induktiosilmukkajärjestelmille, joiden avulla äänet siirtyvät esimerkiksi kuulokojetta käyttäville ihmisille. Saatavilla on myös häiriösuojattuja himmentimiä, joissa tämä häiriö on lievempi.

Sisäänkäynnissä, aulatioissa, portaikoissa ja palvelutiskillä tarvitaan kirkas, kuitenkin häikäisemätön valaistus. Suositeltava lux-määrä on vähintään 150 - 200. Valon avulla on korostettava portaikkoja ja muita riskipaikkoja. Häikäisemättömällä kohdevalaisimilla on myös hyvä korostaa rakennuksen infotiskiä ja vaatesäilytystiloja sekä mahdollisia toiminnallisia pisteitä, kuten asiakaskäytössä olevia tietokoneita. Jos jostakin erityisen perustellusta syystä esimerkiksi katsomo halutaan pitää pimeänä tai himmeästi valaistuna ennen esityksen alkua, on varmistettava, että hitaasti liikkuvat, heikosti näkevät, liikuntavammaiset ja näkövammaiset ihmiset ohjataan turvallisesti paikoilleen ennen valojen sammuttamista tai himmentämistä.

Väriyksen ja pintamateriaalien avulla varmistetaan, että kohteet - esimerkiksi ovet, ovenkahvat ja vesipisteet - erottuvat taustastaan. Lattian, seinien ja katon väriyksen välillä on oltava kontrastiero, jotta tilan hahmottaminen on mahdollista. Lattiapinnassa on välitettävä voimakkaita, erivärisiä kuvioita. Sisätilojen pintamateriaalit eivät myöskään saa häikäistä.

Kulkuväylien selkeä merkitseminen ja valaistus tekee liikkumisesta turvallista ja vähentää

epätietoisuutta oikeiden reittien valinnassa. Myös vaihtoehtoiset reitit pyörätuolilla liikkuvalla tai lastenvaunujen kanssa kulkevalle ihmiselle on merkittävä ja valaistava huolellisesti.

- Yleisön orientoitumista rakennuksessa helpotetaan rakennuksen pohjapiirroksella, siitä tehdyllä kohokartalla tai rakennuksen pienoismallilla.
- Rakennuksen valaistus, pintamateriaalit ja värit suunitellaan kokonaisuutena palvelemaan kaikkia rakennuksen käyttäjiä.
- Tilat, joissa yleisö liikkuu, valaistetaan harkiten ja niissä käytetään selkeitä opasteita.

Kommunikaatio

Vuorovaikutus eri vammaisryhmien sekä viittomakielisten yhteisön ja kulttuuritoimijoiden välillä on tärkeää. Erityisen tärkeitä ja konkreettisia kohtaamispaikkoja ovat asiakaspalvelutilanteet. Jotta taidelaitosten työntekijät ja muut kulttuurialan toimijat pystyvät tarjoamaan yhä parempaa ja asiantuntevampaa saavutettavaa palvelua, on heille tarjottava koulutusta ja perustietoa **eri kommunikointitavoista** ja kommunikaatioon liittyvistä toimimisesteistä. Palveluun liittyvissä kysymyksissä on mahdollista hyödyntää vammaisjärjestöjen asiantuntemusta.

Yksinkertaisten työkalujen - kynän ja paperin, kyllä/ei -korttien ja kuvakansion - avulla voi selviytyä useista vuorovaikutukseen liittyvistä haasteellisista tilanteista. Sellaisia tulisi olla tarjolla kaikkialla, missä vuorovaikutus-

sen onnistuminen on välttämätöntä. On myös suositeltavaa, että etenkin asiakaspalvelutyötä tekevät ihmiset tuntevat selkokielen periaatteet.

Viittomakieliset tulee ottaa huomioon kulttuuripalveluja suunniteltaessa ja toteutettaessa: viittomakieliset tarvitsevat kielen **tulkkausta**, omakielistä **tiedotusta ja opastusta** kuten mitä tahansa muutakin kieltä käyttävät. Lisäksi on tarpeen tarjota visuaalista informaatiota, muun muassa tekstitystä ja tekstitettyjä materiaaleja, jotka sopivat monimuotoisesti tuotettuina viittomakielisten lisäksi monille muillekin. On myös varauduttava viittomakielen tulkkauksesta syntyviin kustannuksiin.

Onnistunut tulkkaus edellyttää jo ennakolta mahdollisimman hyvää perehtymistä tulkattavaan tekstiin tai muuhun taideteokseen. Tulkattaessa puhutusta kielestä viittomakieleen tai päinvastoin vaaditaan lisäksi toisen kulttuurin tuntemusta. **Viittomakielen tulkkausta** on toisinaan tarjolla taide- ja kulttuurilaitoksissa, ja hedelmällistä yhteistyötä on tehty muun muassa eräiden teattereiden kanssa.

Kuvailutulkkaus on jonkin kohteen, esimerkiksi taideteoksen, suullista kuvailua ihmiselle, joka tarvitsee näkemisen tueksi tai sijaan sanallista kuvailua. Kuvailutulkkauksessa voi käyttää yleiskieltä tai selkokieltä, joka kasvattaa tulkkauksen kohderyhmää ja on joissakin tilanteissa suositeltavin vaihtoehto. Tavoitteena on, että tulevaisuudessa kulttuuritoimijat ja taidelaitokset tarjoaisivat kuvailutulkkausta säännöllisesti esimerkiksi

teatteri- tai elokuvaesityksissä sekä kuvailevia opastuksia museoissa ja näyttelyissä.

Koska kuvailutulkkausta on harvoin tarjolla, sitä ei myöskään osata vaatia. Palvelua tulee kehittää yhdessä käyttäjäryhmien kanssa, jotta saadaan selville potentiaalisten käyttäjien määrä ja tarpeet. Kuvailutulkattujen näytösten määrän lisääntymisellä on myös mahdollinen työllistävä vaikutus, jonka laajuutta on toistaiseksi vaikea arvioida.

Kirjoitustulkkaus (käytetään myös nimitystä tekstitulkkaus) auttaa huonokuuloisia ja aikuisena kuuroutuneita ihmisiä, joiden viitotun puheen tai viittomakielen taito ei ole riittävä, sekä ihmisiä, jotka ymmärtävät paremmin tekstiä kuin puhetta. Kirjoitustulkkausta on vielä varsin harvoin tarjolla kulttuuritilaisuuksissa.

Kuuroutuneet ja huonokuuloiset ihmiset käyttävät puhuttua kieltä, ja huuliluvun tukena osa heistä käyttää **viitottua puhetta** eli puhutun kielen mukaista viittomista. He tarvitsevat opastusta ja tulkkausta viitotulla puheella sekä hyötyvät tekstityksestä, kirjoitustulkkauksesta ja kirjallisesta aineistosta.

Eri tulkkausmuodoista kerrotaan enemmän tämän julkaisun lopussa olevassa sanastossa hakusanalla "tulkkaus".

Induktiosilmukka tai muu äänensiirtojärjestelmä auttaa kuulokojeen käyttäjiä. Uusiin rakennuksiin induktiosilmukka tai muu äänensiirtojärjestelmä tulee asentaa rakentamismääräysten perusteella, mutta vanhoihinkin rakennuksiin se voidaan lisätä jälkikä-

teen. Äänensiirtojärjestelmiä voi myös vuokrata joiltakin apuvälineitä myyviltä yritysiltä¹⁹. Induktiosilmukka on hyvä asentaa palvelutiskeihin ja auditorioina käytettäviin tiloihin, ja sen voi myös liittää televisioon, videolaitteisiin ja tietokoneisiin. Lisätietoja voi kysyä Kuulonhuoltoliitto ry:stä²⁰. Jos silmukka on asennettu, täytyy sen olemassaolosta tiedottaa ja pitää tunnuskuva esillä, jotta kuulokojeen käyttäjä tietää hyödyntää mahdollisuutta.

Rakennuksessa tai tilaisuudessa työskentelevä henkilökunta on koulutettava käyttämään induktiosilmukkaa. Henkilökunnan tulee tietää, pidetäänkö induktiosilmukkaa aina päällä vai täytyykö sitä erikseen pyytää ja keneltä. Lisäksi on syytä tietää, toimiiko induktiosilmukka koko tilassa vai vain jossakin sen osassa.

Tilojen **akustiikka** on ensisijaisen tärkeää puheen tuottamiselle ja kuulemiselle. Akustikan suunnittelu vaatii erityisosaamista, ja ammattilaisen puoleen kannattaakin kääntyä etenkin suurehkoja tai tavanomaisesta poikkeavia tiloja suunniteltaessa. Yleensä musiikin esittämiseen tai puheviestintään tarkoitettut tilat on tehty akustiikaltaan toimiviksi. Tällaisissa tiloissa huonokuuloisen ihmisen kannalta on olennaista, että niissä on hyvä äänentoistojärjestelmä yhdistettynä äänensiirtojärjestelmään. Hankalia tiloja sen sijaan ovat esimerkiksi aulat, kahviot ja käytävät. Näissä kaikuisuus ja taustamelu vaikeutta-

vat puheen kuulemista. Ongelmia voi helpottaa tai poistaa kokonaan käyttämällä vaimennusverhouksia, akustisesti pehmeähköjä pintamateriaaleja ja avarioiden tilojen rajaamista toisistaan seinä- ja ovirakentein.²¹

- Taidelaitosten ja kulttuurikohteiden työntekijät saavat esimerkiksi vammaisjärjestöjen tuottamaa perustietoa puhevammaisuudesta, erilaisista kommunikaatiotavoista sekä viittomakielisistä ja heidän erityistarpeistaan.
- Asiakaspalvelutilanteiden kommunikaatiota helpotetaan yksinkertaisilla työkaluilla ja selkokieltä käyttämällä.
- Kulttuuri- ja taidelaitokset tarjoavat kuvailu- ja kirjoitustulkattuja sekä viittomakielelle ja viitotulle puheelle tulkattuja näytöksiä ja tilaisuuksia ennalta ilmoittaminaan aikoina.
- Vammaisjärjestöt selvittävät kuvailutulkauksen nykytilan ja kehittämistarpeet yhteistyössä taide- ja kulttuurialan toimijoiden kanssa.
- Rakennuksissa, joita käytetään kulttuuritilaisuuksiin, on toimiva, säännöllisesti huollettu induktiosilmukka tai muu äänensiirtojärjestelmä. Sen olemassaolosta tiedotetaan yleisölle ja silmukan piirissä oleva alue merkitään tunnuskuvalla.
- Rakennuksien tila-, materiaali- ja sisustus suunnittelulla minimoidaan kaikuisuus ja taustahäly.

¹⁹ Apuvälineitä myyvät yritykset on luetteloitu Stakesin ylläpitämään Apudata-tietokantaan: <http://www.stakes.fi/apudata>

²⁰ Kuulonhuoltoliitto ry:n verkkosivut osoitteessa <http://www.kuulonhuoltoliitto.fi>

²¹ Koivu 1999, 28 - 31.

3.2.2 Tiedollinen saavutettavuus

Jos tiedotusmateriaali, kuten mainokset ja esitystä tai tapahtumaa taustoittava materiaali, on saatavilla **selkokielisessä muodossa**, se on tiedollisesti saavutettavaa. Selkokielen käyttäminen on suositeltavaa, koska sitä ymmärtävät kaikki. **Äänitteinä** tarjottava tiedotusmateriaali saattaa toisinaan olla tiedollisesti saavutettavampaa kuin teksti, etenkin, jos sekin on tuotettu selkokielen periaatteita noudattaen.

Monet ihmisryhmät - mm. lapset, kehitysvammaiset, mielenterveyskuntoutujat, puhevammaiset ja heikosti suomen kieltä osaavat - hyötyvät helposti lähestyttäväksi tehdyistä tilaisuuksista, joissa tutustutaan esimerkiksi kulttuuritilaisuudessa käytettävään rakennukseen ja sen työntekijöihin. Ennakoon järjestetty **tutustumistilaisuus** helpottaa keskittymistä varsinaiseen tapahtumaan, kuten näyttelyyn tai esitykseen, jos paikka ja yleisökäyttäytyminen ovat entuudestaan tuttuja. Esittely tavoittaa mahdollisimman monet, jos se voidaan toteuttaa selkokielen periaatteita noudattaen.

Ennalta ilmoitettuna ajankohtina yleisölle järjestetyt tutustumistilaisuudet ovat hyvää palvelua ja lisäävät kaikkien mahdollisuuksia nauttia kulttuurielämyksestä. Tutustumiskäynnin yhteydessä voidaan samalla tiedottaa kulttuurilaitoksen palveluista ja mainostaa sen tuotteita.

- Yleisölle järjestetään mahdollisuus tutustua rakennukseen ja toimintoihin monipuolisesti, jotta osallistumiskynnys madaltuisi. Tutustumistilaisuudessa käytetään tarvittaessa selkokieltä.
- Taustoittavaa tietoa esim. näyttelystä tai esityksestä annetaan yleis- tai selkokielellä mahdollisuuksien mukaan joko luettavana tai kuunneltavana.

3.2.3 Sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus

Taidelaitosten ja kulttuuritoimijoiden keskeisin tehtävä on taiteen ja kulttuurin tuottaminen erilaisten yleisöjen ulottuville. Yleisön näkökulmasta **sisällöt** ovat ratkaisevassa asemassa: saavutettavinkaan kulttuurirakennus ei houkuttele, jos siellä tarjolla olevat kulttuurielämykset eivät käsittele omaa kokemuspiiriä. On toki muistettava, että vammaisuus on vain ihmisen yksi ominaisuus muiden joukossa. Taidetuotantojen ongelmana voi myös olla vähemmistökuultuurien esittäminen ulkokohtaisesti tai stereotyyppisiä asenteita ilmentäen.

Valtakulttuurin keskeisillä esityspaikoilla, kuten museoissa ja teattereissa, on hyvä olla esillä **vammaisten taiteentekijöiden taide**. Vammaisten taiteilijoiden taide voi käsitellä vammaisuutta tai olla käsittelemättä - vammaisia taiteilijoita kiinnostavat yhtä monimuotoiset teemat ja lähestymistavat kuin muitakin taiteilijoita. Vammaisuutta käsittelevä taide parhaimmillaan vahvistaa vammaisen katsojan myönteistä identiteettiä

ja lisää vammattoman katsojan ymmärrystä vammaisuudesta. Tällaisen taiteen täytyy kuitenkin olla tehty vammaisten omasta näkökulmasta, jottei se turhaan toista kuluneita ja usein ahdasmielisiä stereotypioita. Myös kulttuurihistoriallisten ja muiden museoiden, joiden on tarkoitus toimia koko kansan muistina, tulee tallentaa ja esittää myös vähemmistöjen, kuten vammaisten, historiaa.

Erityisesti vammaisille lapsille ja nuorille on tarjottava heitä kiinnostavia sisältöjä mieluiten siten, että he voivat osallistua taide- ja kulttuurielämyksiin muiden ikätovereittensa kanssa. Perustelluista syistä voidaan järjestää myös erityisesti vammaisille lapsille tai nuorille suunnattuja tilaisuuksia. Vammaisten lasten kasvua tukemaan tarvitaan myös taidekasvatusta, ja heidän itsensä tulee voida käyttää omaa luovuuttaan. Tässä koulujen, taideinstituutioiden, taiteen perusopetuksen ja vammaisjärjestöjen rooli on merkittävä.

- Valtakulttuurin esityspaikoilla on mahdollisuuksien mukaan vammaisten taiteentekijöiden tekemää taidetta sekä vammaisuutta käsittelevää taidetta eli vammaistaidetta (Disability Arts) ja kuurojen taidetta (Deaf Arts).
- Museot tallentavat ja tarjoavat yleisön nähtäville vähemmistöjen omaa kulttuuria, kuten vammaisten ihmisten historiaa.
- Vammaiset lapset ja nuoret osallistuvat tasavertaisesti muiden lasten ja nuorten kanssa kulttuuritoimintaan, jossa on tarjolla heitä kiinnostavia sisältöjä.

4 Taiteen ja kulttuurin kenttä

Tässä luvussa perehdytään tarkemmin eri taiteenalojen ja sektorien erityispiirteisiin ja mahdollisiin ongelmakohtiin sekä keinoihin, joilla niiden saavutettavuutta voidaan parantaa. Toisinaan tekstissä viitataan eri taiteenaloille yhteisiin, saavutettavuuteen liittyviin asioihin, joita on käsitelty luvussa 3.

4.1 Kirjallisuus

Koko Suomen kattavan kirjastoverkon ansiosta kirjallisuus on yksi alueellisesti saavutettavimmista taiteenaloista. Kirjallisuus voi myös muodoltaan olla kaikille saavutettavaa. Eri tavoin toimimisesteisten ihmisten tarpeisiin tuotetaan mm. selko-, koskettelu-, ääni-, piste- ja isotekstisiä kirjoja²². Yhdessä kirjassa voidaan hyödyntää useita saavutettavia muotoja: esimerkiksi selkokirja voi olla

myös isotekstistä. Yleiskielistä kirjallisuutta voidaan mukauttaa saavutettavaksi tai kirjallisuutta voidaan tuottaa suoraan saavutettavaan muotoon. Mukauttamisoikeutta rajoitetaan tekijänoikeuslainsäädännöllä.

Tekijänoikeuslainsäädännön uudistus on käynnissä vuonna 2004. Hallituksen esityksessä pyritään muun muassa edistämään vammaisten tasa-arvoisuutta teosten käyttämisessä lisäämällä mahdollisuuksia käyttää suojattuja aineistoja. Tällöin teksteistä saisi valmistaa kappaleita kaikille, jotka eivät voi käyttää teoksia tavanomaisella tavalla. Kuvien ja muun visuaalisen aineiston saattaminen havaittavaksi teknisin apuvälinein olisi sallittua, samoin äänikirjojen ja viittomakielisten tallenteiden valmistaminen ja levittäminen digitaalitekniikkaa käyttäen. Hallituksen esitys on parhaillaan eduskunnan käsiteltä-

²² Ks. julkaisun lopussa oleva sanasto.

vänä.²³ Uudistuksen mahdollisen toteutumisen aikataulua ei vielä tiedetä.

Kehitysvammaliiton yhteydessä toimiva **Selkokeskus** palvelee kaikkia selkokielen kohderyhmiä ja vastaa selkokirjallisuuden tiedotustoiminnasta Suomessa. Keskus on luonut selkokirjoille oman välitysjärjestelmän. Se järjestää myös säännöllisesti selkokielen koulutusta yhteistyössä eri tahojen kanssa. Syksyllä 2004 käynnistyy Internetissä verkko-kirjoittajakoulutus.

Valtion talousarviossa on ollut vuodesta 1990 lähtien **määräraha selkokielen kirjallisuuden edistämiseen**. Määrärahasta on jaettu avustuksia ja apurahoja selkokirjojen kirjoittajille, kääntäjille, kustantajille ja kuvittajille sekä myönnetty tukea alan tutkimustyöhön ja tiedotustoimintaan. Tuen jakamisesta vastasi opetusministeriö vuoteen 2003 saakka. Vuoden 2004 alussa tehtävä delegoitiin Selkokeskuksen yhteydessä toimivalle selkokirjatyöryhmälle. Myönnettyjen avustusten ja apurahojen turvin ilmestyy noin 10 selkokirjaa vuodessa.

Muutaman viime vuoden aikana yleiset kirjastot ovat voineet hankkia myös selkokirjallisuutta ja isotekstisiä kirjoja opetusministeriön niille myöntämällä **vähälevikkisen laatu-kirjallisuuden ostotuella**. Kirjastoille on lisäksi tarjottu mahdollisuus sijoittaa ostotuki-kirjoja koulukirjastoihin. Uusi käytäntö on

osaltaan lisännyt selkokirjojen menekkiä ja tuonut ne entistä paremmin lukijoiden ulottuville. Isotekstisten kirjojen saatavuuteen ostotuella ei ole juurikaan ollut vaikutusta, sillä niitä kustannetaan Suomessa varsin vähän. Saavutettavissa muodoissa olevaa kirjallisuutta tulisi kuitenkin olla tarjolla nykyistä enemmän. Olisi suotavaa, että etenkin kustannustoimintaa harjoittavat taidelaitokset kustantaisivat julkaisujaan myös saavutettavissa muodoissa.

On tärkeää, että laadukkaiden selkokirjojen tuotanto turvataan jatkossakin valtion tuen avulla. Selkokirjojen lisäksi tukea tulisi myöntää myös muille saavutettavan kirjallisuuden lajeille. Selkokirjallisuuden tukemiseen osoitetun määrärahan tilalle voitaisiin luoda uusi nykyistä suurempi määräraha tähän tarkoitukseen. Samalla kaikki saavutettavan kirjallisuuden lajit tulisi sisällyttää vähälevikkisen laatu-kirjallisuuden ostotuen valikoimalistoille. Tukea tulee suunnata jatkossa nykyistä enemmän myös kulttuuria ja taidetta käsittelevän kirjallisuuden tuottamiseen.

Laadukkaan selkokirjatuotannon turvaamiseksi on kiinnitettävä huomiota selkokirjallisuuden kirjoittajien ja kustantajien **koulutukseen** ja varattava tähän tarkoitukseen riittävät resurssit. Alan toimijoille on myös turvattava mahdollisuus seurata kansainvälistä kehitystä.

²³ Tiedote tekijänoikeuslainsäädännön uudistuksesta opetusministeriön verkkosivuilla osoitteessa http://www.minedu.fi/opm/uutiset/archive/2004/03/18_3.html

Tarkemmin tekijänoikeusasioihin ja lain uudistukseen voi tutustua opetusministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.minedu.fi/opm/tekijanoikeus/index.html>

Selkokeskus on kehittänyt Suomeen selkokielen **asiantuntijaverkoston**. Tavoitteena on kehittää verkostosta valtakunnallisesti kattava yhteistyössä Kulttuuria kaikille -neuvonnan ja esimerkiksi alueellisten taidetoimikuntien kanssa. Asiantuntijaverkosto voisi palvella kohtuullista korvausta vastaan kulttuurilaitoksia, oppilaitoksia ja muita toimijoita selkokieleen liittyvissä kysymyksissä.

Jotta selkokirjallisuus saisi osakseen laajempaa julkisuutta, voisi Selkokeskus perustaa erityisen **selkokirjan päivän**. Päivän vietto perustuisi valtakunnallisten ja paikallisten järjestöjen, alueellisten taidetoimikuntien ja kirjastojen väliseen alueelliseen yhteistyöhön. Kirjastojen keskeisenä tehtävänä olisi levittää tietoa selkokirjallisuuden saatavuudesta. Myös muiden selkokieleen liittyvien teemapäivien yhteydessä voidaan tiedottaa selkokielisestä kirjallisuudesta.

Kehitysvammaliitto ja Vanhustyön keskusliitto toteuttivat 1990-luvulla kolmivuotisen **selkoryhmäprojektin** Raha-automaattiyhdistyksen tuella. Projektin seurauksena vammaishuollon ja vanhustenhuollon yksiköissä sekä eri oppilaitoksissa toimii edelleen arviolta jopa satoja selkoryhmiä²⁴. Selkoryhmien avulla myös ihmiset, joilla on vaikeuksia tekstien ymmärtämisessä, voivat päästä osallisiksi taiteesta ja kulttuurista. Toimikunta katsoo, että selkoryhmien toiminnan kehittämiseen on kiireellisesti suunnattava resursseja.

Toistaiseksi selkokielen teoriaa ja sovelluksia on tutkittu vain vähän. Suomalaisen selkokielen periaatteista on olemassa joitakin yliopistollisia tutkimuksia, mutta myös uutta tutkimusta tarvitaan. On toivottavaa, että esimerkiksi yliopistojen erityispedagogiikan, suomen kielen ja kielitieteen laitokset ottaisivat selkokielen teorian ja periaatteiden kehittämisen tutkimusohjelmiinsa. Selkokielen tutkimus voisi olla myös entistä tärkeämmässä asemassa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa (KOTUS).

- Opetusministeriö turvaa selkokirjallisuuden resurssit ja suuntaa tukea myös saavutettavan kirjallisuuden muille lajeille.
- Opetusministeriö ottaa kaikki saavutettavan kirjallisuuden lajit vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuen piiriin.
- Taidelaitokset kustantavat julkaisujaan myös saavutettavissa muodoissa.
- Selkokirjatyöryhmä ottaa kulttuuria ja taidetta käsittelevän kirjallisuuden tukemisen yhdeksi painopistealueekseen.
- Selkokeskus jatkaa selkokirjallisuuden kirjoittajien ja kustantajien kouluttamista.
- Selkokeskus kehittää selkokielen asiantuntijaverkoston valtakunnallisesti kattavaksi yhteistyössä alueellisten taidetoimikuntien kanssa.

²⁴ Selkoryhmäprojektissa koulutettiin ryhmänohjaajia, joita varten julkaistiin erilaista koulutusaineistoa, esimerkiksi julkaisu *Tuettua vuorovaikutusta - selkoryhmän ohjaajan opas* (Hintsala 1997).

- Selkokeskus käynnistää selkokirjan päivän vieton, ja selkokielestä järjestetään säännöllisesti teemapäiviä.
- Raha-automaattiyhdistys osoittaa lisäresursseja selkoryhmien toiminnan kehittämiseen.
- Yliopistot ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (KOTUS) lisäävät selkokielen tutkimustoimintaa.

Suomen laaja **kirjastoverkko** tarjoaa mahdollisimman esteettömän pääsyn erilaisiin kulttuurin ja tiedon lähteisiin. Kirjastolain mukaan yleisten kirjastojen tarjoamien kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää kaikkien mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen sekä kansainvälistymiseen ja elinikäiseen oppimiseen.

Kirjastojen **aineistotarjonta** on monimuotoista: siihen kuuluu kirjoja, lehtiä, äänitteitä, kuvataallenteita ja verkkojulkaisuja. Kokoelmassa on tarjolla isotekstisiä kirjoja, selkokirjoja, äänikirjoja ja kirja & kasetti -yhdistelmiä, joissa kirja on luettu eri lukunopeuksilla nauhalle, sekä videoita ja dvd-levyjä myös viittomakielellä.²⁵ Kirjastot ovat jo useamman vuoden ajan voineet täydentää selkokirjallisuuden ja isotekstisten kirjojen kokoelmiaan opetusministeriön jakaman vähälevikkisen laatukirjallisuuden ostotuen²⁶ avulla.

Opetusministeriön selkotyöryhmä on jo 1980-luvun lopulla antanut kirjastoille suosituksen **selkokirjojen sijoittamisesta** omaan, helposti löydettävään hyllyynsä. Selkokirjojen käyttäjät eivät aina ole kokeneita kirjaston käyttäjiä, ja siksi oma selkokirjahylly on edelleen perusteltua. Samalla myös kirjaston henkilökunnan tietämys saatavilla olevista selkokirjoista pysyy helposti ajan tasalla. Aikuisten selkokirjojen hyllyä ei tule sijoittaa lasten osastolle, vaan helposti havaittavaan, neutraaliin paikkaan kirjastossa. Selkeä esillepano koskee **kaikkia erityisaineistoja**. Selkokeskuksen selkokirjatyöryhmän tulee ohjeistaa ja muistuttaa kirjastoja selkokirjojen esillepanosta riittävän usein.

Kirjastot ovat ottaneet toiminnassaan huomioon myös lukivaikeudet ja tarjoavat tukeaan erilaisille oppijoille²⁷. Kirjastoihin on perustettu pieniä infopisteitä ja kohtaamispaikkoja erilaisille oppijoille yhdessä heidän paikallisten yhdistystensä kanssa.

Vuonna 2002 käynnistynyt Lukibussi-hanke²⁸ kuuluu Euroopan sosiaalirahaston EQUAL-yhteisöaloiteohjelmaan. Lukibussi on valtakunnallinen tiedotus- ja verkostoitumiskampanja, jonka tarkoituksena on parantaa oppimisvaikeuksien huomioimista koko maassa. Tavoitteena on rakentaa tehokas lukiverkosto kaikkiiin kuntiin ja tässä työssä kirjastojen rooli tiedon välittäjänä on tärkeä.

²⁵ Celia - Näkövammaisten kirjasto palvelee lukemisesteisiä henkilöitä. Kuurojen Liiton kirjasto toimii puolestaan viittomakielisten yhteisön erityiskirjastona ja tarjoaa alan tietopalvelua.

²⁶ Enemmän ostotuesta luvussa 4.1 sivulla 26.

²⁷ Ks. julkaisun lopussa oleva sanasto, hakusana "erilainen oppija".

²⁸ Lisätietoa Lukibussista on osoitteessa <http://www.lukibussi.net>

Tietotekniikka on parantanut vammaisten mahdollisuuksia käyttää kirjastoa. Kirjaston tosiaikaiset Internet-palvelut ovat vapaasti käytettävissä. Palvelussa asiakas voi tehdä tiedonhakuja, varata ja uusia aineistoa sekä katsoa omia tietojaan. Kirjastojen yhteinen etätietopalvelu, Kysy kirjastonhoitajalta, tarjoaa palvelua tiedonhakukysymyksissä.²⁹

Joissakin kirjastoissa on tarjolla verkkotyöasemia lukemisesteisille. Kyseessä on alun perin näkövammaisille suunniteltu työasema, johon kuuluu muun muassa puhesyntetisaattori ja kirjan tekstiä lukeva skanneriohjelma. Työasemalla voi myös lukea ja kuunnella sähköisessä muodossa olevia sanomalehtiä, viikkolehtiä ja elektronisia kirjoja tai selata Internetiä ja tuottaa omaa tekstiä. Työasemiin voi tutustua muuan muassa Suomenjoen kaupunginkirjastossa ja Helsingissä Kallion kirjastossa.

Kirjastoissa on huomioitava myös liikuntavammaiset ihmiset, jotka eivät pysty käyttämään tietokonetta perinteisillä hiirellä ja näppäimistöllä. Heille tulisi mahdollistaa tietokoneen käyttö erityisohjaimilla ja -hiirellä. Tietokone tulee aina sijoittaa niin, että myös pyörätuolilla liikkuva ihminen pystyy käyttämään sitä.

- Selkokielistä kirjallisuutta sekä äänikirjoja ja isotekstisiä kirjoja on tarjolla niin kirjastoissa kuin kirjakaupoissakin.
- Kirjastot tiedottavat selkokirjoista alueen vammaisjärjestöille, toimintayksiköille ym. selkokirjoja hyödyntäville tahoille.
- Selkokirjat ja muut erityisaineistot sijoitetaan kirjastoissa omaan hyllyynsä.
- Kirjastot huomioivat toiminnassaan myös erilaiset oppijat perustamalla infopisteitä (vrt. selkokirjahylly) ja kohtaamispaikkoja yhteistyössä erilaisten oppijoiden omien yhdistysten kanssa.
- Opetusministeriö ja kunnat osoittavat kirjastoille resursseja lukemisesteisille ja liikkumisesteisille suunniteltujen työasemien hankintaan.

Celia - Näkövammaisten kirjasto palvelee kaikkia lukemisesteisiä, mm. sokeita, heikonäköisiä, kuurosokeita, afaatikkoja, kehitysvammaisia ja lihastautia sairastavia ihmisiä sekä erilaisia oppijoita. Se on valtion kirjasto ja toimii valtakunnallisesti. Kirjaston koelmiin kuuluu äänikirjoja, pistekirjoja ja muuta erityisaineistoa. Lapsille tarkoitetut koskettelukirjat ovat tärkeä osa erityisaineistoja, mutta niiden määrä on varsin vähäinen kysyntään nähden. Kirjaston tuotanto-osastolla valmistetaan ääni-, piste- ja elektronisia kirjoja kirjaston lainauspalvelua varten sekä

²⁹ Kysy kirjastonhoitajalta -palvelu osoitteessa <http://www.kirjastot.fi>

näkövammaisille koululaisille ja opiskelijoille, jotka opiskelevat näkövammaisten erityiskouluissa tai integroituina eri oppilaitoksissa.³⁰ Koska kirjaston toiminnan rahoittajana on valtio, uusien kehittämishankkeiden ja toiminnan tehostamisen toteuttaminen riippuu suuresti siitä, miten paljon kirjastolle osoitetaan määrärahoja valtion talousarviossa.

Yksi tämän hetken keskeisimmistä kehittämishankkeista Celia-kirjastossa on siirtyminen DAISY-äänikirjan käyttöön. DAISY-äänikirja on näkövammaisten ja muiden lukemisesteisten henkilöiden käyttöön kehitetty digitaalinen äänikirja cd-rom-muodossa. DAISY-kirja on huomattavasti monikäyttöisempi kuin kasetti ja tavallinen cd-levy. DAISY-järjestelmä on kehitetty kansainvälisessä yhteistyössä, ja tavoitteena on luoda yhteinen äänikirjastandardi. Järjestelmän kehittämistyön aikana Celia-kirjasto on tuottanut jonkin verran digitaalisia DAISY-äänikirjoja, joita lainataan kokeilukäyttöön.³¹

- Celia - Näkövammaisten kirjasto tiedottaa palveluistaan lukemisesteisille ihmisille.
- Celia-kirjasto edistää palvelujensa käyttöä muiden kirjastojen kautta.
- Kiirehditään digitaalisen DAISY-äänikirja-järjestelmän ja digitaalisten palveluiden käyttöönottoa Celia-kirjastossa laajenevan asiakaskunnan palvelemiseksi tehokkaasti ja laadukkaasti.
- Celia-kirjasto vahvistaa lastenkirjasto-palvelujaan.

4.2 Esittävät taiteet

Yksi esittäviä taiteita yhdistävä tekijä on tilankäyttö: pääsääntöisesti esitystilaa käytetään siten, että yleisö on paikoillaan katsomossa ja seuraa esitystä kasvot kohti esiintymislavaa. Esittävinä taiteina tässä käsitellään musiikkia, näyttämötaidetta ja elokuvaa³², mutta ohjeet ja toimenpide-ehdotukset soveltuvat myös esimerkiksi luentotilaisuuksiin.

Liikkuminen

Katsomon pyörätuolipaikkojen sijoitteluun tulee kiinnittää huomiota. Pyörätuolipaikalta pitää voida nähdä esiintymislavalle tai valkokankaalle yhtä häiriöttömästi ja esteittä kuin muualtakin katsomosta. Pyörätuolipaikkoja tulee olla eri puolilla katsomoa, jotta myös pyörätuolilla liikkuvalla ihmisellä on valinnanvaraa. Jos pyörätuolia käyttävä asiakas esimerkiksi näkee huonosti, hänelle paras istumapaikka on mahdollisimman lähellä esiintymislavaa. Toinen asiakas saattaa puolestaan asettua mieluummin salin keskitali takaosaan vaikkapa äänentoiston vuoksi. On muistettava, että pyörätuolia käyttäviä ihmisiä saattaa olla salissa useampia kuin yksi, ja he kuuluvat mahdollisesti - mutta eivät välttämättä - samaan seurueeseen.

Usein saliin voidaan ottaa paloturvallisuussyistä vain rajoitettu määrä pyörätuolia käyttäviä ihmisiä. Mikäli kulttuuripalvelun tarjoaja toivoo asiakkaansa varaavan paikkansa etukäteen ja kertovan samalla käyttävänsä

³⁰ Lisätietoja Celia-kirjastosta osoitteessa <http://www.celialib.fi>

³¹ Lisätietoja Daisy-kirjasta Celia-kirjaston www-sivuilla osoitteessa <http://www.celialib.fi/daisy.html>

³² Ks. myös audiovisuaalista alaa käsittelevä luku 4.4 sivulta 38 alkaen.

pyörätuolia, on asiasta tiedotettava selvästi. Näin tulee menetellä myös, jos palvelun tarjoaja toivoo ryhmien ilmoittavan varauksensa yhteydessä pyörätuolin käyttäjien määrän. Liikkumisen apuvälineitä käyttävät asiakkaat eivät saa joutua turvallisuusmääräysten vuoksi katsojina muita heikompaan asemaan esimerkiksi siten, että pyörätuolipaikkoja on vain eturivissä tai että pyörätuolista siirtymistä tavalliseen istuimeen olisi rajoitettu.

Tarjolla on oltava myös **vaihtoehtoisia tuoleja**, jos salin standardipenkit ovat syystä tai toisesta epämukavia. Korkeahkolla, kovahkolla ja käsinojallisella istuimella on tukevampi istua ja siitä on helpompi päästä seisomaan kuin matalasta ja pehmeästä istuimesta. Siirrettäviä istuimia tulee olla tarjolla mahdollisille avustajille ja tulkeille, jotta he pääsevät asettumaan sopivasti. Irralliset koroketyynyt ovat avuksi lapsille ja lyhytkasvuisille ihmisille.

Esityksen aikana pidettävien **väliaikojen** tai **taukojen** määrää ja pituutta suunniteltaessa on hyvä ottaa huomioon, miten monta liikkumisesteetöntä wc-tilaa rakennuksessa on käytössä. Väliaikojen pituuteen vaikuttaa myös se, miten pitkä matka esitystilasta on wc-tiloihin. Ihanteellista on, jos liikkumisesteetöntä wc-tilaa tarvitsevan ihmisen siirtyminen tilasta toiseen sujuu helposti ja nopeasti eikä hänen tarvitse jonottaa.

Näkövammaisen ihmisen opaskoiralle, liikuntavammaisen ihmisen avustajakoiralle tai huonokuuloisen tai kuuron ihmisen kuulokoiralle on oltava riittävästi tilaa salissa. Kulttuuripalvelun tarjoajan on kuitenkin huolehdittava, että koiran läsnäolosta ei aiheudu haittaa allergisille ihmisille.

Etenkin teatteriesityksiä ja konsertteja järjestetään usein kokonaan tai osittain väliaikaisissa tiloissa ja toisinaan myös tiloissa, joita ei ole varsinaisesti suunniteltu esityskäyttöön. Tällaiset tilat on tehtävä fyysisesti saavutettaviksi **väliaikaisin ratkaisuin**, jos pysyviä parannuksia ei voida tehdä.

Kaikki saavutettavuutta parantavat ratkaisut eivät ole kalliita: esimerkiksi kesäteatterissa pehmeällä alustalla liikkumista voi helpottaa lankkualustalla. Mikäli esityksen tuottajan varat saavutettavuutta parantavien laitteiden tai välineiden hankkimiseen ovat vähäiset, edullisin vaihtoehto on apuvälineiden vuokraus. Apuvälineitä on vuokrattavissa muun muassa niitä myyvästä ja maahantuovista yrityksistä.³³ Alueelliset apuvälineiden ja laitteiden lainauskeskukset voisivat myös olla ratkaisu. Lainauskeskuksiksi sopisivat esimerkiksi jo olemassa olevat kunnalliset yksiköt, keskussairaaloiden ja terveyskeskuksien apuvälinepalvelut.

³³ Apuvälineisiin liittyvää tietoa sekä niitä myyvien ja vuokraavien yritysten yhteystietoja on koottuna Apudatapalveluun, <http://www.stakes.fi/apudata>

- Pyörätuolipaikat sijoitellaan katsomoon siten, että katsojalla on mahdollisuus valita, missä katsomon osassa hän istuu.
- Katsomossa on erilaisia, siirrettäviä istuimia niitä tarvitseville ihmisille.
- Opas-, kuulo- ja avustajakoirille on tilaa salissa käyttäjänsä läheisyydessä.
- Esityksien ja oheispalvelujen saavutettavuuteen kiinnitetään huomiota myös väliaikaisissa tiloissa.

Näkeminen

Näkövammaisen ihminen pystyy seuraamaan esitystä parhaiten, jos hän voi tutustua näyttämön tilaratkaisuihin ja lavasteisiin ennakolta. Tämä auttaa hahmottamaan ja seuraamaan esityksen kulkua.

Jos esimerkiksi näytelmä tai ooppera tekstitetään, tulee huolehtia, että teksti on mahdollisimman luettavaa: tekstin ja taustan välisen värikontrastin tulee olla mahdollisimman suuri ja kirjaimien isokokoisia. Esityksen tekstitys voidaan toteuttaa kiinteästi tilaan asennetulla tekstityslaitteella tai väliaikaisena ratkaisuna kirjoitustulkausta³⁴ käyttämällä. Esitykseen liittyvän taustamateriaalin, kuten käsiohjelman tai libreton, on myös oltava luettavaa ja ulkoasultaan selkeää. Jos materiaalista halutaan tehdä erikseen näkövam-

maisille suunniteltu versio, mahdollisia muotoja ovat mm. isokirjoitus ja pistekirjoitus tai etukäteen jaettava sähköposti tai äänite.

Valaistussuunnittelu on keskeinen osa esitystä. Valaistuksen myötä esitys voi olla näkövammaisen kannalta parhaimmillaan erittäin saavutettava tai toisaalta pahimmillaan täysin saavuttamaton. On suotavaa, että valaistus suunnitellaan myös näkövammaisia ihmisiä ajatellen - vältetään esimerkiksi katsomon häikäisemistä, vilkkuvia valoja ja tarpeetonta hämäryyttä - jollei teoksen taiteellinen sisältö kärsi siitä. Näkövammaisen esiintyjä tai yleisön edustaja saattaa myös tarvita erityistä **lisävalaistusta** esimerkiksi nuottien tai käsiohjelman lukemista varten.³⁵

- Esityksen lavasteisiin voi tutustua ennen esitystä.
- Tekstitetty materiaali toteutetaan kokonaan tai lisäksi näkövammaisille soveltuvassa muodossa.
- Esityksen valaistus suunnitellaan mahdollisuuksien mukaan myös näkövammaisia ihmisiä ajatellen. Esitys- ja katsomotilaan saa tarvittaessa lisävalaistusta.

Kuuleminen

Esteetöntä rakentamista koskevat määräykset velvoittavat rakentamaan uusien raken-

³⁴ Kirjoitustulkausta ja kuvailutulkausta käsitellään luvussa 3.2.1 sivulla 21 sekä tämän julkaisun lopussa olevassa sanastossa hakusanalla "tulkkaukset".

³⁵ Valaistuksesta enemmän luvussa 3.2.1 sivuilla 19 - 20.

nusten kokoontumistiloihin **induktiosilmukan** tai muun äänensiirtojärjestelmän.³⁶ Äänensiirtojärjestelmän asentaminen ei kuitenkaan riitä, vaan järjestelmää tulee huoltaa ja sen toimivuus tarkistaa säännöllisesti. Äänensiirtojärjestelmän olemassaolosta tulee myös tiedottaa. Induktiosilmukasta on hyötyä kuulokojeen käyttäjille akustisissakin esityksissä. Induktiosilmukka ei aiheuta häiriöitä akustiseen ääneen, joten siitä ei ole haittaa niille, jotka kuuntelevat esitystä ilman kuulokojetta. Induktiosilmukan kautta kuulokojeeseen tulee vain esiintyjien ääni, ja häiriöäänet esityksen ulkopuolelta eliminoiduvat. Induktiosilmukajärjestelmän edellyttämät mikrofonit voidaan kätkeä esityslavalle. Esitystilan tulee olla akustisesti toimiva. Myös tilapäisen esitystilan valinnassa akustiikka tulee ottaa huomioon.

Esitys on saavutettava huonokuuloisten, kuuroutuneiden ja kuurojen ihmisten kannalta, jos sen puhe- tai lauluosuudet tarjotaan myös **tekstinä**. Esityksen tekstitys voidaan toteuttaa tekstityslaitteella tai kirjoitustulkkauskasena. Tutustuminen yleisölle jaettavaan käsiohjelmaan tai librettoon helpottaa esityksen seuraamista ja tulkkausta. Käsiohjelmassa tulee olla kuvat ainakin keskeisimmistä esiintyjistä ja tarvittaessa maininta siitä, mitä roolia kukin heistä esittää. Sekä tekstityslaitteen että libreton tai käsiohjelman tekstissä on syytä kiinnittää huomiota siihen, että teksti on todella luettavissa (tarpeeksi suuri piste-

koko, hyvät värikontrastit, selkeä sijoittelu jne.), jolloin se palvelee parhaiten myös näkövammaisia ihmisiä.

Erilaisten kuulovaurioiden määrä on lisääntynyt sitä mukaa kuin ympäristön melu on kasvanut. Mikäli kulttuuritilaisuuden **äänenvoimakkuutta** voi säätää, tulee mahdollisuutta hyödyntää. Äänenvoimakkuus tulee pitää aina riittävän alhaisena.³⁷ Voimakkuutta vähentämällä voidaan paitsi suojata yleisöä kuulovaurioiden syntymiseltä myös mahdollistaa osallistuminen sellaisista kuulohäiriöistä kärsiville ihmisille, joille kovat äänet aiheuttavat kipua. Toisaalta kuurot ihmiset aistivat ääniä tuntoaistin avulla, joten voimakas äänentoisto on heidän kannaltaan suotavaa. Tilaisuuden äänenvoimakkuudesta tulee antaa etukäteistietoa, jotta asiakkaat voivat varautua mahdolliseen äänen korkeaan tasoon ja päättää itse osallistumisestaan.

Tilaisuudessa järjestetty viittomakielen tai viittotun puheen tulkkaus taikka kokonaan viittomakielinen tilaisuus edellyttää tilalta hyvää valaistusta. Tulkattavan kohteen täytyy olla riittävästi valaistu, jotta tulkkinakin näkee tulkkauksen kohteen kunnolla. Tulkkausta seuraavan yleisön kannalta tulkin tulee olla hyvin nähtävissä, mutta valaistus ei kuitenkaan saa häikäistä tulkkia. Valojen suunnittelusta kannattaa keskustella esimerkiksi viittomakielisten kanssa.

³⁶ Lisätietoa induktiosilmukasta, muista äänensiirtojärjestelmistä ja ylipäättään kuurojen ja huonokuuloisten ihmisten tarpeet huomioivasta rakentamisesta saa esimerkiksi *Kaikenkuuloisille!*-oppaasta (Koivu 1999).

³⁷ *Asumisterveysohje*, 38.

- Esitystiloissa on toimiva ja säännöllisesti huollettu induktiosilmukka tai muu äänensiirtojärjestelmä. Tilan akustiikka on hyvin toteutettu, ja akustiikka otetaan huomioon myös tilapäisen esitystilan valinnassa.
- Puhetta sisältäviin esityksiin, etenkin vieraskielisiin, liitetään mahdollisuuksien mukaan tekstiä.
- Esityksen äänenvoimakkuutta koskeva yleisöpalaute otetaan huomioon.
- Äänenvoimakkuudesta tiedotetaan ennakkoon.
- Esityksiä järjestetään tulkattuna viittomakielelle tai viitotulle puheelle.
- Tilassa, jossa järjestetään viittomakielinen tilaisuus taikka viittomakielen tai viitotun puheen tulkkaus, on hyvin suunniteltu valaistus.

Ymmärtäminen

Lisämateriaalin avulla esityksestä kiinnostunut voi syventää tietämystään etu- tai jälkikäteen omien edellytystensä mukaisesti. Kirjallista materiaalia voi tarjota yleiskielisen version lisäksi selkokielisenä ja kuvilla tuettuna sekä isokirjoituksena tai pistekirjoituksena. Tietoa voi olla tarjolla myös äänitteenä. Etenkin vieraskielisten, mutta myös oman kielisten esitysten **tekstitys** tekstityslaitteella tai kirjoitustulkkauksen avulla helpottaa ymmärtämistä. Kuvailutulkkauksen tapaan esitys voidaan myös **selostaa** selkokielelle sen kuluessa.

Verkkosivuilla tarjottava kuva- ja äänimateriaali ovat avuksi ihmisille, jotka eivät syystä tai toisesta pääse tilaisuuteen tai jotka hankkivat tietoa Internetistä erilaisten teknisten välineitten avulla. Verkkosivujen saavutettavuus on luonnollisesti otettava huomioon esimerkiksi luvussa 3.1.2 sivulla 16 esitettyjen ohjeiden mukaisesti.

Selkokielineen, esitystä taustoittava **suullinen selostus** sekä esitykseen liittyvät **esitys- ja keskustelutilaisuudet** ovat hyödyksi aiheesta kiinnostuneelle yleisölle. Lapsille ja nuorille suunnatut **tutustumistilaisuudet** vaikkapa kouluopetuksen lomassa herättävät kiinnostuksen ja parantavat turvallisuudentunnetta. Nuoren yleisön voi antaa tutustua niin orkesterin soittimiin, kulissien takaiseen maailmaan kuin harjoituksiin ja itse esitykseenkin. Tutustumistilaisuuksia on mahdollista järjestää myös lapsille ja nuorille entuudestaan tutussa ympäristössä, kuten koulussa.

Esityksiä, joissa teksti tai puhe on keskeistä, on mahdollista mukauttaa yleiskielestä selkokielelle ja esittää ne selkokielisinä. Ainakin teatteriteksteille näin on jo tehtykin. Myös suoraan selkokielellä kirjoitettuja näytelmätekstejä on olemassa, tosin niitä on toistaiseksi melko vähän.

- Esitykseen liittyvää tietoa tarjotaan joko ennakkoon, esityksen aikana tai sen jälkeen tutustuttavaksi.
- Järjestetään erilaisia tutustumistilaisuuksia.
- Järjestetään selkokielelle mukautettuja esityksiä ja selkokielisiä esityksiä.

4.3 Visuaaliset taiteet ja kulttuuriperintö

Visuaalisiksi taiteiksi luokitellaan tässä kuvataide ja rakennustaide, kulttuuriperinnöllä puolestaan tarkoitetaan museoiden tarjontaa sekä erilaisia historiallisia ja arkeologisia kohteita. Visuaalisia taiteita ja kulttuuriperintöä yhdistää saavutettavaksi tekemisen kannalta se, että kulttuurikohteeseen tutustuva yleisö liikkuu tilassa, jossa kohde on esillä. Näin tapahtuu esimerkiksi museoissa ja taidegallerioissa. Kohteena voi yksittäisen taideteoksen lisäksi olla myös koko rakennus tai rakennusryhmä, kuten kirkko tai kotiseutumuseo.

Liikkuminen

Suomen rakentamismääräyskokoelmassa³⁸ annetaan määräyksiä liikkumisesteettömästä rakentamisesta ja ohjeita, joita noudattamalla saadaan aikaan toimivia ratkaisuja. Ohjeita voidaan noudattaa myös soveltaen tai käyttää vaihtoehtoisia keinoja, kunhan lopputulos on määräyksien mukainen.

Näyttelytilojen **kulkuväylät** kannattaa aina pitää riittävän leveinä. Leveyssuositus on 140 cm. Vitriineissä olevien esineiden tai teosten **katselu** tulee olla mahdollista **eri korkeuksilta**. Niiden suunnitteluun kannattaa ot-

taa mukaan lasten, lyhytkasvuisten ihmisten ja pyörätuolin käyttäjien näkökulma. Sama pätee kaikkien **tekstien sijoitteluun**. Myös uutta teknologiaa hyödyntävät ja interaktiiviset teokset asetetaan näytteille niin, että kaikki pystyvät osallistumaan niihin.

Ergonomisesti hyvin suunniteltuja **tuoleja** (pehmustettu selkänöja ja käsituet, korkeus vähintään 50 cm), yksi tai useampia, tulee sijoittaa aulatilaan. Näyttelytiloissakin pitää olla mahdollisuus istumiseen. Istuimien tulee olla eri korkuisia. Pelkät matalat penkit eivät riitä, vaan tarvitaan myös suhteellisen korkeita istuimia, joiden istuinkorkeus on 50 - 55 cm.

Jos esteetöntä ja turvallista liikkumista kohteen luo on hyvin vaikea järjestää, on asiaa kiinnostuneen ihmisen voitava tutustua siihen muulla tavalla. Tämä voi tapahtua vaikkapa tietokoneen avulla, esimerkiksi kotona Internetin välityksellä tai museossa. Hyviä esimerkkejä ovat niin kutsutut virtuaalimuseot ja verkkogalleriat. Virtuaalinen esittely on erityisen tarpeellinen sellaisista kulttuuriperintö- ja arkeologisista kohteista, joita ei mitenkään voida muokata fyysisesti saavutettaviksi. Esittelyn apuna voidaan käyttää lainattavaa tai myytävää cd-rom- tai dvd-levyä tai kaikille avoimia verkkosivuja.

³⁸ Suomen rakentamismääräyskokoelma ympäristöministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=16780&lan=fi>

- Käytetään rakentamismääräyskokoelman määräysten mukaisia mittoja liikkumisen esteettömyyden varmistamiseksi.
- Kohteisiin ja niistä annettavaan informaatioon tutustuminen on mahdollista liikkumisen apuvälineiden käyttäjälle ja myös matalalta korkeudelta, kuten pyörätuolista.
- Yleisön käytössä oleviin tiloihin sijoitetaan riittävästi levähdyspaikkoja.
- Vaikeiden kulkuyhteyksien päässä olevista kohteista tarjotaan informaatiota sähköisessä muodossa tai muutoin mahdollisimman monille käyttäjille soveltuvana.

Näkeminen

Näyttelyissä voi tarjota näkövammaisia ja muita aistivammaisia museo- ja galleriavierailijoita ajatellen **kosketeltavia kohteita** sekä **äänimaailmaa**. Esimerkiksi perinympäristöt ja nykytaide antavat hyviä mahdollisuuksia moniaistiseen kokemiseen. Kulttuurikohteen työntekijöiden tulee tietää, mitkä ovat esimerkiksi kunkin näyttelyn kosketeltavat kohteet tai miten käyttäjä voi parhaiten hyödyntää moniaistista tarjontaa. Heidän tulee myös aktiivisesti neuvoa tässä yleisöä. Mikäli näyttelyssä on tuoksua, kosketeltavia materiaaleja, erilaisia lämpötiloja tms., kannattaa markkinointia kohdistaa suoraan aistivammaistahoille ja kertoa muullekin yleisölle monipuolisuudesta.

Iso- tai pistekirjoituksella tarjottu tieto näyttelyistä on helposti toteutettava palvelu.

Äänitteinä tarjottaviin opastettuihin kierroksiin kannattaa sisällyttää sanallista kuvailua näyttelykohteista ja tilasta.

Yleisön käytettävissä oleva **audiovisuaalinen** materiaali esimerkiksi tietokoneella on järkevää suunnitella kaikkia palvelevaksi. Näkemistä helpottavat esimerkiksi mahdollisimman selkeä ulkoasu riittävine kontrasteineen ja isokokoisine teksteineen. Interaktiivisten kosketuspintojen tulee myös olla selkeästi havaittavia. Käsikirjoitukseen on hyvä sisällyttää myös kohteiden sanallista kuvailua. Kaikki tekstit tulee tehdä mahdollisimman selkeiksi ja hyvin erottuviksi - myös taustatiedot aihepiiristä ja teoksesta tai esiinestä.

Teoksien nimikyltit ja muut tekstit tulee **sijoitella loogisesti**. Katsojalle on helppoa mikäli ne ovat aina samassa kohdassa, esimerkiksi taideteoksen vasemmalla puolella. Lukukorkeus on merkityksellinen tekijä kaikille museokävijöille.

Opastavien työntekijöiden on suotavaa hankkia koulutusta kuvailemisesta ja näkövammaisten ihmisten liikkumisen opastamisesta. Ammattitaitoinen ja kaikille asiakasryhmille sopiva ja kiinnostava opastus on hyvää palvelua. Eri kohderyhmille soveltuvia opastuksia voi tehdä viittomakielellä, viitotulla suomen tai ruotsin kielellä, selkokielellä sekä näkövammaisille ihmisille soveltuvana, esimerkiksi kuvailuopastuksena. Mahdollisuudesta tilata **erilaisia opastuksia** eri kohderyhmille tulee tiedottaa.

Näyttelykohteissa, seinäteksteissä ja teostiedoissa tarvitaan hyvin suunniteltu **valaistusta**.

Tavoitteena on riittävä valaistus ilman heijastuksia ja häikäisyä. Mikäli esimerkiksi teoksen valonarkuus ja säilyminen edellyttävät himmeää valaisua, kannattaa tarjota mahdollisuutta korottaa valaistustasoa hetkellisesti näkövammaisen asiakkaan tarpeiden mukaan.

- Näyttelyistä, niiden opasteista ja opastuksesta tehdään mahdollisimman moniaistisia.
- Esillepanossa käytetään hyviä värikontrasteja ja johdonmukaista sijoittelua.
- Tarjolla on tietoa myös äänitteestä.
- Kannustetaan työntekijöiden kouluttautumista kuvailemisessa ja liikkumisen opastamisessa.
- Tarjotaan eri tavoin toimintaesteisille soveltuvia opastettuja kierroksia.
- Kohteen valaistus suunnitellaan ja toteutetaan huolellisesti.

Kuuleminen

Kaikuisuus voi esimerkiksi opastetulla kierroksella häiritä kuuntelijoita. Huonokuuloisten järjestöjen ja kuulokojeen käytön asiantuntijoiden kanssa voi pohtia ratkaisuja, joilla tilan **akustisia olosuhteita** voidaan parantaa kunnostustöillä. Etenkin uutta rakennettaessa on hyvä tutustua tarjolla olevaan opasmateriaaliin³⁹.

Induktiosilmukasta on apua kuulokojetta käyttäville ihmisille myös näyttelytiloissa ja opastetuilla kierroksilla, mikäli opas puhuu mikrofoniiin. Näytteillä oleviin teoksiin tai muuta informaatiota tarjoaviin laitteisiin, joihin kuuluu äänimaailmaa, tulee mahdollisuuksien mukaan liittää induktiosilmukka.

Museo, galleria, matkailukohde tai muu näyttelypaikka voi tiedottaa mahdollisuudesta tilata **viittomakielelle käännettyjä opastuksia** ja varautua kustantamaan tulkkauksen. Viittomakielen tulkki kääntää oppaan puheen viittomakielelle, jolloin opastettua kierrosta voivat seurata sekä kuulevat että viittomakieliset ihmiset. Opastus voidaan myös tulkata viitotuksi puheeksi.

Opastuksen hinnan tulee olla sama kaikille asiakkaille kielestä riippumatta. Näin viittomakielisen tulkkauksen tarjoaminen näyttelyn järjestäjän kustannuksella asettaa viittomakieliset ja muut ihmiset samanarvoiseen asemaan. Käytännössä tulkkauksen järjestämisestä ei muodostu suuria kustannuksia järjestäjälle, koska viittomakielisiä on Suomessa hyvin pieni osa väestöstä ja tulkkauksen tarve on harvinaista.

Kohteesta on myös mahdollista tehdä pitkäaikaiseen käyttöön sekä tekstitetty esittelyvideo että **viittomakielinen esittelyvideo**, jonka voi toteuttaa yhdessä viittomakielisten tahojen kanssa. Videon etu elävään viittomakielelle tulkattuun opastukseen verrattuna on se, että sitä ei välttämättä tarvitse tilata etukäteen. Tällainen video voidaan tehdä

³⁹ Ks. esim. Koivu 1999.

myös viitottua puhetta käyttäen. Jos kulttuuripalvelun tuottaja tarjoaa asiakkaittensa käyttöön opastuksia kämmentietokoneella, tekstitetty, viittomakielinen tai viitotulla puheella toteutettu opastus voi olla yhtenä vaihtoehtona.

Joissakin taideteoksissa ääni saattaa olla erittäin merkityksellinen teoksen kokemukseen ja tulkintaan vaikuttava osa. Jos näyttelyssä on esillä tällainen teos, äänen laadusta, sävystä tai muusta ominaispiirteestä tulee antaa **selvitys tekstinä**.

- Akustiset olosuhteet luodaan kuulemisen kannalta saavutettaviksi.
- Näyttelytiloissa on tarjolla kuulon apuvälineitä.
- Viittomakielisillä asiakkailla on mahdollisuus saada omalle kielelleen tulkattuja opastuksia ilman lisäkustannuksia. Opastuksia voi saada myös viitotulle puheelle tulkattuina.

Ymmärtäminen

Selkeäksi muokattu **lisätieto** näyttelyssä auttaa ymmärtämään, miksi juuri kyseinen näyttely on esillä ja mitä sen taustoihin liittyy. Selkokielen periaatteiden tunteminen ja niiden hyödyntäminen esitteissä, seinäteksteissä ja muussa tiedottamisessa palvelee kaikkia asiakasryhmiä. Kuvitusta kannattaa käyttää, mikäli se selventää asian sisältöä ja helpottaa ymmärtämistä.

Selko-opastuksien erityisiä kohderyhmiä ovat esimerkiksi kehitysvammaiset ihmiset, maahanmuuttajat ja vanhukset. Ei kuiten-

kaan tarvitse kuulua mihinkään erityisryhmään, jotta ymmärtäisi selkokieltä: selkokieli sopii jokaiselle. Jos selko-opastuksia ei ole mahdollista järjestää säännöllisesti, niitä voi tarjota erikseen tilattaviksi. Opastustapoja ja sisältöä kannattaa kehittää yhdessä kohderyhmien kanssa. Henkilökuntaa kannattaa kannustaa kouluttautumaan selkokielisessä opastamisessa.

- Seinäteksteissä ja esitteissä annettava perustieto noudattaa selkokielen periaatteita.
- Järjestetään selkokielisiä opastuksia.

4.4 Audiovisuaalinen ala

Televisio ja radio ovat joukkoviestintävälineitä, joiden seuraamiseen jokainen suomalainen käyttää keskimäärin runsaat viisi tuntia päivässä. Ohjelmien sisällöt ovat siis tärkeitä paitsi tiedonvälityksessä ja ajanvietteenä myös kulttuurisen yhtenäisyyden, osallisuuden ja sosiaalisen tasa-arvoisuuden rakentajina. Nämä tehtävät ovat olennaisia erityisesti kotimaiselle draamalle ja kulttuuriohjelmille.

Televisio tai radio ovat fyysisesti varsin saavutettavia, sillä niitä voi seurata kotona. Kotikäyttöön soveltuvan dvd-levyn etuna on parempi saavutettavuus vhs-kasettiin nähden. Dvd-levyn helppo liikuteltavuus mahdollistaa sen, että tallennetta voi katsoa kotona tietokoneen tai television ruudulta. Auditivisena välineenä radio on saavutettava näkövammaisille ja television visuaalinen viesti puolestaan kuuroille ja huonokuuloisille ihmisille. Vammaisella kuuntelijalla tai katsojalla on

kuitenkin oltava vapaus valita sekä käyttämänsä viestintäväline että ohjelmasisältö. Kaikesta ohjelmatarjonnasta on tehtävä mahdollisimman helposti saavutettavaa niin televisiossa kuin radiossakin.

Laki **Yleisradio Oy**:stä velvoittaa yhtiön hoitamaan erityisiä julkisia palveluita. Yleisradion tehtävänä on tuoda täyden palvelun yleisradio-ohjelmisto jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin. Sen tulee tukea toimivaa kansanvaltaa tarjoamalla yhteiskunnallisista kysymyksistä monipuolisia tietoja, mielipiteitä ja keskusteluja myös vähemmistöryhmille ja erityisryhmille sekä tukea, luoda ja kehittää kotimaista kulttuuria ja välittää sen tuloksia jokaisen saataville. Laki velvoittaa yhtiön tuottamaan palveluita myös mm. viittomakielellä.

Ohjelmasisältöjen muokkaaminen kaikille saavutettaviksi tuo ohjelmille uusia katsojia ja kuuntelijoita yhä enemmän. Vammaiset tulisivat nähdä asiakasryhmänä, jonka tavoittamisessa on ohjelmatarjoajan näkökulmasta yhtymäkohtia muiden vähemmistöryhmien, kuten ruotsinkielisten, maahanmuuttajien tai saamelaiden, kanssa. Erilaisten kohde-ryhmien palveleminen ja tavoittelu monipuolistaa myös toimittajien ammattitaitoa.

Saavutettavuuden parantaminen voisi edetä parhaiten eri toimijoiden, kuten Yleisradion,

opetusministeriön, liikenne- ja viestintäministeriön ja Stakesin sekä ohjelmisto- ja laitevalmistajien ja sisällöntuottajien välisenä **yhteistyönä**. Yhteistyö voitaisiin aloittaa selvittämällä esimerkiksi parhaita tapoja tuottaa uuden teknologian avulla ohjelmasisältöjä vammaisille ihmisille soveltuviin muodoissa. Opetusministeriöllä voisi olla julkisten palvelujen synnyttämisessä aktiivinen rooli, sillä sen hallinnonalalla digi-tv:n lisäarvopalvelujen kehittämisessä on useita mahdollisuuksia.⁴⁰

Teknisten ratkaisujen lisäksi saavutettavuuden lisäämisessä on kyse myös koskettavista ja monipuolisista **sisällöistä**. Etenkin lapsille ja nuorille suunnatuissa ohjelmissa on otettava huomioon moninainen yleisö. Joukkoviestintä voi parhaimmillaan toimia asenteellisen saavutettavuuden puolestapuhujana.

- Ohjelmantuottajat huolehtivat, että tarjolla olevat lasten- ja nuortenohjelmat edistävät asenteellista saavutettavuutta ja yhteisöllisyyttä.
- Digi-tv:n lisäpalveluiden kehittämisessä Yleisradio, liikenne- ja viestintäministeriö ja opetusministeriö selvittävät keinoja, joilla voidaan uutta teknologiaa hyödyntämällä palvella paremmin vammaisia ja viittomakielisiä ihmisiä.

⁴⁰ Tarkemmin digitaalisen television lisäarvopalveluista opetusministeriön tilaamassa selvityksessä (Leikola 2004).

Näkeminen

Tiedon saannin ja kulttuurielämysten kokemisen välineenä televisio ja radio ovat tärkeitä näkövammaisille ihmisille niiden auditiivisen luonteen takia. Niiden saavutettavuus on myös melko hyvä, mutta digitaalitekniikka tarjoaa vielä enemmän mahdollisuuksia saavutettavuuden lisäämiseen.

Ääniraita on tekstitykselle vaihtoehtoinen tapa tarjota vieraskielisen televisio-ohjelman tai elokuvan käännös. Kuvaileva ääniraita auttaa täydentämään visuaalista informaatiota ja tekee siitä ymmärrettävän myös näkövammaiselle ihmiselle. Tällä hetkellä Suomessa jälkiäänitetään suomeksi tai ruotsiksi lähinnä lapsille suunnattuja, vieraskielisiä animaatioelokuvia ja -televisio-ohjelmia, toisinaan myös lasten näytelmäelokuvia. Laadukkaalla omankielisellä jälkiäänityksellä on myös potentiaalinen aikuisyleisö, jonka tarpeet tulisi kartoittaa. Digitaaliseen levitykseen siirtyminen mahdollistaa jälkiäänityksen aiempaa edullisemmin.

Televisiossa sanallinen **kuvailutulkkaus** toisi kaikille vastaanottajille tarkoitetut ohjelmasisällöt näkövammaistenkin ulottuville. Isossa-Britanniassa kansallinen yleisradioyhtiö BBC on liittänyt kuvailutulkausta digitaalitekniikalla ohjelman äänimaailmaan. Suomessa tätä ei ole vielä kokeiltu, mutta digitaalisiin lähetyksiin siirryttäessä myös tämän lisäpalvelun edellytykset ja mahdollisuudet on tutkittava. Dvd-levylle on mahdollista sisällyttää erilaisia ääniraitoja, joten kyseisessä formaatissa on mahdollista toteuttaa eri tavoin jälkiäänitetty tai kuvailutulkattut versiot.

- Kartoitetaan aikuisyleisön jälkiäänitettyihin elokuvaan ja televisio-ohjelmiin liittyvät tarpeet. Kartoittajana voisi toimia esimerkiksi Vammaiset ja kulttuuri -toimikunta uudella toimikaudellaan.
- Ohjelmantuottajat ja -välittäjät tutkivat digitaalitekniikalla toteutettavan kuvailutulkkausten mahdollisuudet.

Kuuleminen

Vaihtoehtoiset tekstitysmahdollisuudet tai **viittomakielisen kuvan** liittäminen ohjelmaan sen lähetysvaiheessa ovat tavoittelemisen arvoisia sovelluksia. Ne toisivat kaikille vastaanottajille tarkoitetut ohjelmasisällöt myös kuurojen, kuuroutuneiden ja huonokuuloisten ihmisten ulottuville. Jo nyt katsoja voi valita analogisen teksti-tv:n kautta joihinkin Yleisradion televisiokanavien ohjelmiin tekstityksen suomeksi tai ruotsiksi. Digitaalinen super-teksti-tv sisältää tavallista teksti-tv:tä huomattavasti enemmän informaatiota ja palveluita. Onkin toivottavaa, että suomenkielisten, suomeksi tekstitettyjen (ja ruotsinkielisten, ruotsiksi tekstitettyjen) ohjelmien määrä kasvaa tulevaisuudessa, mahdollisuuksien mukaan myös kaupallisten ohjelmantarjoajien kanavilla. Dvd-levyillä on jo nyt mahdollista valita erikielisten tekstitysversioiden välillä.

Tekstityksen lisäksi voidaan pohtia mahdollisuutta lisätä **viittomakielinen tulkkaus** itse elokuvaan tai televisio-ohjelmaan: sen ilmi-asuna voisi olla vaikkapa kuvapinnassa näkyvä erillinen "tulkkiruutu". Tämän palvelun

käyttämisen tulisi kuitenkin olla erikseen katsojan valittavissa eikä automaattisesti kuvan liitettynä.

Sekä televisiossa että radiossa taustäännet, musiikki ja ohjelmatunnukset peittävät usein alleen puheen. Erityisen suuri vaiva tämä on uutislähetyksissä, asia- ja urheiluohjelmissa, joissa toimittaja alkaa puhua jo ennen kuin tunnusmusiikki on päättynyt. Syyinä ongelmaan on usein puheen ja musiikin erilainen äänen teho. Kun voimakastehoisempaa musiikkia ja heikkotehoisempaa puheääntä miksataan päällekkäin, häviää puhe tehossaan taustamusiikille. Myös mainokset tuottavat melupiikkejä ohjelmavirtaan. Epätasaisen äänimaailman ongelmaa voi vähentää huolellisella **äänisuunnittelulla ja jälkikäsitteilyllä**. Tähän ammattitaitoisten tuottajien ja toimittajien on panostettava silloinkin, kun ohjelma on tekstitetty.

Viittomakieliset televisio-ohjelmat ovat vielä harvinaisia. Digitaalisiin lähetysiin siirryttäessä kanavavalikoiman kuitenkin toivotaan monipuolistuvan, jolloin myös pienehköille kohderyhmille, kuten viittomakielisille, suunnatun ohjelmatarjonnan määrään voidaan panostaa. Myös digi-tv:n lisäarvopalveluiden avulla voidaan mahdollisesti toteuttaa ratkaisuja viittomakielisen kohderyhmän tarpeisiin. Kohderyhmä laajenee, mikäli viittomakieliset lähetykset tekstitetään.

- Jakeluyhtiöt huolehtivat televisio-ohjelmien mahdollisimman monipuolisista tekstitysvaihtoehdoista.
- Televisio- ja radio-ohjelmien äänimaailma suunnitellaan ja toteutetaan välttämättä taustahälyä ja melupiikkejä.
- Ohjelmantuottajat toteuttavat viittomakielisiä televisio-ohjelmia.

Ymmärtäminen

Selkokieltä käyttävälle yleisölle soveltuvaa ohjelmaa esitetään televisiossa ja radiossa riittämättömästi. **Selkokielineen ohjelma** kuitenkin tavoittaisi hyvin toteutettuna - puheen lisäksi tekstitettynä - kaikki väestöryhmät. Selkokielineen ohjelman määrää tulee siis lisätä huomattavasti nykyisestä. Ohjelman selkokieliyydestä tulee myös tiedottaa saavutettavasti, jotta kohderyhmät löytävät sen vaivattomasti.

Digitaalitekniikan myötä **vaihtoehtoisten tekstityksien** tarjoaminen tulee entistä helpommaksi. Omankielisen televisio-ohjelman **selkokielineen tekstitys** voisi olla yksi mahdollisuus muokata muuten yleiskielellä toteutettua ohjelmaa saavutettavammaksi.

Äänite on avuksi ihmiselle, joka ei itse pysty lukemaan tekstitystä. Vieraskielisten televisio-ohjelmien tai elokuvien jälkiäänitystä omalle kielelle on käytetty lähinnä lasten animatio-ohjelmissa. Uuden teknologian myötä ääniraitoja on aiempaa edullisempaa tehdä myös aikuisille suunnattuihin ohjelmiin.

Jälkiäänitys voi olla vaihtoehtona yleiskieliselle myös selkokielistä ja se voi sisältää kuvailutulkkauksia.

- Televisiossa ja radiossa esitetään selkokielistä ohjelmaa.
- Jakeluyhtiöt toteuttavat selkokielisiä tekstityksiä ja ääniraitoja televisio-ohjelmiin ja levittämiinsä dvd-tallenteisiin.

4.5 Kulttuuritapahtumat

Kulttuuritapahtumilla tarkoitetaan tässä tilaisuuksia, jotka järjestetään yleensä ulkoilmassa tai väliaikaisissa tiloissa. Usein niissä työskentelee talkooväkeä tai tilapäistä henkilökuntaa. Tapahtuman sisältö voi edustaa mitä tahansa taiteen alaa, yhtä tai useita. Saavutettavan kulttuuritapahtuman järjestämisessä tulee käyttää soveltuvin osin esittäviä taiteita ja visuaalisia taiteita koskevia ohjeita sivuilla 30 - 38.

Kulttuuritapahtumien järjestäjät hyötyisivät erillisestä, saavutettavan tapahtuman järjestämiseen neuvovasta oppaasta. Kulttuuritapahtumaoppaan pohjana voisi käyttää esimerkiksi Valtakunnallisen vammaisneuvoston julkaisemaa *Ovet auki* -opasta⁴¹, joka neuvoo saavutettavien kokousten ja tapahtumien järjestämisessä. Oppaan tekeminen sopinee parhaiten Kulttuuria kaikille -palvelun tehtäväksi. Jotta oppaasta olisi todellista hyötyä, voisi opetusministeriö ottaa tietyn siirtymäajan kuluessa kulttuuritapahtumien

valtionavustuksen myöntämisen ehdoksi oppaan neuvojen noudattamisen.

- Kulttuuria kaikille -palvelu kokoaa saavutettavuusoppaan kulttuuritapahtumien järjestäjille.
- Opetusministeriö ottaa siirtymäajan (esim. 3 vuotta) kuluessa saavutettavuusoppaan minimikriteerien noudattamisen ehdoksi sille, että kulttuuritapahtumalle myönnetään valtionavustusta.

Liikkuminen

Kulttuuritapahtumien fyysinen saavutettavuus ja liikkumisesteettömyys saattavat olla haasteellisia suunnitella ja toteuttaa. Ulkoilmatapahtuman luonnonolosuhteisiin ei toki voi vaikuttaa rajattomasti, mutta tavoitteena on oltava mahdollisimman hyvä saavutettavuus. Jos koko tapahtuma-alueella ei voida tehdä saavutettavaksi, tulee liikkumisesteettömät alueet merkitä huolellisesti ja myös pitää esteettöminä koko tapahtuman ajan.

Saavutettavuutta koskeva tieto on tarpeen jakaa ennakkoon, jotta yleisö ja esiintyjät voivat suunnitella liikkumistaan paikasta toiseen ja varustautua mahdollisiin esteisiin. Kaikille läsnäolijoille tulee tiedottaa tapahtuman aikana mahdollisista esteettömyyteen liittyvistä järjestelyistä, jotta jokainen osaa valita itselleen soveliaimmat kulkureitit ja katsomopaikat.

⁴¹ *Ovet auki*, 1999.

On tärkeää, että tapahtuman työntekijät - vähintään infopisteessä työskentelevät - ovat tietoisia kaikista näistä järjestelyistä ja osaavat opastaa yleisöä ja esiintyjä. Hyvää palvelua on, jos osa henkilökunnasta voi toimia tarvittaessa liikuntavammaisten ihmisten avustajana. Kyseisen palvelun tulee olla maksutonta.

Luvussa 3.1.1 sivulta 13 alkaen tarkastellaan kulttuurikäytössä olevien rakennusten saavutettavuutta. Kuten rakennuksiin, myös kulttuuritapahtumiin tulee päästä esteittä sisälle sekä niissä tulee voida liikkua ja toimia. **Kulkureitit** on suunniteltava sellaisiksi, että myös liikuntavammaisen ihminen voi käyttää niitä turvallisesti jäämättä muiden jalkoihin. **Katsomotiloihin** pätevät esittäviin taiteisiin liittyvät ohjeet luvussa 4.2 sivuilla 30 - 32. Väliaikaiset **liikkumisesteettömät wc-tilat** ovat myös välttämättömät.

- Kulttuuritapahtumapaikalle pääseminen sekä siellä liikkuminen ja toimiminen on esteetöntä.
- Ulkoilmatapahtumissa on käytettävissä väliaikaisia liikkumisesteettömiä wc-tiloja.
- Tapahtuman saavutettavuudesta tiedotetaan etukäteen. Tapahtumassa tiedotus järjestetään opastein, kartoin ja neuvonnalla.
- Tapahtuman henkilökunta on koulutettu neuvomaan ja opastamaan yleisöä ja esiintyjä liikkumisesteettömyyttä koskevilla kysymyksillä. Osa henkilökunnasta toimii tarvittaessa ja mahdollisuuksien mukaan liikuntavammaisten ihmisten avustajina.

Näkeminen

Selkeät **opasteet** ja harkittu **valaistus** edistävät kulttuuritapahtuman sujuvuutta etenkin yleisön näkökulmasta. Kosketeltava ja värityksen keinoin selkeäksi tehty kartta tapahtuma-alueesta auttaa hahmottamaan tilaa. Esteettömien **kulkureittien** rakentaminen ja näkyvä merkitseminen on välttämätöntä. Hyvä **äänisuunnittelu** ja laadukkaat äänentoistolaitteet ovat kulttuuritapahtumissa välttämättömät ylipäätään ohjelman välittymisen lisäksi myös saavutettavuuden kannalta. Kuitenkin äänitteinä toteutettujen opasteiden, kuten nauhoitteiden, kuulutuksien ja äänimerkinantolaitteiden, määrää tulee harkita tarkoin, sillä väärin sijoiteltuina, liian runsaslukuisina tai huonosti toimivina niiden hyöty jää vähäiseksi.

Kulttuuritapahtumien ohjelma saattaa syystä tai toisesta muuttua tapahtuman aikana niin, että ennakkoon annetut tiedot eivät pidä paikkansa. Tuorein tieto ohjelmasta ja esiintymispaikoista on annettava saavutettavissa muodoissa: helpoimmin ja edullisimmin tämä järjestyy **isotekstinä** tehdyin ilmoituksin ja selkein **kuulutuksin**. Tärkeää on myös, että tapahtuman **henkilökunta** osaa neuvoa yleisöä ja esiintyjä saavutettavuuteen, erilaisiin palveluihin ja mahdollisiin ohjelmanmuutoksiin liittyvissä kysymyksissä. Hyvää palvelua on, jos osa henkilökunnasta voi toimia tarvittaessa näkövammaisten ihmisten oppaana. Palvelun tulee olla maksutonta.

Kulttuuritapahtumien monimuotoisuuden vuoksi saavutettavuuteen liittyvät seikat on pohdittava tapauskohtaisesti. Esimerkiksi

turvallisia kulkureittejä, opasteita ja opastusta suunniteltaessa on hyvä toimia yhteistyössä paikallisen näkövammaisten järjestön kanssa.

- Kulttuuritapahtuman opasteet ja paikan päällä esitettävät tiedot soveltuvat näkövammaisille.
- Osa tapahtuman henkilökunnasta toimii tarvittaessa ja mahdollisuuksien mukaan näkövammaisten ihmisten oppaina.

Kuuleminen

Kulttuuritapahtumissa voidaan hyödyntää **induktiosilmukkaa**. Laadukas äänentoisto sinällään auttaa huonokuuloista ihmistä seuraamaan ohjelmaa ja kuulutuksia. Mahdollisista muutoksista ohjelmassa tai esityspaikoissa on informoitava yleisöä ja esiintyjä kuulutusten lisäksi aina myös **tekstimuodossa**. Opasteiden, ilmoitusten ja karttojen tulee olla selkeitä ja näkyviä. Ilmoitustaulun tai infopisteen tulee olla helposti löydettävissä, ja etenkin infopisteen **henkilökunnan** on voitava tarjota ajantasaista tietoa. Äänensiirtojärjestelmiin ja opasteisiin liittyviä kysymyksiä kannattaa pohtia yhdessä paikallisten kuurojen ja huonokuuloisten järjestöjen kanssa.

Saavutettavat **opasteet** ja **tiedotus** tapahtuman kuluessa ovat erityisen tärkeitä kulttuuritapahtumissa. On suotavaa, että tapahtuman henkilökuntaan kuuluu **viittomakielinen** tai joku, joka pystyy kommunikoimaan viittomakielellä tai viittomilla. Pelkästä **sormiaakosten** osaamisestakin voi olla joissakin ti-

lanteissa hyötyä. Kuulutukset voivat olla **puheen ohella viittomakielisiä**. Jotta viittomakielisiä palveluita osataan hyödyntää, on niistä tiedotettava etukäteen ja esimerkiksi viittomakielen tulkki sijoitettava näkyvälle paikalle.

Monissa suurissa tapahtumissa käytössä on esiintymislavan välittömässä läheisyydessä **valkokangas** tai **näyttörüutu**, johon heijastetaan esimerkiksi reaaliaikaista videokuvaa esiintyjästä tai yleisöstä. Valkokangasta tai näyttörüutua voidaan hyödyntää myös tiedottamiseen: sen avulla voidaan kertoa vaikkapa ohjelmanmuutoksista tekstinä tai viittomakielellä.

- Kulttuuritapahtuman äänentoistojärjestelmä on laadukas ja siihen on liitetty induktiosilmukka, mikäli se on mahdollista.
- Tapahtuman opasteet, kuulutukset ja muu tiedottaminen ovat tarjolla huonokuuloisille, kuuroutuneille ja viittomakielisille soveltuvissa muodoissa.
- Tapahtuman henkilökunta osaa neuvoa myös huonokuuloisia ja viittomakielisiä ihmisiä.

Ymmärtäminen

Ennakkotietoa kulttuuritapahtumasta on oltava tarjolla **selkokielellä**, mutta myös tapahtumassa tulee huolehtia, että **tiedotus ja opasteet** ovat selkokielisiä ja visuaalisesti selkeitä. Opasteissa voi myös käyttää symboleja.

Kulttuuritapahtumien talkooväen ja muun tilapäisen henkilökunnan kouluttamiseen ei voida välttämättä varata kovinkaan paljon aikaa ja resursseja. Tapahtuman sujuvuuden vuoksi on kuitenkin tarpeen, että ainakin asiakaspalvelutilanteissa toimivalle **henkilökunnalle** tarjotaan **perustietoa** selkokielen periaatteista ja käyttäjäryhmistä, puhevammaisista ja erilaisista kommunikointitavoista.⁴²

- Kulttuuritapahtuman tiedotus ja opasteet ovat selkokielisiä ja niissä käytetään yksinkertaisia symboleja.
- Tapahtuman henkilökunta koulutetaan kommunikoimaan erilaisten ihmisten kanssa.

⁴² Aiheesta enemmän saavutettavuutta eri aistein käsittelevässä luvussa 3.2.1 sivuilla 20 - 21.

5 Lapset ja nuoret

Tässä toimenpideohjelmassa esitettyjen ehdotusten tarkoituksena on helpottaa kaikenikäisten ja erilaisilla toimintakyvyillä varustettujen ihmisten osallistumista kulttuuritoimintaan. Tässä luvussa tarkastellaan nimenomaan lapsia ja nuoria, sillä heidät on huomioitava kaikessa kulttuuritoiminnassa myös omana, erillisenä ryhmänä. Kuitenkin kaikki esitetyt toimenpiteet parantavat oikein toteutettuina saavutettavuutta niin lasten, nuorten, aikuisten kuin ikääntyneidenkin näkökulmasta.

Lasten ja nuorten oikeus ikänsä mukaiseen leikkiin, virkistystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin on tunnustettu YK:n lasten oikeuksien yleis-sopimuksen 31. artiklassa. Lastenkulttuurin edistäminen on valittu yhdeksi opetusministeriön painopistealueeksi tuleville vuosille. Monet opetusministeriön lastenkulttuuripoliit-

tisessa ohjelmassa⁴³ tehdyt linjaukset ja ehdotukset edistävät toteutuessaan myös vammaisten ja viittomakielisten lasten osallistumista taide- ja kulttuuritoimintaan.

Kaikkien lasten kehitys ja hyvinvointi määräytyy pitkälti ihmissuhteiden kautta. Lähiyhteisöt, kuten koti, päivähoito, koulu ja toveripiiri, ovat tässä keskeisessä asemassa. Vuorovaikutuksen myötä myös kulttuuriset arvot sekä taiteeseen ja kulttuuriin osallistuminen tulevat osaksi lasten kokemusmaailmaa. Ihmissuhteiden lisäksi myös medialla on tärkeä rooli lasten ja nuorten kokemusmaailman rakentajana.

Lapset ovat toiminnassaan mielikuvituksekkaita ja ennakkoluulottomia. Heidän rakentamansa tulevaisuuden yhteiskunta voi olla hyvinkin tasavertainen ja saavutettava, etenkin, jos heidän ennakkoluulottomuuttaan vahvis-

⁴³ Lakupo 2003.

tetaan myönteisesti. Tässä tehtävässä taide- ja kulttuuripalveluiden sisällöt ovat olennaisia, kuten sosiaalista ja kulttuurista saavutettavuutta sekä audiovisuaalista alaa käsittelevissä luvuissa todetaan.⁴⁴

On tärkeää, että vammaisen tai viittomakielinen lapsi tai nuori voi osallistua kulttuuritoimintaan sekä taiteen kokijana että sen tekijänä. Sosiaalisen yhteenkuuluvuuden tunne kasvaa toimimalla yhdessä muiden lasten kanssa. Yhteiset kokemukset myös kasvattavat vammaisen tai viittomakielisen lapsen itsetuntemusta ja vahvistavat itsetuntoa. Taiteen tekeminen voi myös toimia lapsen tai nuoren omana kielenä ja keinona kommunikoida puhutun tai viitotun kielen lisäksi tai sen sijaan. Toisaalta vammaiset tai viittomakieliset lapset lisäävät olemassaolollaan ympäristönsä suvaitsevaisuutta ja opettavat hyväksymään erilaisuutta.

Kun järjestetään lapsille ja nuorille suunnattua taide- tai kulttuuripalvelua, on kiinnitettävä erityistä huomiota fyysiseen ja moniaistiseen saavutettavuuteen. Lapsille ja nuorille esteinen ympäristö saattaa olla vielä haastellisempi kuin aikuisille. Mahdollisuus tutustua ennalta taiteen ja kulttuurin esityspaikkoihin madaltaa osallistumisen kynnystä.⁴⁵

Taide- ja kulttuurilaitosten tarjoamat työpajat ovat paikkoja, joissa voi esimerkiksi kokeilla taiteen tekemisen erilaisia muotoja innostavassa ja vastaanottavassa ilmapiirissä. Nuorison omien kulttuuritapahtumien, kuten

musiikkifestivaalien, saavutettavuus on tärkeää, koska niihin osallistumalla nuori ihminen voi osoittaa kuuluvansa johonkin itselleen merkitykselliseen ryhmään. Osallistumisen näihin toimintamuotoihin on oltava mahdollista kaikille.

Vammaisen tai viittomakielisen lapsen tai nuoren on kuitenkin tärkeää saada jakaa kokemuksiaan myös toisten vammaisten tai viittomakielisten ihmisten kanssa. Samanikäiset lapset käyttävät luontevasti ikäkaudelleen sopivia leikkejä ja logiikkaa. Vammaisten tai viittomakielisten omassa taide-ryhmässä on turvallista etsiä omaa ilmaisukeinoaan ja kokeilla itseilmaisuuksiin mahdollisesti tarvittavia yksilöllisiä sovelluksia. Päiväkodissa, koulussa ja erityisopetuksessa on huomioitava taiteen tekemisen tarjoamat ilmaisukeinot. Kulttuurisen osallistumisen ja itseilmaisullisten tavoitteiden ei tarvitse olla terapeutteja.

On mahdollista tehdä vammaisille tai viittomakielisille lapsille tai nuorille suunnattuja erityisproduktioita tai saavutettavia mukautuksia tavanomaisesta ohjelmistosta, esimerkiksi selkokielistä teatteria, eri tavoin tulkittuja näyttelyopastuksia taikka viittomakielistä tai tukiviitottua televisio-ohjelmaa. On myös erittäin suotavaa, että vammaisten tai viittomakielisten järjestöt huomioivat omassa kulttuuritoiminnassaan lapset ja nuoret sekä heidän perheensä.

⁴⁴ 3.2.3 Sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus, s. 23 - 24, ja 4.4 Audiovisuaalinen ala, s. 39.

⁴⁵ Ks. luku 4.2 Esittävät taiteet, alaluku "Ymmärtäminen" sivulla 34.

Lapsena aloitetun taideharrastuksen myötä on myöhemmin helpompi pyrkiä ja päästä taide- ja kulttuurialan koulutukseen⁴⁶. Parhaassa tapauksessa aktiivisesti taiteen ja kulttuurin alalla toimivat vammaiset aikuiset tarjoavat vammaiselle lapselle tai nuorelle esikuvan ja levittävät kokemuksiaan tasavertaisesta osallistumisesta. Taide ja kulttuuri ovat väyliä myös muuhun yhteiskunnalliseen osallistumiseen.

- Taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajat tarjoavat saavutettavia palveluita, jotta vammaiset ja viittomakieliset lapset ja nuoret voivat osallistua kaikkeen toimintaan tasavertaisesti. Heille tarjotaan kiinnostavia kulttuurisisältöjä. Työntekijät koulutetaan palvelemaan myös ryhmiä, joissa on mukana vammaisia tai viittomakielisiä lapsia tai nuoria.
- Ohjelman- ja sisällöntuottajat tekevät lapsille ja nuorille suunnatuista mediasisällöistä osallisuutta ja asenteellista saavutettavuutta edistävää sekä yhteisöllisyyttä lisäävää. Yleisradio hoitaa julkisen palvelun tehtävänsä tarjoamalla tasavertaisuutta ja osallisuutta korostavaa ohjelmistoa.
- Vammaisten tai viittomakielisten ihmisten järjestöt tarjoavat kulttuuritoimintaa myös lapsille, nuorille ja heidän perheilleen.
- Vammaisten ja viittomakielisten lasten pääsy taiteen perusopetuksen piiriin mahdollistetaan tarvittaessa yksilöllisillä ratkaisuilla.
- Erytisopetuksessa ja -oppilaitoksissa huomioidaan taiteen ja kulttuurin tarjoamat mahdollisuudet itseilmaisuuksiin ja yhteisiin elämyksiin.

⁴⁶ Taiteen ja kulttuurialan koulutusta käsitellään tarkemmin luvussa 6.1.3 sivulta 56 alkaen.

6 Hallinnon keinot edistää kulttuurin saavutettavuutta ja vammaisten kulttuuritoimintaa

Suuri osa maamme taide- ja kulttuurilaitoksista ja muista kulttuuripalvelujen tarjoajista toimii julkisen tuen varassa. Rahoituksesta vastaavilla viranomaisilla on velvollisuus valvoa, että julkisin varoin tuetut kulttuuritoimijat pyrkivät täyttämään saavutettavuuden kriteerit kaikessa toiminnassaan ja tarvittaessa tukea niitä tässä pyrkimyksessä.

6.1 Opetusministeriön hallinnonala

6.1.1 Kulttuurin saavutettavuutta edistävät toimenpiteet

Tulos- ja informaatio-ohjaus

Opetusministeriö voi edistää kulttuurin saavutettavuutta **harkinnanvaraisia avustuk-**

sia suuntaamalla sekä **tulos- ja informaatio-ohjauksen** keinoin. Ministeriön kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto käy vuosittain tulosneuvottelut alaistensa virastojen ja laitosten, mm. taiteen keskustoimikunnan, alueellisten taidetoimikuntien, Valtion taidemuseon, Museoviraston ja Celian - Näkövammaisten kirjaston⁴⁷ kanssa. Kansallisten taidelaitosten, Suomen Kansallisoopperan ja Suomen Kansallisteatterin sekä muiden suurien, harkinnanvaraista tukea saavien kulttuuritoimijoiden (esim. taiteilijajärjestöt ja kulttuuritapahtumat) kanssa käydään säännöllisesti epävirallisemmat tavoitekeskustelut.

Tulossopimuksessa ministeriö voi edellyttää alaisiltaan taide- ja kulttuurilaitoksilta saavutettavuuden huomioon ottamista omassa toi-

⁴⁷ Muita toimialan virastoja ja laitoksia ovat Suomen elokuva-arkisto, Suomenlinnan hoitokunta, Valtion elokuvatarkastamo ja elokuvaalautakunta.

minnassaan. Ministeriö voi myös pyytää selvityksen siitä, miten saavutettavuuden kriteerit täyttyvät niiden tarjoamissa kulttuuripalveluissa.

Tietyn siirtymäajan jälkeen kriteerien täyttäminen voitaisiin huomioida mainittujen laitosten resursoinnissa. Vastaavaa menettelyä voidaan soveltuvin osin noudattaa myös harkinnanvaraista tukea saavien muiden kulttuurialan toimijoiden ja erilaisten rakentamis- ja korjaushankkeiden toteuttajien kohdalla.

Ministeriö myöntää lakisääteistä **valtionosuutta** yhteensä 216 teatterille, orkesterille ja museolle. Valtionosuus perustuu henkilötyövuosiin ja on puhtaasti laskennallinen järjestelmä, johon ei sisälly valtion tulosohjauksen mahdollisuutta. Suurin osa kyseisistä laitoksista on kunnallisia, joten laitosten ohjaukskeinotkin ovat kunnilla. Opetusministeriö voi kuitenkin pyrkiä vaikuttamaan valtionosuutta nauttivien taide- ja kulttuurilaitosten (mm. aluetaidemuseot, maakuntamuseot, alueteatterit) saavutettavuuteen **informaatio-ohjauksen** keinoin, eli tiedottamalla saavutettavuuden kriteereistä ja hyvistä käytännöistä.

Opetusministeriön on mahdollista käyttää tätä toimenpideohjelmaa apunaan kulttuuripalvelujen saavutettavuuden kriteerien määrittelyssä ja valtion tukea nauttivien kulttuurialan toimijoiden ohjauksessa. Opetusministeriön toivotaan levittävän julkaisua laajalti kulttuuripalvelujen tuottajille ja samassa yhte-

ydessä kehottavan niitä hyödyntämään Kulttuurialan kaikkien -neuvontapalvelun⁴⁸ asiantuntemusta.

Alaistensa taide- ja kulttuurilaitosten sekä valtion tukea saavien kulttuurialan toimijoiden ohjauksen lisäksi opetusministeriön tulee huolehtia myös siitä, että sen omat toiminnot (mm. tiedottaminen, verkkosivut) ja toimitilat ovat saavutettavia. Ministeriön tulee myös kiinnittää huomiota oman henkilöstönsä kouluttamiseen saavutettavuuskysymyksissä.

- Opetusministeriö edellyttää alaisiltaan taide- ja kulttuurilaitoksilta tulossopimuksissa saavutettavuuden huomioon ottamista omassa toiminnassaan.
- Opetusministeriö ottaa saavutettavuuden edistämisen harkinnanvaraisten valtionavustusten myöntämisen yhdeksi kriteeriksi.
- Opetusministeriö käyttää toimenpideohjelmaa apunaan saavutettavuuden kriteerien määrittelyssä.
- Opetusministeriö levittää tietoa saavutettavuuden kriteereistä ja hyvistä käytännöistä alaisilleen taide- ja kulttuurilaitoksille sekä harkinnanvaraista tukea nauttiville ja valtionosuuden piirissä oleville kulttuurialan toimijoille.
- Opetusministeriö huolehtii omien toimintojensa ja toimitilojensa saavutettavuudesta ja henkilöstönsä perehdyttämisestä saavutettavuuskysymyksiin.

⁴⁸ Kulttuurialan kaikkien -neuvontapalvelusta enemmän sivuilla 51 - 52.

Saavutettavuusneuvonnan kehittäminen

Opetusministeriön Kulttuurikaikille -työryhmän yhtenä kehittämisehdotuksena oli, että valtionhallinto, kulttuurilaitokset ja vammaisjärjestöt kiinnittäisivät erityistä huomiota saavutettavuuskysymyksistä tiedottamiseen ja neuvontapalvelujen kehittämiseen.

Opetusministeriö ja Valtion taidemuseo käynnistivät vuonna 2003 kehittämishankkeen, jonka tavoitteena on luoda kaikille kulttuurialan toimijoille suunnattu saavutettavuuskysymyksiin keskittyvä neuvontapalvelu. Hankkeen avulla pyritään lisäämään kulttuurin saavutettavuutta koskevaa asiantuntemusta Suomessa ja saattamaan tämä asiantuntemus kulttuuritoimijoiden käyttöön koulutusten ja ohjemateriaalien avulla.

Hanketta koordinoi Valtion taidemuseon Taidemuseoalan kehittämissyksikkö Kehys. Mukana hankkeessa ovat myös mm. Vammaisten yhdyskuntasuunnittelupalvelu (VYP) ja Kehitysvammaliiton Selkokeskus. Kehitteillä oleva neuvontapalvelu on nimetty **Kulttuurikaikille -neuvonnaksi**⁴⁹.

Kulttuurikaikille -neuvontahanke on käynnistynyt kentän toimijoiden ja tarpeiden kartoituksella. Tietoa kulttuurin saavutettavuudesta on jaettu koulutustilaisuuksissa ja erilaisten julkaisujen välityksellä. Vuoden 2004 painopistealueita ovat viestinnän kehittäminen (mm. verkkosivut) sekä koulutusten suunnittelu ja vieminen osaksi kulttuurialan

koulutusta. Erityistä huomiota kiinnitetään myös kulttuuritilojen ja -palvelujen arviointi- ja kartoitustyökalujen sekä raportointimenetelmien kehittämiseen.

Jatkossa haasteena on maanlaajuisen **asiantuntijaverkoston** luominen mm. koulutustilaisuuksien avulla. Koulutustilaisuuksia pyritään järjestämään yhteistyössä paikallisten toimijoiden, kuten alueellisten taidetoimikuntien, kulttuurilaitosten, vammaisjärjestöjen ja kunnallisten vammaisneuvostojen kanssa. Toivottavaa on, että koulutustilaisuudet resursoitaisiin osana yhteistyötahojen omia koulutushankkeita.

Toinen Kulttuurikaikille -neuvonnan keskeinen tehtävä on saavutettavuuteen liittyvän **ohjemateriaalin** tuottaminen yhteistyössä eri tahojen kanssa. Neuvonta toimii aloitteentekijänä taiteen ja kulttuurin saavutettavuuteen kohdistuvissa tutkimushankkeissa. Se myös tekee yhteistyötä opinnäytetöitä valmistelevien opiskelijoiden kanssa ja saattaa tulokset kulttuurin kentällä toimivien käyttöön esimerkiksi www-sivuillaan.

Tavoitteena on, että tulevaisuudessa kulttuuripalvelujen tarjoajat voivat tilata Kulttuurikaikille -neuvonnan kautta **arvioinnin** minkä tahansa kulttuurikohteen saavutettavuudesta ja saada neuvontaa parannusten toteuttamiseksi. Arvioinnin voisivat toteuttaa Kulttuurikaikille -verkoston paikalliset toimijat. Ilman asiantuntevaa arviointia kulttuuripalvelujen tuottajat, esimerkiksi museot, teatterit tai tapahtumajärjestäjät, eivät pysty luotettavasti

⁴⁹ <http://www.kulttuuriakaikille.fi>

ja yhteneväisesti tiedottamaan tilojensa ja palvelujensa saavutettavuudesta.

Varsin keskeinen kehittämistä kaipaava osa-alue on saavutettavuudesta kertovien yhteisten **symbolien** standardointi. Tässä laaja-alaista yhteistyötä edellyttävässä tehtävässä Kulttuuria kaikille -neuvonta voi olla mukana keskeisessä roolissa.⁵⁰

Saavutettavuuteen liittyvän neuvontapalvelun ja maanlaajuisen asiantuntijaverkoston toiminnan vakiinnuttaminen edellyttävät opetusministeriön taloudellista tukea kolmivuotisen kehittämishankkeen jälkeenkin.

- Opetusministeriö turvaa Kulttuuria kaikille -neuvontapalvelun toiminnan jatkuvuuden ja kehittämisen.
- Opetusministeriö kannustaa kulttuuripalvelujen tuottajia hyödyntämään Kulttuuria kaikille -neuvonnan palveluja.

Pysyvän asiantuntijaelimien asettaminen

Nykyisen Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan määräaika päättyy vuoden 2005 lopussa. Jatkossakin tarvitaan **asiantuntijaelin**, joka mahdollistaa yhteistyön jatkumisen vammaisjärjestöjen, kulttuuritoimijoiden ja eri hallinnonalojen kesken. Vammaiset ja kulttuuri -toimikunta tulisi asettaa jatkossa kolmi-

vuotiskaudeksi kerrallaan. Samassa yhteydessä voidaan tarkistaa sen toimeksianto ja kokoonpano. Seuraavan, vuosiksi 2006 - 2008 asetettavan toimikunnan yhtenä tehtävänä olisi tämän toimenpideohjelman toteutumisen seuranta.

Myöhäisemmässä vaiheessa voitaisiin harvita laaja-alaisemman kulttuurin saavutettavuuteen keskittyvän asiantuntijaelimien asettamista. Asiantuntijaelimessä olisivat vammaisten lisäksi edustettuina myös muut erityisryhmät, kuten ikääntyneet ja maahanmuuttajat.

- Opetusministeriö asettaa Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan uudeksi kolmi-vuotiskaudeksi vuoden 2006 alusta.

Taidetoimikuntalaitos

Suomen taidetoimikuntalaitos⁵¹ koostuu taiteen keskustoimikunnasta, yhdeksästä taiteenaloista valtion taidetoimikunnasta ja kolmestatoista alueellisesta taidetoimikunnasta. Taiteen keskustoimikunta koostuu valtion taidetoimikuntien puheenjohtajista ja kuudesta muusta valtioneuvoston määräämästä jäsenestä. Taiteen keskustoimikunnan alaisuudessa toimii lisäksi jaostoja. Toimikunnat myöntävät apurahoja ja avustuksia ammattitaitoilijoille, työryhmille ja yhteisöille.

⁵⁰ Ks. luku 3.1.2 Tiedottamisen saavutettavuus, sivut 15 - 16.

⁵¹ Taidetoimikuntalaitoksen kuvaus on tämän julkaisun loppuosassa sanastossa hakusanalla "Suomen taidetoimikuntalaitos".

Alueelliset taidetoimikunnat tukevat sekä taiteen harjoittamista että harrastustoimintaa. Niiden tehtäviin kuuluu myös työsopimussuhteisen läänintaiteilijan nimittäminen harkintansa mukaiseksi ajaksi sekä taide- ja kulttuurielämän toimijoiden välisen yhteistyön edistäminen toimialueillaan.

Taidetoimikuntalaitos on osallistunut viime vuosina aktiivisesti valtakunnalliseen "Terveyttä kulttuurista" -verkoston toimintaan. Taiteen keskustoimikunta on ollut mukana hankkeessa sen käynnistämävaiheista lähtien. Useat alueelliset taidetoimikunnat ovat osallistuneet hankkeeseen erilaisten alueellisten projektien rahoittajina tai toteuttajina.

Yhteistyökumppaneina toiminnassa ovat olleet paikalliset sosiaali- ja terveysalan hoitolaitokset sekä taiteilijat ja muut kulttuurialan toimijat. Taidetoimikunnat ovat tukeneet mm. kirjailijavierailujen järjestämistä kehitysvammaisten hoitokodeissa ja myöntäneet apurahoja taiteilijoille, jotka vievät taidetta, kulttuuria ja viihdetapahtumia hoitolaitoksiin ja palveluyksiköihin. Uudenmaan taidetoimikunnan hanke on painottunut ihmisläheisten hoitoympäristöjen suunnitteluun. Hankkeen koordinaattorina on toiminut läänintaiteilija.

Alueelliset taidetoimikunnat voisivat jatkossa paneutua laajemminkin kulttuurin saavutettavuuteen liittyviin kysymyksiin. Toimikunnat voisivat toimia alueillaan aloitteentekijöinä ja koordinaattoreina ja luoda tiiviit yhteydet kuntien vammaisneuvostoihin ja vammaisjär-

jestöihin, alueen kulttuuritoimijoihin, maakuntien liittoihin, seutukuntiin ja kuntien kulttuurivastaaviin. Toimikunnat yhteistyökumppaneineen muodostaisivat luontevan osan maanlaajuista saavutettavuus-asiantuntijaverkostoa⁵².

Uudenlaisia yhteistyömuotoja paikallisten vammaisyhteisöjen ja kulttuuritoimijoiden kanssa voitaisiin kokeilla yhden tai useamman alueellisen taidetoimikunnan pilottihankkeilla. Vastaavasti myös joidenkin läänintaiteilijoiden työpanosta voitaisiin luontevasti hyödyntää kulttuurin saavutettavuutta ja vammaisten omaa kulttuuritoimintaa edistävien hankkeiden toteuttamisessa yhteistyössä paikallisten vammaisyhteisöjen kanssa.

Myös taiteen keskustoimikunnalta ja valtion taidetoimikunnilta voidaan edellyttää aloitteellisuutta kulttuurin saavutettavuuden sekä vammaisten taide- ja kulttuuritoiminnan edistämiseksi. Opetusministeriö voi kehottaa tulosneuvotteluissa taidetoimikuntia ottamaan huomioon tämän painopisteen kaikissa tukitoimissaan.

Laissa taiteen edistämisen järjestelystä (328/67) edellytetään, että toimikunnissa tulevat taiteen eri lajit edustetuiksi ja että myös alueelliset ja kielelliset näkökohdat otetaan huomioon. Valtion taidetoimikuntien jäsenten tulee olla asianomaisen taiteen alan ansioituneita harjoittajia tai tuntijoita, alueellisten taidetoimikuntien jäsenten jonkin taiteen alan tai alueellisen kulttuuripolitiikan tuntijoita. Val-

⁵² Asiantuntijaverkostosta enemmän sivulla 51.

tioneuvosto nimeää valtion taidetoimikuntien jäsenet kolmivuotiskausittain taiteen eri alojen keskeisiä järjestöjä ja laitoksia kuultuaan näiden ehdottamista henkilöistä. Alueellisten taidetoimikuntien jäsenet määrää alueen lääninhallitus alueellisten taide- ja kulttuurijärjestöjen esittämistä ihmisistä.

Jotta taidetoimikuntalaitos voisi menestyksekkäästi vastata kulttuurin saavutettavuuden edistämisestä, tulisi toimikunnissa olla edustettuna riittävä saavutettavuuteen ja vammaisuuteen liittyvä asiantuntemus. Myös taidetoimikuntalaitoksen pysyvän hallintohenkilöstön osaaminen tulee varmistaa riittäväällä henkilöstökoulutuksella.

- Taiteen keskustoimikunta, valtion taidetoimikunnat ja alueelliset taide-toimikunnat toimivat aloitteellisesti kulttuurin saavutettavuuden sekä vammaisten taide- ja kulttuuritoiminnan edistämisessä. Opetusministeriö kannustaa niitä tähän tulosohjauksen keinoin.
- Alueelliset taidetoimikunnat luovat yhteyksiä kuntien vammaisneuvostoihin ja paikallisiin vammaisjärjestöihin ja vastaavat saavutettavuus-asiantuntijaverkoston toiminnan koordinoinnista alueellaan.
- Opetusministeriö selvittää mahdollisuudet lisätä saavutettavuuteen ja vammaisuuteen liittyvää asiantuntemusta taidetoimikunnissa.

- Opetusministeriö ja taiteen keskustoimikunta huolehtivat toimikuntalaitoksen hallintohenkilöstön perehdyttämisestä saavutettavuuskysymyksiin.

6.1.2 Vammaisten oman taide- ja kulttuuritoiminnan edistäminen

Vammaisten luovan itseilmaisun mahdollistamiseksi myös vammaisten tekemä taide on määriteltävä ensisijaisesti kulttuuriseksi toiminnaksi. Sillä ei välttämättä tarvitse olla terapeuttisia tai kasvatuksellisia tavoitteita. Valtakunnallisen vammaisneuvoston vuonna 1995 tuottamassa vammaispoliittisessa ohjelmassa todetaan:

"Myös vammaisten oman taiteen asema on tunnustettava tasavertaisena muiden taiteen muotojen kanssa. Sitä on tuettava samalla tavalla kuin kaikkia muitakin taiteen lajeja tuetaan. Myös vammaisvähemmistöjen on annettava tehdä omaa kulttuuriaan ja taidettaan tunnetuksi suurelle yleisölle. Kulttuurihallinnon ja vammaisjärjestöjen yhteistyötä tarvitaan vammaisten vähemmistökulttuurin integroimiseksi suomalaiseen kulttuurielämään."⁵³

Vaikka vammaisuuden ei useinkaan tarvitsisi olla esteenä taiteen alalla toimimiselle, on Suomessa vammaisia taiteilijoita suhteellisen vähän. Osittain tämä johtuu perinteistä ja asenneilmapiiristä: vammaisia ihmisiä on kannustettu hakeutumaan muille, ehkä taloudellisesti turvatumille aloille. Suomessa ei

⁵³ Kohti yhteiskuntaa kaikille, 1995.

myöskään ole sellaista perinnettä, jonka myötä vammaisten ihmisten keskuudesta olisi noussut ja nostettu esille taiteilijoita, jotka olisivat oman vähemmistökuulttuurinsa edustajina käsitelleet vammaisuuden kokemusta. Vammaiset taiteilijat eivät ole toimineet "oman kulttuurinsa tulkkeina". Vasta nykyäika on tuonut esille vammaiskulttuurin yhtenä osa- tai alakulttuurina ja nostanut esille vammaisuuden kysymyksiä myös taiteen kautta. Taideyleisö alkaa tottua näkemään esimerkiksi liikuntavammaisia tanssijoina tai kehitysvammaisia kuvataiteen tekijöinä.

Kulttuuria kaikille -työryhmän kartoituksen mukaan vammaisten kulttuuritoimijoiden ja taiteilijoiden työlleen saama rahoitus on hajanainen ja määrärahat pieniä. Ongelmaksi on koettu se, ettei tieto eri tahojen jakamien avustusten myöntökriteereistä ole täysin tavoittanut vammaisten kulttuurin parissa toimivia.

Kulttuuria kaikille -työryhmän muistion ilmentymisen jälkeen opetusministeriö on ottanut vammaisten ja muiden erityisryhmien kulttuuritoiminnan tukemisen yhdeksi painopistealueekseen. Tästä huolimatta määräraha **vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan** (112 000 euroa) on pysynyt ennallaan, joten uusien yhteisöjen on ollut hankalaa päästä tuen piiriin.⁵⁴ Opetusministeriö on kuitenkin myöntänyt valtionavustuksia useille vammaisten taide- ja kulttuurihankkeille muista tarkoitukseen sopivista määrärahoistaan.

Taiteen keskustoimikunta ja taidetoimikunnat vastaavat pääasiassa **yksittäisille ammattitaiteilijoille** myönnettävistä apurahoista. Tämän lisäksi ne myöntävät **kohdeapurahoja ja -avustuksia erilaisille työryhmille ja yhteisöille**. Myös joitain vammaisille suunnattuja ja vammaisten itsensä toteuttamia hankkeita on toteutettu taidetoimikuntien tuella.

Valtion taiteilija-apurahoja koskevan lain (734/69) mukaan taiteilija-apurahoja myönnetään luovan suorituskykynsä osoittaneille taiteilijoille sekä nuorille tai uransa alussa oleville taiteenharjoittajille. Erillistä kiintiötä vammaistaiteilijoille ei ole, mutta valtion taiteilija-apurahoista annetun asetuksen (845/69) mukaan mm. kielelliset näkökohdat otetaan huomioon myönnettäessä taiteilija-apurahoja ja kohdeapurahoja, jolloin viittomakielisten taiteilijoiden erityisasema on mahdollista huomioida.

Taidetoimikuntien myöntämien apurahojen saamisen kriteerinä on hakijan työn taiteellinen taso. Vammaisia tai esimerkiksi maahanmuuttaja-taiteilijoita ei aseteta eri asemaan suhteessa muihin taiteilijoihin. Tällä hetkellä ei ole saatavilla tietoa siitä, kuinka monelle vammaiselle taiteilijalle on myönnetty taiteilija-apuraha.

Koska nykytilanteessa vammaiset ihmiset harvoin ovat taidealoilla täysin yhdenvertaisia toimijoita muun väestön kanssa, on syy-

⁵⁴ Kuvaus opetusministeriön tukimuodoista: ks. Kulttuuria kaikille 2002, 28 - 30.

tä harkita erilaisia kannustavia toimia, jotta vammaiset kulttuuritoimijoina tulisivat luontevaksi osaksi kulttuurin kenttää. Tällainen voisi olla esimerkiksi apurahojen ja avustusten korvamerkitseminen myös ei-ammattilliselle, mutta tavoitteelliselle ja laadukkaalle taide-toiminnalle. Mahdollista olisi myös rohkaista taiteen ammattilaisia ja vammaiskulttuurin edustajia yhteistyöhön tukemalla hankkeita, joissa mahdollistetaan vammaisille ihmisille työssä oppimisen prosesseja.

- Opetusministeriön vammaisyhteisöjen kulttuuritoimintaan osoitettua määrärahaa (29.90.50.10) kasvatetaan asteittain siten, että se on vuonna 2009 suuruudeltaan 600 000 euroa.
- Veikkausvoittovaroihin (29.90.52) lisätään taiteen keskustoimikunnan käyttöön uusi määräraha, josta voidaan myöntää apurahoja ja avustuksia myös ei-ammattilliseen, mutta tavoitteelliseen ja laadukkaaseen taide- ja kulttuuritoimintaan.
- Opetusministeriö suuntaa tukea vammaisjärjestöjen ja -yhteisöjen omaan kulttuuritoimintaan myös muista harkinnanvaraisista määrärahoistaan.
- Opetusministeriö, taiteen keskus-toimikunta ja taidetoimikunnat tukevat hankkeita, jotka tarjoavat vammaisille ihmisille työssä oppimisen prosesseja.

6.1.3 Vammaiset ja taidekoulutus

Koulutuksen hankkiminen on tärkeää ihmisille, jotka haluavat työskennellä taidealan ammateissa. Tämä koskee myös vammaisia ja viittomakielisiä ihmisiä. Koulutautumiseen liittyvät ongelmat kuitenkin estävät toimimisen taiteen alalla. Koulutuksen puute asettaa itseoppineet taiteentekijät koulutetuja taiteilijoita heikompaan asemaan. Taiteilijan ammatillinen koulutus helpottaa varsinaisen ammattitaidon karttumisen lisäksi monin eri tavoin opiskelun jälkeistä ammatissa toimimista. Opiskelijoille kehittyvä käsitevarasto ja kielenkäyttö, laaja ammatillinen suhdeverkosto, tuottamisen osaaminen sekä ammatti-identiteettiä tukeva nimike tai tutkinto ovat sellaista ammatillista pääomaa, jonka voi hankkia ainoastaan koulutuksen avulla.

Ammattillisessa koulutuksessa lasketaan tällä hetkellä olevan noin 12 000 erityisopiskelijaa⁵⁵. Kulttuuri- ja taiteen alan ammattiopiskelijoita on kaikkiaan yhteensä noin 9 000, ja heistä erityisopiskelijoita on noin 700. Kulttuurialan oppilaitoksia on 76 ja erityisoppilaitoksia yhdeksän. Alan erityisopiskelijoista suunnilleen puolet opiskelee erityisoppilaitoksissa ja puolet tavallisissa oppilaitoksissa. Kulttuurialalla valtaosa erityisopiskelijoista opiskelee käsi- ja taide-teollisuutta. Erityisopiskelija voi saada taiteen alan ammattikoulutusta ja -tutkinnon kuvataiteessa, musiikissa ja nykyisin myös tanssissa.

⁵⁵ "Erityisopiskelija" on termi, jolla viitataan eri tavoin toimimisesteisiin, myös vammaisiin, opiskelijoihin.

Ammattikorkeakouluissa taiteen ja kulttuurin aloilla tai **taideyliopistoissa** opiskelevien vammaisten ihmisten määrää ei ole tilastoitu. Vammaisia opiskelijoita näissä oppilaitoksissa kuitenkin on, mutta käytäntöjen tarkastelu tai vertaaminen toisiinsa on toistaiseksi mahdotonta yhteismitallisten tietojen puutteen vuoksi. Parhaillaan on kuitenkin valmistella vammaisten asemaa yliopistoissa käsittelevä selvitystyö, jonka toteuttajana on opetusministeriön tilauksesta Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö Otus. Selvityksen on määrä valmistua vuoden 2005 alussa.

Ammattikorkeakoulut saavat korvaukseksi opetuspalveluistaan yksikköhinnan eli korvauksen jokaisen opiskelijan koulutuksesta. Taiteen ja kulttuurialan koulutuksen yksikköhinta on ollut moniin muihin oppialoihin verrattuna suurempi johtuen lähinnä pienistä opetusryhmistä. Parhaillaan valmistella oleva rahoituslainsäädäntö tulee supistamaan näitä alakohtaisia eroja.

Lain⁵⁶ mukaan ammattikorkeakoulun yksikköhintaa korotetaan 50 % niiden opiskelijoiden osalta, joille ammattikorkeakoulun ylläpitäjä antaa erityisiä opetus- tai oppilashuoltopalveluita opiskelijan vamman tai siihen rinnastettavan syyn takia.⁵⁷ Viidenkymmenen prosentin korotuksen tarkoituksena on helpottaa koulutuksen järjestäjän tehtävää kaikille tarkoitetun, esteettömän opetuksen järjestämisessä. Korotuksen kustannuksista huolehtivat yhteistyössä valtio, kunnat, kuntayhtymät jne. Opiskelijaksi hakevan vammai-

sen ihmisen täytyy itse ilmoittaa oppilaitokselle vammaisuudestaan.

Kaikki Suomen yliopistot ovat valtion omistamia. Opetusministeriön ja yliopistojen välisissä kolmivuotuisissa tulossopimuksissa sovitetaan yliopistojen toiminnan tavoitteista. Vuosittain käytävissä tulosneuvotteluissa sovitetaan tarkemmin kaikille yliopistoille yhteisistä tavoitteista sekä yliopistokohtaisesti yliopiston tehtävään ja painoaloihin liittyvistä keskeisistä tavoitteista.

Ammattioppilaitoksissa ja ammattikorkeakouluissa työskentelevät opettajat ovat useimmiten saaneet opettajankoulutuksen. Yliopistoissa pedagogista pätevyyttä ei välttämättä vaadita. Opettajankoulutuksella pätevöityneet opettajat saavat jonkin verran koulutusta myös saavutettavuusasioista. Pedagogista pätevyyttä vailla olevien opettajien tietämys näistä kysymyksistä taas riippuu pitkälti heidän henkilökohtaisesta kiinnostuksestaan. Etenkin taide- ja kulttuurialoilla pedagogista pätevyyttä vailla olevia opettajia on enemmän kuin muilla aloilla. Jotta opettajien tiedot saavutettavuudesta ja vammaisten opiskelijoiden tarpeista saataisiin yhtäläisiksi ja ajantasaisiksi, tulisi näitä asioita käsittelevää **täydennyskoulutusta** olla tarjolla kaikkien koulutusasteiden opetustehtävissä toimiville ihmisille.

Jotta vammaiset ihmiset voivat toimia yhdenvertaisesti taiteen kentällä, heidän tulee voida kouluttautua halutessaan myös muualla

⁵⁶ Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annettu asetus 12.3 § (1395/2001 vp).

⁵⁷ Ks. *Esteetön opiskelu kuuluu kaikille*, 2003.

kuin erityisoppilaitoksissa. Kouluttautuminen puolestaan asettaa vaatimuksia käytännön järjestelyille. Ensimmäiset kynnykset tulevat vastaan jo lapsille suunnatun **taiteen perusopetuksen** mahdollisuuksissa. Mikäli vammaisen ihminen ei pääse lapsena taiteen perusopetuksen piiriin, hänen on myöhemmin vaikea yltää muiden nuorten kanssa samalle tasolle taiteen alan koulutuksen pääsykokeissa. Kilpailu alan opiskelupaikoista on kovaa.

Taide- ja kulttuurialan koulutuksen pääsykokeissa testataan alalle soveltumista, usein hyvin henkilökohtaistakin lahjakuutta, tietoa ja taitoa. Vammaisen hakija tulee tarvittaessa huomioida **yksilöllisin pääsykoejärjestelyin**. Kun pääsykoetta tai sen osaa on mahdollista soveltaa hakijan toimintakyvyn mukaan, hänen yksilöllisyytensä ja taiteellisuutensa pääsevät oikeuksiinsa. Oppilaitoksilla ei useinkaan ole kokemusta tai rutiinia helpottaa pääsykoetilanteiden käytännön järjestelyjä. Erilaiset sovellukset ja tukipalvelujen järjestäminen vaativat siksi opiskelijalta itseltään tietoa, aikaa, halua ja päättäväisyyttä. Vammaisen nuoren itsetunto ei välttämättä riitä vaatimaan rohkeasti näitä erikoisjärjestelyjä. Oppilaitoksissa saavutettavuuteen liittyvien asenteiden ja taitojen tulee olla ajantasaisia. Oppilaitoksien täytyy myös aktiivisesti huomioida toimimisesteistenkin opiskelijoiden tarpeet.

Vammaisen opiskelija voi hyödyntää yliopistoon pyrkiessään **joustavaa valintaa**: hän

voi anoa oma-aloitteisesti tiedekunnalta sisään pääsyään koskevaa uudelleen harkintaa, jos hän on niukasti alittanut pääsykokeissa alimman hyväksytyyn pistemäärään. Yliopistoilla ei toistaiseksi ole uudelleen harkintaan liittyviä yhteisiä, vakiintuneita käytäntöjä. Koska kyse on harkinnanvaraisesta päätöksestä, yleispäteviä ohjeita on myös vaikea tehdä.

Suomalaisen yhteiskunnan tukipalveluiden infrastruktuuri mahdollistaa ainakin periaatteessa opiskelun kaikille. Jokaisen opiskelijan on voitava hyödyntää **riittäviä tukipalveluita**. Vammaisuuden vuoksi esimerkiksi liikumisesteettömyys on ensiarvoisen tärkeää. Rakennuksien ja niiden ympäristöjen, myös hygieni- ja työskentelytilojen, on oltava esteettömiä. Opiskelijalla on oltava mahdollisuus käyttää erilaisia apuvälineitä, jotka helpottavat esimerkiksi muistiinpanojen tekemistä tai kommunikoinnista. Opiskelija tarvitsee ehkä myös avustajaa, tulkkipalvelutyöntekijää⁵⁸, opiskelutulkkiä tai opasta. Lisäksi hänen täytyy pystyä liikkumaan opiskelupaikan ja kodin välillä, jolloin hän saattaa tarvita kuljetuspalveluita. Hän tarvitsee mahdollisesti myös yksilöllisen opintosuunnitelman, HOPSin.

Vammaisten taiteentekijöiden kouluttautumismahdollisuudet ovat tähän saakka olleet puutteellisia. Taidekorkeakoulut voisivat korjata tilannetta käynnistämällä **saavutettavuutta edistäviä hankkeita**, joissa esimerkiksi tarjottaisiin täydennyskoulutusta jo alal-

⁵⁸ "Tulkkipalvelutyöntekijä" on nimitys, jota käytetään puhevammaisen tulkkipalvelua toteuttavasta ihmisestä.

la toimiville taiteentekijöille. Erilaisille hankkeille on mahdollista anoa avustusta opetusministeriöstä, jonka tulisi suhtautua mahdollisuuksien mukaan myönteisesti saavutettavuutta edistäviin taiteen ja kulttuurin alan hankkeisiin.

Taidekorkeakoulut antavat taiteen alan koulutusta myös **avoimissa korkeakouluissa**. Tämä koulutus on maksullista ja kaikille avointa, mutta siinä pystytään harvoin ottamaan huomioon vammaisten erityistarpeet. Avoimessa korkeakoulussa hankituilla tiedoilla ja kokemuksilla voi kuitenkin olla suuri merkitys opiskelijan pyrkiessä varsinaiseen korkeakouluun tai hänen toimiessaan ammatissaan. Avoimissa korkeakouluissa tuleekin tarjota vammaisille suunnattua tai vammaisillekin soveltuvaa opetusta taiteen ja kulttuurin eri aloilta.

Avoimen korkeakouluopetuksen ja edellä mainittujen hankkeiden kautta taidekorkeakoulut saisivat **kokemusta vammaisten ihmisten opettamisesta**. Tämä voisi parantaa koulujen valmiuksia vastaanottaa vammaisia opiskelijoita heidän pyrkiessään kouluihin tavallisen hakumenettelyn kautta.

On tärkeää, että vammaisen taiteen tai kulttuurin alan opiskelija tai opintoihin hakeutuva ihminen saa **tietoa** haluamistaan aiheista mahdollisimman nopeasti ja helposti. Ammattikorkeakouluihin pyrkivän nuoren täytyy saada tietää, että hänen kannattaa ilmoittaa oppilaitokselle vammaisuudestaan. Yliopistoon pyrkivän taas tulee tietää joustavasta valinnasta. Oppilaitoksessa voisi työskennellä **vastuuhenkilö**, joka neuvoisi vammaisia hakijoita ja opiskelijoita.

Jotta saavutettavuutta ja esteettömyyttä koskevaa tietoa voidaan jakaa, sitä täytyy ensin kerätä ja arvioida. Luvussa 3.1.2 sivulla 15 oleva taidelaitoksille ja kulttuuritoimijoille suunnattu ehdotus **saavutettavuuden kartoittamisesta** pätee myös kaikkiin oppilaitoksiin. Saavutettavuuskartoituksen tuloksena voidaan tehdä **strategia** saavutettavuuden parantamiseksi.

- Vammaisten ihmisten pääsy taidekoulutuksen piiriin varmistetaan kautta linjan lapsille suunnatusta taiteen perusopetuksesta lähtien.
- Koulutusta tarjoavilta tahoilta edellytetään valmiutta osallistujien yksilöllisten eroavuuksien ja toimintaesteiden huomioimiseen.
- Jo olemassa olevia, helposti saavutettavia toimintamalleja ja ympäristöratkaisuja levitetään toimijalta toiselle. Niistä otetaan opiksi.
- Taide- ja kulttuurialan oppilaitosten valmiutta huomioida vammaisia ihmisiä potentiaalisina opiskelijoina parannetaan henkilöstökoulutusten avulla, jota on saatavilla esim. Kulttuuria kaikille -neuvonnan kautta.
- Ammatilliset oppilaitokset, ammattikorkeakoulut ja yliopistot tiedottavat aktiivisesti koulutukseen pyrkimiseen ja opiskeluun liittyvistä asioista myös vammaisille ihmisille.
- Ammatilliset oppilaitokset, ammattikorkeakoulut ja yliopistot kartoittavat toimintansa saavutettavuuden ja laativat sen pohjalta strategian, jolla pyritään parantamaan saavutettavuutta.

6.2 Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonala⁵⁹

6.2.1 Sosiaali- ja terveysministeriö

Sosiaali- ja terveysministeriön vastuulle kuuluvat tukipalvelut, jotka takaavat mahdollisimman tasavertaiset osallistumisen ja toiminnan mahdollisuudet. Sen panos kulttuurin tukemisessa on siis välillinen. Sosiaali- ja terveyspalveluja, erityisesti vammaisten palveluja, koskevan lainsäädännön ja kunnille suoritettavan valtionosuuden kautta sosiaali- ja terveysministeriö osallistuu kunnallisten palvelujen ohjaamiseen ja rahoittamiseen. Toiminnan järjestämisestä vastaavat kunnat. Lisäksi sosiaalihuollon erilaisissa toimintayksiköissä, kuten asumis- ym. palveluja tarjoavissa yksiköissä, voi olla taide- ja kulttuuripainotteista toimintaa tai niistä vierailaan kulttuuritilaisuuksissa.

Valtakunnallinen vammaisneuvosto (VANE) tukee keskushallinnon ja kunnallisten vammaisneuvostojen yhteistyötä. Kunnat ovatkin jonkin verran käyttäneet hyödykseen paikallisia vammaisneuvostojaan kulttuuritilojen esteettömyyskysymyksissä. Yhteistyötä kaikille käyttäjä- ja toimijaryhmille sopivien muotojen löytämiseksi ja monistamiseksi kannattaa jatkaa paikallistasolla.

Vammaispalvelulain mukaisilla palveluilla (mm. kuljetuspalvelu, tulkkipalvelu ja henkilökohtainen avustaja) tuetaan vammaisten ihmisten edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisina yhteiskunnan jäseni-

nä. Vammaispalvelut ovat yksilöllisiä ja niiden toimivuudella on merkitystä silloin, kun vammaisen ihminen suuntautuu taiteelliseen tai kulttuuritoimintaan joko sen tekijänä tai kuluttajana. Mahdollisuus osallistua kulttuuriin on huomioitava myös lainsäädäntötyössä nyt, kun vammaispalvelulakia ja kehitysvammalakia uudistetaan.

Kuljetuspalvelu on merkittävin vammaispalvelulain mukaisista palveluista. Kuljetuspalvelu on käyttäjien lukumäärällä mitattuna laajin vammaispalvelu. Vuonna 2002 kuljetuspalvelun asiakasmäärä oli 74 000, joka oli 81 prosenttia kaikista vammaispalvelulain mukaisia palveluja saaneista asiakkaista. Näistä yli 65-vuotiaiden osuus oli 69 prosenttia.

Vaikeavammaisilla ihmisillä, joiden on vaikea käyttää julkisia liikennevälineitä, on oikeus vähintään 18 vapaa-ajan matkaan kuu-kaudessa. Kuljetuspalvelun piirissä on lähes 80 000 ihmistä. Henkilökohtainen avustaja on käytettävissä runsaalla 3 500 avustajaa tarvitsevalla vammaisella ihmisellä.

Palvelujen tarkoituksena on kannustaa aktiiviseen ja omaehtoiseen toimintaan. Osalle vammaisista ihmisistä sekä matkojen lukumäärä että avustajatuntien ja tulkkipalvelun määrä on tarpeeseen nähden riittämätön. Tämä voi estää osallistumisen kulttuuri- ja harrastustoimintaan. Kuljetuspalvelun järjestämisessä tulee ottaa huomioon alueelliset erot, sillä myös pienten paikkakuntien asuk-

⁵⁹ Ks. myös Kulttuuria kaikille 2002, 31 - 34.

kaille on tarjottava tasa-arvoinen mahdollisuus osallistua taiteeseen ja kulttuuriin. Samoin palvelujen ja niiden järjestämisen tulee vastata kaikenikäisten vammaisen ihmisen tarpeisiin.

Esteettömän julkisen liikenteen lisääntyminen helpottaa vähitellen myös vaikeavammaisten ihmisten liikkumismahdollisuuksia, mutta kuljetuspalvelun matkamäärän lisääminen niitä tarvitseville on silti tarpeen.

Vaikeavammaisen ihminen tarvitsee **henkilökohtaista apua** jokapäiväisessä elämässään. Vammaisen ihminen voi yhtä hyvin olla niin taiteen tai kulttuurin tuottajan kuin kuluttajankin roolissa. Avun tarve ei siis ole riippuvainen siitä, missä roolissa hän toimii. Riittävä avun saaminen lisää vammaisen ihmisen mahdollisuuksia osallistua yhdenvertaisesti muiden kanssa kulttuuritarjontaan ja -harrastuksiin.

Vapaa-ajan avustaja avustaa vammaista ihmistä kodin, opiskelun ja työn ulkopuolisessa elämässä. Vapaa-ajan avustajat ovat joissain tapauksissa ainoa mahdollisuus tukea kodin ulkopuolella tapahtuvaa osallistumista, kuten taiteen ja kulttuurin harrastamista. Tähän palvelumuotoon on kiinnitettävä erityistä huomiota silloin, kun vammaiset ihmiset asuvat laitoksissa tai muulla tavoin tuetusti. Vapaa-ajan avustajan palkkakuluihin on hankala saada riittävää korvausta, jos vammaisen ihminen asuu laitoksessa tai muuten tuetusti. Palvelutalossa asuvalle ihmiselle myönnetään harvoin henkilökohtaista avustajaa, koska avustustarve kotona on ympärivuorokautisesti hoidettu. Kulttuuriin osallistuminen on kuitenkin yksi tavanomai-

seen elämään kuuluva, tasavertaisen yhteiskunnallisen osallistumisen tapa.

Perusopetuksen suorittamiseksi tarvittavan kuljetuspalvelun tarjoamiseen kunnilla on lakisääteinen velvollisuus. **Ammatillisen opetuksen** osalta kunnilla ei ole oppilaskuljetusvelvoitetta. Mikäli esimerkiksi taiteen alan ammattikoulutusta ei ole tarjolla asuintai lähikunnissa, kuntien harkintaan jää, kustantavatko ne vammaispalvelulain mukaisesti ammatillisen opetuksen matkakulut. Lain mukainen oikeus opiskelun edellyttämiin kuljetuksiin koskee vain ihmisen asuinkuntaa ja lähikuntaa. Toisen asteen opetuksen koulumatkatuki ei tällä hetkellä koske kuljetuspalveluiden käyttäjiä, joten myös matkojen omavastuuosuuksista voi syntyä taloudellinen este, jos koulumatka on pitkä. Vammaisten ihmisten ammatillisen opetuksen rahoitusjärjestelyjä koskeva kehittämistyö on käynnissä opetusministeriössä.

Ammatilliseen tutkintoon johtavaa taideaineiden opiskelua hankaloittaa matkoja ja avustajaa koskevien kysymysten lisäksi vaikeus saada **tulkkipalvelua**. Oppilaitokset kokevat harvoin kykenevänsä hankkimaan ja rahoittamaan opiskelijan tarvitsemaa tulkkipalvelua. Opiskelija joutuu yleensä selvittämään tulkkipalveluun liittyvät seikat kotikuntansa sosiaalitoimiston kanssa. Mikäli tulkkipalvelua ei saada muutoin, kotikunnalla on velvollisuus järjestää opiskelun edellyttämä tulkkipalvelu. Käytännössä tulkkien saaminen on ollut hankalaa, vaikka kunnat myöntäisivätkin oikeuden palveluun.

- Sosiaali- ja terveysministeriö huolehtii vammaispalvelujen riittävästä resursoinnista, jotta tasavertainen osallistuminen kulttuurielämään on kaikille mahdollista.
- Sosiaali- ja terveysministeriö kiinnittää huomiota vammaisten ihmisten tarpeeseen osallistua kulttuuriin vuosittaisissa tulosneuvotteluissa Raha-automaattiyhdistyksen kanssa.
- Sosiaali- ja terveysministeriö hyödyntää sekä informaatio-ohjauksen kanaviaan että rooliaan tiedonvälittäjänä, jotta vammaisten ihmisten kulttuurinen osallistuminen hyväksyttäisiin tavanomaiseksi väyläksi yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja vaikuttamiseen.
- Sosiaali- ja terveysministeriö pitää huolen, että tukipalveluja on mahdollisuus käyttää myös taiteen perusopetukseen ja tavoitteelliseen, säännölliseen harrastustoimintaan.
- Kulttuuriin osallistumisen näkökulmaa painotetaan vammaispalvelulain ja kehitysvammalain yhteensovittamisessa.

mintaa vaikeavammaisille tai muille erityisryhmille. Pääpaino avustusharkinnassa on kuitenkin sosiaalinen ja terveydellinen hyvinvointi, ei suoranainen taide- tai kulttuuritoiminta.

RAY:n tuki on kohdistunut yleensä hankkeisiin, joissa vammaiset ovat kohderyhmänä, eivät itse toimijoina. Vammaisten omaa kulttuuritoimintaa ja -hankkeita ei nähdä kuntouttavana toimintana. Tämän johdosta ne ovat jääneet usein ilman tukea.

RAY:n tukikriteerinä oleva **kuntouttava toiminta** tulisi tarkistaa käsittämään laajemmin myös kulttuuritoimintaa. Kulttuuritoiminnan sisällöt ovat merkityksellisiä psyykkisen, sosiaalisen ja usein myös fyysisen kuntoutumisen sekä aktiivisen ja tasavertaisen osallistumisen näkökulmasta. Myös vammaisten ihmisten oma rooli toimijana tukee näitä päämääriä. Kulttuuritoiminnalla on kaikille ihmisille, myös vammaisille, yhteisöllisyyttä luova ja voimaannuttava vaikutus. Voimaantumisen merkitsee ihmisen kykyä osallistua yhteisöjen toimintaan, tehdä valintoja ja toimia vastuullisesti sekä tunnistaa oma henkilökohtainen ja persoonallinen merkityksensä.

6.2.2 Raha-automaattiyhdistys

Raha-automaattiyhdistys (RAY) myöntää vammaisjärjestöille yleisavustuksia, kohdennettuja toiminta-avustuksia ja investointiavustuksia. Lisäksi RAY myöntää tukea erilaisiin projekteihin. Projektiaavustusten kohteina on ollut myös hankkeita, joissa taiteen ja kulttuurin keinoin kehitetään esimerkiksi uudenlaisia päivä- ja työtoimintaa tai kuntouttavaa toi-

RAY:n myöntämät **yleisavustukset** on suunnattu yleishyödyllisten yhteisöjen, lähinnä sosiaali- ja terveysalan järjestöjen hallintokuluihin. Tuki kohdistuu edunvalvontaan sekä järjestö- ja tiedotustoimintaan. Järjestöjen kulttuuritoiminnan ei ole perinteisesti katsottu kuuluvan tuen piiriin. Kuitenkin edunvalvontatyön tulee koskea myös kulttuuritoimintaan osallistumista osana yhteiskunnallisen yhdenvertaisuuden lisäämistä. Tiedotustyössä

yleishyödylliset yhteisöt ovat käyttäneet taiteen ja kulttuurin keinoja viestinsä välittämiseen. Taide on usein vahva ja välttämätön väline esimerkiksi asenteiden muokkaamisessa.

Luontevaa olisi, jos RAY:n yleisavustuksia voitaisiin kohdentaa järjestöjen kulttuuritoiminnasta vastaavan henkilöstön palkkakuluihin osana järjestöjen infrastruktuuria. Opetusministeriö puolestaan vastaisi sellaisten taide- ja kulttuuriprojektien tukemisesta, joiden ensisijaiset tavoitteet eivät ole kuntouttavia.

Kulttuuriala myös työllistää yhä enemmän ihmisiä. Näin ollen RAY:n projektiavustusten piiriin voisivat kuulua jatkossa myös hankkeet, joissa taiteen ja kulttuurin avulla lisätään **työllistymismahdollisuuksia** ja siten myös sosiaalista hyvinvointia. Kulttuurin työllistävään vaikutukseen keskittyvien projektien avulla vammaiset ihmiset saavat mahdollisuuden hankkia taitoja ja työkokemusta. Nämä ominaisuudet puolestaan edistävät heidän mahdollisuuksiaan päästä taiteen ja kulttuurialan koulutukseen.

- Vammaisten omien kulttuurihankkeiden mahdollisuuksia päästä Raha-automaattiyhdistyksen projektituen piiriin parannetaan määrittelemällä kulttuuri RAY:n kriteereissä voimaannuttavaksi toiminnaksi.
- RAY:n yleisavustuksia kohdennetaan järjestöjen kulttuuritoiminnasta vastaavan henkilöstön palkkakuluihin osana järjestöjen infrastruktuuria.

- Järjestöjen kulttuuritoiminta luetaan yleisavustusten piiriin, sillä järjestötyössä edunvalvonta ja tiedotus voivat kohdentua myös kulttuuriin, ja ne voivat käyttää kulttuurin keinoja.
- RAY:n projektitukea suunnataan myös hankkeisiin, joissa kulttuurin työllistäviä vaikutuksia pyritään hyödyntämään osana sosiaalista kuntoutusta.

6.3 Kunnalliset kulttuuripalvelut

Kunnat tuottavat suuren osan kaikista kulttuuripalveluista. Näin ollen kunnilla on paljon mahdollisuuksia parantaa näiden palvelujen saavutettavuutta esimerkiksi tulohajautuksen keinoin. Valtaosa edellä mainituista toimenpide-ehdotuksista koskettaa siis joko suoraan kuntia tai niiden toteuttaminen riippuu kuntien panostuksesta.

Saavutettavuuden huomioiminen kuntien päätöksenteossa ja kulttuurilaitosten toiminnassa vaatii asioiden nostamista esille ja niiden parempaa tiedostamista. Tämä on ensimmäinen askel kohti saavutettavampia kunnallisia kulttuuripalveluja. Paikallisten ja alueellisten vammaisjärjestöjen monipuolisella **yhteistyöllä** saadaan suurempaa painoarvoa ja koottua voimaa tiedottaa asioista ja myös viedä asioita eteenpäin kuntatasolla päättäjille sekä taide- ja kulttuurialan toimijoille.

Palvelujen saavutettavuuden edistämiseksi on tärkeää jakaa monipuolisia **tietoa ja neuvoja**, jotta paikallisten kulttuuritoimijoiden taidot karttuisivat ja sen myötä palvelut

paranisivat. Tässä esimerkiksi Kulttuuria kaikille -neuvonnan palvelut ovat hyväksi avuksi. Paikallistason yhteydenpidolla, vuoropuhelulla ja aktiivisella yhteistyöllä luodaan rakentavat kontaktit vammaisjärjestöjen ja kulttuurin toimijoiden välillä. Tämä parantaa palvelua ja saavutettavuutta kaikkien käyttäjäryhmien osalta. Paikallisten vammaisneuvostojen asiantuntemusta hyödyntämällä pystytäänkin nostamaan kulttuuripalvelujen yleistä laatutasoa.

Laajan ja monipuolisen tiedottamisen lisäksi tarvitaan **poliittisia päätöksiä** saavutettavuuden huomioimiseksi kunnissa. Tästä syystä saavutettavuusnäkökulma tulisi tietoisesti nostaa esille kunnallispolitiikassa. Kannustaakseen vammaisia ihmisiä osallistumaan taiteen ja kulttuurin harrastustoimintaan ja mahdollistaakseen osallistumisen kulttuuripalveluihin kunnat voisivat antaa vammaisille ihmisille **palvelusetelitä**. Palvelusetelin arvon päättäisi kunta, ja setelin avulla korvattaisiin vammaiselle ihmiselle kulttuuriin osallistumisesta koituvia ylimääräisiä kustannuksia.

Saavutettavuuden kulttuuriulottuvuus olisi syytä kirjata myös **poliittisiin linjanvetoihin**, kulttuuritoimen strategioihin ja kuntien vammaispoliittisiin ohjelmiin. Tämä vaatii määrätietoista yhteistyötä paikallisten vammaisjärjestöjen, poliittisten päättäjien ja kulttuuritoimijoiden välillä.

Kunnallisvaalien jälkeen poliittiset puolueet valitsevat edustajiaan eri **lautakuntiin**. Vammaisten ihmisten samoin kuin järjestöedustajien saaminen mukaan tärkeisiin lautakuntiin vaatii paikallista aktiivisuutta. Kult-

tuuripalvelujen saavutettavuuden kannalta keskeisiä ovat ainakin kulttuuri-, sivistys- ja vapaa-aikalautakunnat. Kulttuurinäkökulman tuominen sosiaali- ja terveystalokuntaan voisi monipuolisesti edistää palvelujen kehittämistä.

- Kunnat edellyttävät omien taide- ja kulttuurilaitoksiensa ottavan saavutettavuuden huomioon kaikessa toiminnassaan sekä hyödyntävän paikallisten vammaisjärjestöjen ja Kulttuuria kaikille-palvelun asiantuntemusta kulttuurin saatavuuskysymyksissä ja omien kulttuuripalvelujensa suunnittelussa.
- Suomen Kuntaliitto levittää tietoa saavutettavuuden kriteereistä ja hyvistä käytännöistä mm. jakamalla kuntiin tätä toimenpideohjelmaa ja tiedottamalla kunnille Kulttuuria kaikille -neuvontapalvelun tarjoamasta asiantuntija-avusta.
- Kunnat kehittävät ja ottavat käyttöön palvelusetelijärjestelmän yhtenä keinona tarjota kulttuuripalveluja vammaisille ihmisille.
- Kuntien kulttuuritoimen strategioissa huomioidaan saavutettavuuskysymykset.
- Kunnat tukevat riittävin resurssein tukipalveluja, jotta vammaisten ihmisten osallistuminen kulttuuriin on mahdollista.
- Paikallisiin vammaispoliittisiin ohjelmiin kirjataan kulttuurinäkökulma.
- Vammaisnäkökulma otetaan huomioon kulttuuri- ja vapaa-aikalautakuntia valittaessa.
- Vammaiset ihmiset ja heidän järjestönsä toimivat aktiivisesti oman paikkakuntansa kulttuuriasioissa.

7 Lähteet ja kirjallisuus

Asumisterveysohje. Asuntojen ja muiden oleskelutilojen fysikaaliset, kemialliset ja mikrobiologiset tekijät. Valtuutussäännös: Terveysturvallisuuslaki (763/94) 32 §. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:1. Saatavilla sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://pre20031103.stm.fi/suomi/eho/julkaisut/asumistervohje/astervoh.pdf>

Esteetön opiskelu kuuluu kaikille. Muistio ja toimenpideohjelma vammaisten aseman parantamiseksi korkeakouluissa. Kuulonhuoltoliitto ry, Kynnys ry, Näkövammaisten Keskusliitto ry, Suomen Ammattikorkeakouluopiskelijayhdistysten Liitto SAMOK ry & Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) ry 2003. Saatavilla Suomen ylioppilaskuntien liiton verkkosivuilla osoitteessa <http://www.syl.helsinki.fi/asiakirjat/muistiot/muistiot2003/esteettomyysmuistio.pdf>

Delin, Annie 2004, *Esteettömyyttä pikkurahalla*. Suom. Taija Heinonen. Alk. *Access on a Shoestring*, 2003. Verkojulkaisu opetusministeriön Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan verkkosivuilla osoitteessa <http://www.minedu.fi/opm/hankkeet/vammaisetjakulttuuri/tekstit.html>. Alkuperäisteksti saatavilla Museums, Libraries and Archives Councilin verkkosivuilla osoitteessa http://www.mla.gov.uk/documents/dis_guide08.pdf

Hintsala, Susanna 1997, *Tuettua vuorovaikutusta - selkoryhmän ohjaajan opas*. Kehitysvammaliitto.

Kohti yhteiskuntaa kaikille. Vammaispoliittinen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriö & Valtakunnallinen vammaisneuvosto. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1995:10. Saatavilla sosiaali- ja terveysministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.vn.fi/vn/stm/suomi/pao/julkaisut/vampofin/vampo.htm>

Koivu, Heli 1999, *Kaikenkuuloisille! Kuulovammaisten huomioonottaminen tilojen ja toimintojen suunnittelussa*. Neuvottelu- ja kokousmateriaali. Kuulonhuoltoliitto ry - Hörselvårdsförbundet rf.

Kulttuuria kaikille 2002 = *Kulttuuria kaikille. Esitys vammaiskulttuurin ja kulttuurin saavutettavuuden edistämiseksi*. Opetusministeriön työryhmien muistioita 30:2002. Saatavilla opetusministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.minedu.fi/julkaisut/julkaisusarjat/kulttuuriakaikille/kuvailu.html>

Lakupo 2003 = *Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma - Barnkulturpolitiskt program*. Opetusministeriön julkaisuja 2003:29. Saatavilla opetusministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.minedu.fi/julkaisut/kulttuuri/2003/opm29/kuvailu.html>

Leikola, Markus 2004, *Digitaalisen television lisäarvopalvelut sisällöntuotannossa - tilannekatsaus*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2004:19. Saatavilla opetusministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.minedu.fi/julkaisut/kulttuuri/2004/tr19/kuvailu.html>

Svensson, Elisabet & Oderstedt, Ingemar & Landberg, Anna 2003, *Museo kaikille. Pohjoismainen esteettömyys- ja saavutettavuusopas*. Suom. GeEdu. Valtion taidemuseo & Pohjoismaiden ministerineuvosto & Hjälpmedelsinstitutet.

Ovet auki. Opas kokousten ja tapahtumien järjestäjille. Sosiaali- ja terveysministeriö & Valtakunnallinen vammaisneuvosto, 1999.

Suomen rakentamismääräyskokoelma. Saatavilla ympäristöministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=16780&lan=fi>

Topo, Päivi & al. 2000, *Kuulo- ja puhevammaisten tulkkipalvelut*. Raportti 255/2000. Stakes. Saatavilla Stakesin verkkosivuilla osoitteessa <http://www.stakes.fi/verkkojulk/pdf/Ra255Verkko.pdf>

Virtanen, Hannu (toim.) 2002, *Selko-opas*. Opike-sarja. Kehitysvammaliitto.

Linkit

Esteettömyys

Linkkejä esteettömyyteen liittyvään lainsäädäntöön Invalidiliitto ry:n verkkosivuilla osoitteessa <http://www.invalidiliitto.fi/esteettomyys/maaritelma4.html>

Tietoa rakennetun ympäristön esteettömyydestä Invalidiliitto ry:n verkkosivuilla osoitteessa <http://www.invalidiliitto.fi/esteettomyys/rakennettu.html>

Tietoa esteettömästä tienpidosta liikenne- ja viestintäministeriön Elsa-ohjelman verkkosivuilla osoitteessa http://www.elsa.fi/tietopankki/tietopankki_pdf/esteeton_ymparisto_kaikille.pdf

Verkkopalvelujen saavutettavuus

Tutkimustietoa, yksityiskohtaisia ohjeita ja linkkejä julkisten asiakaspäätteiden saavutettavuudesta Teknillisen korkeakoulun käytettävyyslaboratorion verkkosivuilla osoitteessa <http://usability.hut.fi/laboratory/material/saavutettavuus/>

Verkkopalvelujen saavutettavuudesta kertova artikkeli ja runsaasti linkkejä W3C:n (World Wide Web Consortium) Suomen toimiston verkkosivuilla osoitteessa <http://www.w3c.tut.fi/reports/2003/0508wai-intro/index.html>

Julkisen hallinnon tietohallinnon neuvottelukunnan (JUHTA) suomentamat verkkosisällön saavutettavuusohjeet sisäasiainministeriön verkkosivuilla osoitteessa <http://www.intermin.fi/intermin/hankkeet/juhta/home.nsf/pages/06D2E977451D62FFC2256C1300392172?Opendocument>

Esteettömään sisällöntuotantoon keskittynyt Jyväskylän yliopiston Essi-hanke osoitteessa <http://appro.mit.jyu.fi/essikurssi/>

Näkövammaisten Keskusliiton ohjeet saavutettavan verkkosivun laatimiseksi osoitteessa <http://www.nkl.fi/suosituksset/testaus/index.html>

Palvelu julkisten verkkopalvelujen laadun kehittämiseen ja arviointiin: <http://www.laatuverkkoon.fi/laatuverkkoon/>

Muut

Kulttuuria kaikille -neuvonta on suunnattu kulttuurialan toimijoille. Sivuston kautta saa perustietoutta saavutettavuudesta ja sen edistämisestä. Saatavilla on käytännön työkaluja kuten räätälöityjä koulutuspaketteja ja tilojen kartoittamiseen tarkoitettuja lomakkeita. Tiedon syventämiseen ohjataan asiantuntijarekisterin ja linkkilistan avulla. <http://www.kulttuuriakaikille.fi>

Suomen Design for All -verkoston verkkosivut osoitteessa <http://www.stakes.fi/dfa-suomi/>

Puhevammaisille ja selkokielen käyttäjille suunnattujen verkkopalvelujen kehittämiseen keskittynyt Papunet-sivusto osoitteessa <http://www.papunet.net/>. Osoitteesta pääsee linkkien kautta myös Tikoteekin, Selkokeskuksen ja LL-centerin sivuille.

Selkokielliset sivustot: Helsingin kaupunginkirjaston selkokiellinen esite osoitteessa <http://pandora.lib.hel.fi/ulkomaalaiskirjasto/selko.htm> ja Kansalais- ja työväenopistojen liiton sivusto osoitteessa <http://www.opinopas.net>

Stakesin Apudata-palvelu osoitteessa <http://www.stakes.fi/apudata>

Lukibussi osoitteessa <http://www.lukibussi.net>

Celia-kirjasto osoitteessa <http://www.celialib.fi>

- lisätietoja DAISY-kirjasta Celia-kirjaston www-sivuilla osoitteessa <http://www.celialib.fi/daisy.html>
- Celian - Näkövammaisten kirjaston asiantuntijapalvelut: tarjolla on muun muassa ohjeita saavutettavan verkkopalvelun rakentamiseen sekä linkkejä osoitteessa <http://www.celialib.fi/asiantuntijapalvelut.html>

Sanasto

Avustaja

Henkilökohtainen avustaja toimii työsuhteessa ja avustaa vammaista tämän haluamalla tavalla. Vammaisen ihminen määrää itse, missä ja miten työ tehdään. Avustajan työnkuvaan kuuluu työnantajan tarpeen mukaan avustamista jokapäiväiseen elämään liittyvissä asioissa kotona tai kodin ulkopuolella, muun muassa asioinnissa, opiskelussa, työssä ja yhteiskunnallisessa osallistumisessa. Henkilökohtainen avustaja -järjestelmä korostaa vammaisten oikeutta itsenäiseen elämään ja valinnanvapauteen sekä mahdollisuutta joustavaan avunsaantiin.

Vammaispalvelulain mukaan vammaiselle ihmiselle korvataan ne taloudelliset kustan-

nukset, jotka aiheutuvat henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta. Kustannukset korvataan vammaisen ihmisen vamman tai sairauden edellyttämän tarpeen mukaisesti, joko osittain tai kokonaan. (VpL 9§) Vammaispalveluasetuksessa on nimetty ne edellytykset, jotka täyttämällä vammaisen ihminen on oikeutettu henkilökohtaiseen avustajaan.⁶⁰

Vapaa-ajan avustaja voi saada työtehtävästään korvauksen esimerkiksi tapahtuman järjestäjältä tai kotikunnalta. Vapaa-ajan avustajan tehtävä on avustaa ja ohjata kodin ulkopuolella tapahtuvassa osallistumisessa esimerkiksi yksittäiseen teatteriesityksessä. Henkilökohtaisen avustajan työtehtävistä vapaa-ajan avustaminen eroaa siinä, että

⁶⁰ Ks. esim. Seppo Pihnal: *Henkilökohtainen avustaja. Raportti henkilökohtaisten avustajien välitysohjelmasta*. Helsinki, 2003)

avustettavia saattaa olla yksi tai useampia. Joissain yhteyksissä vapaa-ajan avustajasta käytetään myös nimitystä tilapäinen avustaja.

Erilainen oppija

Erilainen oppija ei pysty käyttämään kapasiteettiaan täydesti opiskelussa tai työelämässä. Taustalla voi olla lukemis- tai kirjoittamisvaikeus tai molemmat, matemaattinen hahmottamisvaikeus, koordinaation tai hahmotamisen vaikeus tai aivojen tiedonprosessoinnin erilaisuus.

Lisätietoa erilaisista oppijoista ja aiheeseen liittyvän sanaston määrittelyä on esimerkiksi Helsingin seudun erilaiset oppijat ry:n www-sivuilla osoitteessa <http://www.lukihero.fi>

Esteettömyys

Käsitteitä saavutettavuus ja esteettömyys käytetään usein identtisesti kertomassa helposta lähestyttävyydestä. Esteettömyys painottaa palvelun toimivuutta etenkin toimimisesteisten ihmisten kannalta. Ollakseen saavutettavaa on ympäristön, palvelun tai tarjonnan oltava myös mahdollisimman esteetöntä eli toimimisesteisten ihmisten käyttöön soveltuvaa. Esteettömyyden voi nähdä yhtenä saavutettavuuden osa-alueena: hyvä saavutettavuus on myös esteettömyyttä.

Isotekstinen kirja

Isotekstiset kirjat ovat samansisältöisiä kuin normaalipainokset, mutta painettu isommal-

la kirjasinkoolla. Niiden tarve kasvanee lähivuosikymmeninä väestön ikääntyessä.

Kehitysvammainen

Kehitysvamma voi aiheuttaa toimintakykyyn huomattavia rajoituksia. Kehitysvammaisella ihmisellä on vammaan liittyviä esteitä oppimisessa ja päivittäiseen elämään liittyvissä toimissa. Esteet voivat liittyä mm. sosiaaliin taitoihin, itsehallintaan, terveyteen ja toiminnalliseen oppimiskykyyn. Rajoitukset tulevat esiin ihmisen ikäryhmälle tyypillisissä elinympäristöissä ja yhteisöissä. Kehitysvammaisuuteen liittyy usein myös muita vammoja, kuten liikunta- ja puhevammaisuutta, näön ja kuulon heikkoutta sekä epilepsiaa, jotka voivat myös rajoittaa itsenäistä selviytymistä.

Kehitysvammaisia ihmisiä on Suomessa yhteensä noin 30 000 eli 0,6 prosenttia väestöstä. Suurin osa heistä on lievästi kehitysvammaisia, jotka oppivat lukemaan ja ymmärtämään selkokielistä tekstiä. Taiteen alalla kehitysvammaiset ihmiset voivat menestyä hyvin valtakulttuurinkin kriteerien mukaan esimerkiksi kuvataiteilijoina, kunhan oman kulttuurin tuottamiseen liittyvät erityispiirteet otetaan huomioon. Kouluttautumismahdollisuuksia - myös taiteessa - on aikuisille kehitysvammaisille niukasti tarjolla.

Kehitysvammaisille oma avustaja ja kuljetuspalvelut ovat keskeisessä asemassa sekä omassa tekemisessä että kulttuuritarjontaan osallistuttaessa. Selkokielen käyttö helpottaa tiedon saantia harrastusmahdollisuuksista ja kulttuuritarjonnasta.

Koskettelukirja

Koskettelukirja on näkövammaisen lapsen kuvakirja, jossa käsin tunnusteltavat kuvat on tehty erilaisista materiaaleista. Kirjan mahdollinen teksti on pistekirjoituksella ja isokirjoituksella. Kuvissa on selkeät värit ja muodot. Niissä voi olla erilaisia pintoja, käteen otettavia esineitä tai ääntä tuottavia materiaaleja. Koskettelukirjat valmistetaan useimmiten käsityönä: Celia-kirjasto tekee yhteistyötä muutaman käsi- ja taideteollisuusalan oppilaitoksen kanssa ja saa myös lahjoituksia yksityisiltä ihmisiltä. Lainattavia koskettelukirjoja on kysyntään nähden vähän.

Kuuro, huonokuuloinen, kuuroutunut

Kuuro, huonokuuloinen ja kuuroutunut ovat ihmisiä, joilla on eri asteinen kuulonalenema. Kyse ei tästä näkökulmasta ole kielellisestä tai kulttuurisesta identiteetistä, vaan kuulon puutteen laadun, asteen ja vammautumisiän määrittelystä. Lääketieteellinen termi "kuulovammainen" yhdistää nämä eri alaryhmät yhdeksi kuulovammaisryhmäksi ilman, että tarkastellaan ryhmien keskinäisiä kieli- ja kulttuuritaustoja ja niiden eroavaisuuksia. Sosiokulttuurisesta näkökulmasta tarkasteltuna on otettava huomioon, että ihmisen identifioituminen eri alaryhmiin ei aina noudata tiukasti lääketieteellisiä määritelmiä. Kyse on ihmisen omaksumasta kielestä ja kommunikointitavasta.

Kuulonhuoltoliittoon kuuluu 16 000 jäsentä, mutta huonokuuloisten ja kuuroutuneiden määrä on paljon suurempi. Huonokuuloisten, kuuroutuneiden ja kuurojen kokonaismäärä

Suomessa on yhteensä 750 000. Sekä huonokuuloiset että kuuroutuneet hyötyvät esimerkiksi televisio-ohjelmien, elokuvien ja näytelmien tekstityksestä.

Kuuroutuneet ihmiset ovat kuulovammautuneet omaksuttuaan lapsena puhutun kielen. He käyttävät huuli- ja käden tukena viitottua puheälyä eli suomen kielen mukaista viittomista, kirjoitustulkkausta ja tekstitystä. Huonokuuloiset ihmiset puolestaan osallistuvat yleisiin kulttuuripalveluihin kuulokojeidensa ja muitten kuulon apuvälineiden avulla. He käyttävät induktiosilmukoita ja muita äänensiirtojärjestelmiä, esim. infrapunajärjestelmää ja FM-laitetta. Äänensiirtojärjestelmissä häiriöäänet eivät välity estämään kuuntelijan keskittymistä. Huonokuuloiset hyötyvät myös tekstityksestä ja kirjoitustulkkauksesta.

Kuurojen viittomakielisellä yhteisöllä on selkeä, oma kulttuuri-identiteettinsä (ks. hakusana "viittomakielinen").

Kuurosokea

Kuurosokeus on kuulo- ja näkövammojen yhdistelmä. Ihmiset, joita kutsutaan kuurosokeiksi, eivät välttämättä ole kokonaan kuuroja ja sokeita. Useimmat näkevät tai kuulevat jonkin verran. Vamma kuitenkin aiheuttaa ongelmia kommunikoinnissa, orientoitumisessa ja tiedon saannissa. Kuulemisen ja näkemisen apukeinoja (pistekirjoitus, viittomakieli, isokirjoitus, äänite, induktiosilmukka) ja tulkkausmenetelmiä hyväksi käyttäen on mahdollista myös taiteellinen toiminta ja kokeminen.

Liikuntavammainen

Liikuntavammaisuutta voivat aiheuttaa monet pitkäaikaissairaudet, kuten reumasairaudet, neurologiset sairaudet (mm. Parkinsonin tauti ja MS-tauti) ja lihassairaudet. Liikuntavammaisuus voi johtua myös esimerkiksi kehitys- tai cp-vammasta tai se voi olla seurausta tapaturmasta. Liikuntavammaisia on kaikista vammaisista varsin suuri osuus. Invalidiilitolla on jäseniä yli 40 000. Monella liikuntavammaisella on käytössään jokin liikunnan apuväline, kuten kävelykeppi, rollaattori tai pyörätuoli.

Liikuntavammaisissa on aktiivisesti vammaiskulttuuriin suuntautuneita taiteentekijöitä, mutta myös taiteilijoita, jotka eivät halua tuoda vammaisidentiteettiä esille työssään. Liikuntavammaiset ihmiset saattavat tarvita avustajaa ja kuljetuspalveluita, ja tämä vaikuttaa kulttuuritoimintaan osallistumiseen. Liikkumisesteetön ympäristö, joka muodostuu esimerkiksi kulkureiteistä, katsomoista, näyttelytiloista, palvelupisteistä, näyttämöistä ja hygienia-tiloista, edistää itsenäistä selviytymistä ja on edellytys tasavertaiselle osallistumiselle.

Näkövammainen

Näkövammaisena pidetään ihmistä, jolle näkökyvyn alentumisesta on huomattavaa haittaa jokapäiväisissä toiminnoissaan. Vamman aiheuttamaan haittaan vaikuttavat mo-

net tekijät, mm. vammautumiskä, vamman kesto, ihmisen psyykinen sopeutumiskyky ja uusien asioiden omaksumiskyky. Siihen vaikuttavat myös ihmisen elämäntapa ja hänen tehtäviensä näkökyvylle asettamat vaatimukset, samoin ympäristöolosuhteiden ja yksilön oman toimintakyvyn välinen mahdollinen epäsuhta.

Yksilön näkökyky voidaan esittää jatkumona, jonka toisessa päässä on täydellinen tarkka näkö kaikissa olosuhteissa ja toisessa päässä täydellinen sokeus (valon tajun puute). Näkövammaisuuden määrittely on sopimuksenvaraista. Näkövammainen ihminen voi olla sokea tai eriasteisesti heikkonäköinen. Näkövammaisena ei pidetä ihmistä, jonka näön heikentymisestä aiheutuneet haitat voidaan korjata silmä- tai piilolaseilla.⁶¹

Näkövammaisten lukumäärästä Suomessa ei ole tarkkaa tietoa, mutta arvioidaan, että heitä on ainakin 80 000. Tämä on noin 1,5 % väestöstä. Arvioidaan, että näkövammaisista jopa lähes 70 000 on ikääntyneitä ja 10 000 työikäisiä. Alle 18-vuotiaita on 1 000 - 1 500.

Monilla näkövammaisilla on käytössään erilaisia näkemisen apuvälineitä, kuten erikoislasit, ja ehkä liikunnan apuna valkoinen keppi tai opaskoira. Toisin kuin viittomakieliset, näkövammaiset eivät koe edustavansa valtakulttuurista erillistä "näkövammaiskulttuuria", koska heillä ei ole omalle kulttuurille tyypillisiä tunnusmerkkejä, kuten omaa kieltä, eikä ns. näkövammaiskulttuuriin synnyttä.

⁶¹ Lisätietoa Näkövammaisten Keskusliiton www-sivuilta osoitteessa <http://www.nkl.fi> Näkövammarekisterin vuosikirja 2002: <http://www.nkl.fi/julkaisu/nvrkirja/luku1.htm#1.1>

Sen sijaan näkövammaisilla on valtakulttuurissa oma alakulttuurinsa, jonka yksi erityispiirre on oma pistekirjoitusjärjestelmä. Näkövammaiset harrastavat luovaa toimintaa muun muassa musiikin ja kirjallisuuden aloilla lähes valtakulttuurin ehdoin, mutta esimerkiksi näkövammaisteatterissa ja kuvataiteessa on usein omia erityisiä piirteitä ja toteutustapoja.

Näkövammaisille soveltuvaa viestintää ovat äänitteet, isokirjoitus, pistekirjoitus, koskettelukirjat ja teknisesti oikein laaditut Internet-sivut. Lisäksi etenkin kulttuurikohteissa soveltuvia viestintätapoja ovat kuvailutulkkaus ja mahdollisuus tutustua kohteeseen koskettamalla.

Puhevammainen

Vaikeasti puhevammaisella ihmisellä tarkoitetaan kuulevaa ihmistä, joka ei tule toimeen arkikommunikaatiossa puheen avulla. Hänen on vaikea tuottaa puhetta tai ymmärtää sitä tai molempia. Usein puhevammaan liittyy myös lukemis- ja kirjoittamisvaikeuksia.

Puhevamman sekä vaikean kielen ja kommunikoinnin taustalla on usein jokin neurologinen tai muu sairaus tai vamma. Se voi olla synnynnäinen tai aikuisena saatu. Vaikea puhevamma voi liittyä esimerkiksi CP-vammaan, kehitysvammaan, autismiin, kielenkehityksen erityishäiriöön eli dysfasiaan, aivohalvauksen tai aiovamman aiheuttamaan afasiaan, erilaisiin neurologisiin sairauksiin, kuten MS-tautiin, tai puhe-elimistön toimintavajaukseen tai vaurioon. Vaikeasti puhevammaisten ihmisten tarkkaa lukumäärää Suo-

messa ei tiedetä, mutta heitä arvioidaan olevan noin 0,3 - 0,5 % aikuisväestöstä.

Dysfasia-diagnoosi on nykyään noin 10 000 lapsella ja nuorella. Aikuisilta diagnoosit puuttuvat kokonaan. Aivohalvauksen seurauksena afasian saaneita on tuhansia, sillä 14 000 ihmistä sairastuu vuosittain aivoverenkiertohäiriöön. Sairastuneita elää Suomessa yhteensä 50 000 - 60 000, joten 25 000 - 30 000:lla on siis joko halvaus, afasia tai muu kognitiivinen haitta.

Puhevammaisuus voi vaikeuttaa merkittävästi kommunikaatiota ja sosiaalista kanssakäymistä. Vuorovaikutus ja tiedonvälitys ympäristön kanssa jää helposti yksisuuntaiseksi, ja vaarana on, että puhevammaisen ihmisen syrjäytyy ja passivoituu. Kommunikointia voidaan täydentää ja puhetta selventää erilaisilla korvaavilla kommunikointikeinoilla, kuten viittomilla tai kuvilla. Jos ihminen ei kommunikoi puheella lainkaan, voidaan kommunikoida esimerkiksi eleillä, kuvilla tai vaikkapa sanakorteilla, jos yksittäisten sanojen lukeminen on mahdollista.

Saatavuus

Saatavuus liittyy palvelujen tai tuotteiden valikoimaan: jokin palvelu tai tuote on saatavilla silloin kun sitä on tarjolla tai tilattavissa. Se, että palvelu tai tuote, esimerkiksi opastettu kierros tai esite, on saatavilla, ei vielä kerro, onko se myös erilaisten ihmisten kannalta hyvin toimiva ja siten saavutettava. Saatavuus on saavutettavuuden edellytys, mutta saatavuus ei vielä määrittele tarjonnan laatua käyttäjän kannalta.

Saavutettavuus

Hyvä saavutettavuus kertoo erilaisten yleisöjen tarpeiden huomioimisesta ja kohteen tarjonnan helpposta lähestyttävyydestä. Saavutettava palvelu on kaikkien ulottuvilla ja tarjoaa mahdollisuuden osallistumiseen ja elämyksiin yksilöiden erilaisista ominaisuuksista riippumatta. Saavutettavuus on yhdenvertaisuuden edistämistä. Saavutettavuus merkitsee kohteen helppoa lähestyttävyyttä kaikenlaisille ihmisille, ei esimerkiksi pelkästään vammaisten tai toimimisesteisten ihmisten näkökulmasta. Suomen kielen saavutettavuus-käsitettä vastaavat englanninkielinen termi accessibility ja ruotsinkielinen tillgänglighet.

Selkokieli

Selkokieli on sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi mukautettua kieltä niitä ihmisiä varten, joilla on vaikeuksia teknisessä lukemisessa tai luetun ymmärtämisessä tai molemmissa⁶². Selkokielen kohde-ryhmiin kuuluu noin 4 - 7 prosenttia suomalaisista eli noin 200 000 - 350 000 ihmistä. Selkokielen tarpeen syyt ovat hyvin vaihtelevia. Tärkeimpiä syitä ovat lapsuus- ja sikiöajan kehityshäiriöt, sairauden tai ikääntymisen aiheuttamat syyt ja erilaiset ympäristöte-

kijät, kuten kuuluminen johonkin kielivähemmistöön. Selkokieleen on luotu kansalliset ja kansainväliset ohjeet.⁶³

Selkokieli-sanaa alettiin käyttää 1980-luvun alussa. Samoihin aikoihin Suomessa alettiin julkaista selkokielisiä kirjoja eli selkokirjoja, joita on kaikkiaan julkaistu lähes 200. Edustettuina ovat useimmat tieto- ja kaunokirjallisuuden lajit. Valtakunnallisesti alan kehittämistä ja yhteistyötä vastaa Kehitysvammaliiton Selkokeskus ja sen yhteydessä toimiva neuvottelukunta. Ruotsinkielisen alan kehittämisen vastuu on Förbundet De Utvecklingsstördas Väl -järjestön yhteydessä toimivalla LL-centerillä, joka tekee tiivistä yhteistyötä Selkokeskuksen kanssa.

Suomen taidetoimikuntalaitos

Taidetoimikuntalaitos koostuu taiteen keskustoimikunnasta⁶⁴ ja kolmestatoista alueellisesta taidetoimikunnasta. Taiteen keskustoimikunnan alaisuudessa toimii yhdeksän taiteenaloista valtion taidetoimikuntaa, seitsemän jaostoa⁶⁵ sekä kirjailijojen ja kääntäjien kirjastoapurahalautakunta, kuvataiteen näyttöapurahalautakunta ja valtion taideos- toimikunta.

Valtion taidetoimikunnat ja alueellisten taidetoimikunnat myöntävät apurahoja ja avustuksia ammattitaiteilijoille, työryhmille ja yhteisöille.

⁶² <http://papunet.net/selkokeskus/index.php?alue=tulostus.php&yhteen=Maaritelma&ots=Määritelmä&kat2=TEORIA>

⁶³ Lisätietoja Selkokeskuksen www-sivuilla osoitteesta <http://www.papunet.net/selkokeskus>

⁶⁴ Lisätietoja taiteen keskustoimikunnan www-sivuilta osoitteessa <http://www.taiteenkeskustoimikunta.fi>

⁶⁵ Taiteen keskustoimikunnan jaostot: kuvittajien ja sarjakuvataiteilijoiden kirjastoapurahan-, lastenkulttuuri-, mediataide-, residenssi-, säveltaiteen kirjastoapurahan-, sirkustaiteen sekä viestinnän ja tiedotuksen kehittämisjaosto.

Taiteen keskustoimikunta on opetusministeriön alainen taiteen alan asiantuntijaelin, joka koostuu valtion taidetoimikuntien yhdeksästä puheenjohtajasta sekä kuudesta muusta valtioneuvoston määräämästä jäsenestä. Valtioneuvosto nimeää taidetoimikuntien jäsenet kolmivuotiskausittain.

Sen tehtäviin kuuluu mm. huolehtia eri taiteen alojen yhteistoiminnan kehittämisestä ja toimia yhdyssteinä taidetoimikuntien välillä ja tehdä aloitteita ja esityksiä taiteen edistämiseksi tarpeellisista toimenpiteistä erityisesti kahta tai useampaa alaa koskevilla asioissa. Keskustoimikunta vastaa myös muista valtioneuvoston tai opetusministeriön sille antamista taiteen edistämistä koskevista tehtävistä.

Valtion taidetoimikunnat vastaavat oman taiteenalan edistämisestä. Niiden tehtäviin kuuluu myös taiteen harrastustoiminnan tukeminen. Valtion taidetoimikuntia ovat elokuva-, kirjallisuus-, kuva-, muotoilu-, näyttämö-, rakennus-, sävel-, tanssi- ja valokuvataidetoimikunta. Kuhunkin toimikuntaan kuuluu enintään 11 jäsentä, jotka valtioneuvosto nimittää taiteen eri alojen keskeisiä järjestöjen ja laitosten esittämistä ihmisistä.

Opetusministeriön alainen valtion taidehallinto ulottuu maan eri alueille kolmentoista alueellisen taidetoimikunnan muodossa. Toimikuntien jäsenet (11 jäsentä kussakin) määrää alueen lääninhallitus kolmivuotiskausittain alueen taidelaitosten ja kulttuurijärjestöjen esittämistä ihmisistä. Alueelliset taidetoimikunnat tukevat sekä taiteen harjoittamista että harrastustoimintaa. Niiden tehtäviin kuuluu myös työsopimussuhteisen läänintaiteilijan nimittäminen harkintansa mukai-

seksi ajaksi sekä taide- ja kulttuurielämän toimijoiden välisen yhteistyön edistäminen toimialueillaan.

Taiteen edistämisestä ja toimikuntien tehtävistä on säädetty laissa ja asetuksessa: *Laki taiteen edistämisen järjestelystä, 328/1967* ja *Valtionavustuslaki, 688/2001*.

Toimimisesteinen

Toimimisesteisten ihmisten joukko koostuu monenlaisista ihmisryhmistä, joita saavutettavuuskysymykset koskevat. Toimimisesteisiä ihmisiä voivat vammaisten lisäksi olla ihmiset, joilla on jokin väliaikainen toiminnallinen haitta, ikääntyneet ihmiset, joiden toimintakyky on heikentynyt, kielellisiä esteitä kohtaavat maahanmuuttajat tai vaikkapa lastenvaunujen kanssa liikkumisesteisessä ympäristössä liikkuvat ihmiset.

Tulkkaus

Kirjoitustulkkausessa täysin tai osittain kuuroutunut ihminen seuraa puhetta, jonka tulkki kirjoittaa joko käsin paperille tai tietokoneella. Yksi tai useampi asiakas seuraa tekstiä paperilta, tietokoneen tai television monitorilta tai valkokankaalta. Kirjoitustulkkeja kouluttavat Humanistisen ammattikorkeakoulun Helsingin ja Kuopion yksiköt, Diakonia-ammattikorkeakoulun Turun yksikkö sekä Kuulonhuoltoliitto ry Kirjoitustulkin voi tilata tulkkikeskuksen kautta. Kirjoitustulkin asiakkaina ovat pääasiassa huonokuuloiset ja kuuroutuneet, mutta myös viittomakieliset kuurot ja kuurosokeat.

Kuurosokeille tulkkaukseen liittyy kieleltä toiselle kääntäminen, kielen toistaminen, ympäristön kuvaus, jossa visuaalinen ja auditiivinen tieto muutetaan kielelliseen tai muuhun sovitettuun muotoon (kosketus, osoitus tms.) sekä opastaminen, jonka aikana paikasta toiseen liikkeessa orientoidutaan ympäristöön. Kuurosokealle ihmiselle tulkataan viittomalla vapaassa tilassa tai kädestä käteen (viittomakielellä tai puhutun kielen mukaisena viittomisena) taikka kirjoitustulkkauksena joko kirjoittamalla käteen tai esimerkiksi tietokoneelle tai paperille.

Kuvailutulkkausessa kuvataan sanallisesti se, mitä kohteesta ei voi näkemättä päätellä. Kuvailutulkin on tunnettava hyvin tulkattava kohde ja voitava harjoitella tulkkaustaan etukäteen. Suomessa kuvailutulkkeja koulutetaan lähinnä projektikohtaisesti tai tulkkeina toimitaan ilman varsinaista koulutusta. Kun viittomakielen tulkit toimivat tulkkeina kuurosokeille, sisältyy tulkkaukseen kuvailu.

Puhevammaisen tulkkaus voi tapahtua suoraan tulkaamalla puhevammaisen epäselvää puhetta, aakkostamalla, piirtämällä, kuvilla tai blissikielellä. Tulkkausessa käytettävä menetelmä valitaan puhevammaisen käyttämän kommunikaatiomenetelmän perusteella. Mitä paremmin tulkki tuntee vammaisen, sitä helpompaa tulkkaus on. On mahdollista suorittaa puhevammaisten tulkkipalvelun erikoisammattitutkinto, johon val-

mistavaa koulutusta sekä tutkintoja järjestetään useissa eri oppilaitoksissa.⁶⁶

Stakesin selvityksen Kuulo- ja puhevammaisten tulkkipalvelut⁶⁷ mukaan vain pieni osa vaikeasti puhevammaisista saa tarvitsemiaan tulkkipalveluja. Aina kunnat eivät edes tiedä puhevammaisten lainmukaisesta oikeudesta tulkkipalveluihin. Myöskään kaikki puhevammaiset eivät tiedä oikeudestaan tulkkipalveluun. Selvityksen mukaan vaikeasti puhevammaisia on useita tuhansia.

Kehitysvammaliiton toiminnan alaisuudessa toimiva valtakunnallinen tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus Tikoteekki edistää puhetta tukevien ja korvaavien kommunikointimenetelmien, kommunikoinnin apuvälineiden sekä toimintakykyä parantavien tietokoneohjelmien käyttöä. Tikoteekki etsii puhevammaisille ihmisille soveltuvia kommunikointikeinoja ja apuvälineitä.⁶⁸

Viitotun puheen tulkkausta käyttävät huonokuuloiset ja kuuroutuneet. Viitottu puhe perustuu puhuttuun kieleen: sanoille tuotetaan viittomia puhutun kielen mukaisessa järjestyksessä ja lisäksi lausutaan sanat selkeällä huuliolla. Selkeä huulio on oleellinen osa viitottua puhetta, koska viitottujen sanojen taivutusmuodot ja päätteet luetaan huuilta.

Viittomakielen tulkkausta tekee koulutuksen saanut tulkkauksen ammattilainen. Viittomakielentulkkeja koulutetaan Diakonia-

⁶⁶ Lisätietoa [www-osoitteesta http://www.naytonpaikka.net/index_nayttotutkintojen_jarjestajat.htm](http://www.naytonpaikka.net/index_nayttotutkintojen_jarjestajat.htm)

⁶⁷ Topo et al., 2000.

⁶⁸ <http://www.papunet.net/tikoteekki>

ammattikorkeakoulun Turun yksikössä ja Humanistisen ammattikorkeakoulun Kuopion ja Helsingin yksiköissä. Viittomakielen tulkkeja välittävät paikalliset tulkkikeskukset⁶⁹ ympäri Suomea. Viittomakielen tulkki työskentelee suomalaisen viittomakielen ja jonkin puhutun kielen, yleensä suomen- tai ruotsin kääntäjänä. Hänen asiakkainaan ovat kuurot, huonokuuloiset, kuuroutuneet, kuurosokeat ja kuulevat.

Viittomakielinen⁷⁰

Viittomakieliset on yksi Suomen kieli- ja kulttuurivähemmistöistä. Suomessa asuu noin 5 000 viittomakielistä kuuroa. Heistä useimmilla on kuulevat vanhemmat. Vain 5 - 10 % kuuroina syntyneistä syntyy perheeseen, jossa on kuurot vanhemmat. He käyttävät äidinkielenään suomalaista viittomakieltä aktiivisesti vauvasta lähtien. 90 - 95 prosenttia kuurojen vanhempien lapsista on kuulevia, heidän ensikielensä on myös viittomakieli. Suomessa on myös suomenruotsalaisia kuuroja (noin 200) ja kuuroja maahanmuuttajia (tarkkaa lukumäärää ei ole tiedossa), joilla kaikilla on omat, toisistaan eroavat viittomakielensä.

Suomalainen viittomakieli on yksi Suomessa käytettävistä vähemmistökielistä. Viittomakieltä tuotetaan käsien liikkeillä, ilmeillä sekä suun ja vartalon liikkeillä. Viittomakielessä on sanasto, rakenne ja kielioppi kuten

missä tahansa kielessä, ja sitä voi käyttää samoihin tarkoituksiin kuin muitakin kieliä. Sillä voidaan myös ilmaista taiteellista luovuutta ja tehdä taidetta.

Huonokuuloisia ja kuuroutuneita, jotka eivät käytä suomalaista viittomakieltä, ei lasketa viittomakielisiin. Toisaalta on myös viittomakielisiä huonokuuloisia ja kuuroutuneita, jotka kutsuvat itseään kuuroiksi ja käyttävät viittomakielisiä kulttuuripalveluja. He kuuluvat viittomakielisten kuurojen joukkoon.

Kaiken kaikkiaan viittomakieltä käyttäviä on noin 14 000, jos lasketaan yhteen kuurojen vanhempien kuulevat lapset, viittomakieliset työntekijät ja harrastajat kuurojen yhteisössä. Kuurojen vanhempien kuulevilla lapsilla on viittomakielen lisäksi vahvat siteet kuurojen yhteisön perinteeseen ja tapoihin, joista he omaksuvat luontevasti esimerkiksi katsekontaktin käytön ja keskustelukumppanin huomion kiinnittämiseksi tarvittavat koskettamistavat.

Perustuslaki edellyttää, että viittomakieltä käyttävien oikeudet turvataan lailla. Se liittyy myös viittomakielisen kulttuuriseen asemaan. Tällä perusteella voidaan todeta, että jokaisen viittomakielisen sivistyksellisiin perusoikeuksiin kuuluu oikeus hyvään kulttuurielämään.

⁶⁹ Paikallisten tulkkikeskusten yhteystiedot ovat Kuurojen Liitto ry:n verkkosivuilla osoitteessa <http://www.kl-deaf.fi/portaali/toiminta/viittomakieli/index.html>, Tulkkitoiminta -> Tulkkikeskukset

⁷⁰ Lisätietoja Kuurojen Liitto ry:n www-sivuilta osoitteessa <http://www.kl-deaf.fi>

Äänikirja

Äänikirja on kirja, joka on paperille painamisen sijasta puhuttu ja äänitetty. Aiemmin äänikirjoja on tehty kaseteille lähinnä lukemissesteisille ihmisille. Aivan viime vuosina kasetit on vaihdettu cd-levyihin. Saatavuuden parannuttua ja valikoiman laajennuttua äänikirjat ovat kasvattaneet suosiotaan kaikenlaisten ihmisten keskuudessa. Kysyntä ja tarjonta ruokkivat toisiaan sekä saattavat myös alentaa äänikirjojen aiemmin korkeaa hintatasoa, joten äänikirjan tulevaisuus näyttää valoisalta.

Kulttuuria kaikille
Kultur för alla
Culture for All

Kulttuurikohteiden esteettömyyden tarkistuslista

Tarkistuslista on tarkoitettu avuksi kulttuurikohteen saavutettavuuden arvioimiseen etenkin liikkumis- tai toimimisesteisten ihmisten kannalta. Mahdolliset kysymykset voi mielellään osoittaa Kulttuuria kaikille -neuvontaan. Yhteystiedot ovat kyselyn lopussa.

Tarkistuslistan osiot:

- A. Tiedotus
- B. Rakennuksen ja ympäristön saavutettavuus ja esteettömyys
- C. Yleiskatsaus rakenteellisiin yksityiskohtiin, turvallisuuteen ja suunnistautumiseen
- D. Saavutettava esitys
- E. Saavutettava näyttely
- F. Tietokone, video ja muu audiovisuaalinen viestintä
- G. Strategia

	KYLLÄ	EI
--	-------	----

A. Tiedotus

1. Saavutettava tiedotus

· Käytetäänkö tiedotuksessa eri tiedotusväyliä?		
· Soveltuvatko verkkosivut myös näkövammaisten ihmisten käyttöön?		
· Ovatko keskeisimmät tiedot selvästi ja helposti luettavissa?		
· Onko tiedotus selkokielistä/helposti ymmärrettävää?		

2. Saavutettavuudesta ja esteettömyydestä tiedottaminen

· Onko verkkosivuilla tieto kohteen saavutettavuudesta?		
· Sisältääkö muu tiedotus tietoa kohteen saavutettavuudesta?		
· Onko saavutettavuudesta kertovaa esitettä/opaslehtistä?		
· Tiedotetaanko saavutettavuudesta muulla tavoin?		

B. Rakennuksen ja ympäristön saavutettavuus ja esteettömyys

1. Rakennukseen saapuminen

· Onko sisäänkäynnin luona auton pysähtymispaikka?		
· Onko vammaispysäköintipaikkoja?		
· Onko vammaispysäköintipaikkoja riittävän monta rakennuksen kokoon nähden?		
· Sijaitsevatko vammaispysäköintipaikat lähellä sisäänkäyntiä?		
· Onko sisäänkäynnin luo johtava kulkuväylä esteetön?		

2. Sisääntulo

· Onko rakennukseen portaaton sisäänkäynti?		
· Onko mahdollinen luiska toteutettu määräysten mukaisesti?		
· Onko mahdollinen hissi/tasonostin toteutettu määräysten mukaisesti?		
· Onko ovien edessä pyörätuolin kääntösäteen vaatimaa vapaata tilaa? (Kääntymistilan vähimmäiskoko on noin 1500 x 1500 mm.)		
· Onko mahdollinen portaiden edusritilä upotettu maahan/lattiaan?		
· Pystyykö pyörätuolin käyttäjä avaamaan oven ja kulkemaan siitä?		
· Onko liikkuminen turvallista?		
· Onko suunnistautumisen helppous huomioitu suunnittelussa?		
· Avustaako henkilökunta tarvittaessa esim. ovissa kulkemisessa tai istumapaikalle siirtymisessä ja tarjoaako saatavilla olevia apuvälineitä?		

3. Rakennuksessa liikkuminen

· Onko tarjolla apuvälineitä liikkumiseen, kuten pyörätuolia, rollaattoria tai lastenvaunuja?		
· Onko kaikkiin tiloihin esteetön pääsy (ei portaita/porrasaskelmia)?		
· Onko mahdollinen luiska toteutettu määräysten mukaisesti?		
· Onko mahdollinen hissi/tasonostin toteutettu määräysten mukaisesti?		
· Onko jokaiseen tilaan johtavista ovista vähintään yksi pyörätuolikelkallinen?		

· Onko ovien edessä riittävästi esim. pyörätuolin kääntösäteen vaatimaa vapaata tilaa? (Kääntymistilan vähimmäiskoko on noin 1500 x 1500 mm.)		
· Onko liikkuminen turvallista?		
· Onko suunnistautumisen helppous huomioitu suunnittelussa?		

4. Liikkuminen ulkona ja rakennusten välillä

· Ovatko kulkuväylät esteettömiä?		
· Onko liikkuminen turvallista?		
· Onko suunnistautumisen helppous ja luontevuus huomioitu kulkureittien suunnittelussa?		

5. Rakennuksessa oleskelu

· Onko jokaisella henkilökuntaan kuuluvalla tiedossaan perusasiat tarjolla olevista apuvälineistä ja palveluista?		
· Osaako jokainen henkilökuntaan kuuluva tarvittaessa avustaa liikkumis- tai toimimisesteistä asiakasta?		
· Onko ääniympäristö hyväksyttävä (ei taustamelua tai kaikuisuutta)?		
· Onko liikkumisesteisille käyttäjille soveltuvia WC-tiloja?		
· Onko naulakkotiloissa ripustimia, joihin (esim. lapsi tai pyörätuolissa istuva ihminen) ulottuu matalalta?		
· Onko yleisötiloissa riittävästi istuinpaikkoja?		
· Onko ainakin osa palvelutiskistä sopivan korkuinen pyörätuolin käyttäjälle? Onko palvelutiskissä induktiosilmukka tai muu kuulemisen apuväline?		
· Onko yleisötilojen valaistus riittävä, mutta häikäisemätön?		
· Onko ilmanlaatu hyväksyttävä?		
· Ovatko sisätilat savuttomia?		

6. Paloturvallisuus

· Onko rakennuksessa visuaalisia palohälyttimiä?		
· Onko liikkumisesteisten ihmisten mahdollista päästä ulos varauloskäytävien kautta tai siirtyä toiseen palo-osastoon itsenäisesti?		

C. Yleiskatsaus rakenteellisiin yksityiskohtiin, turvallisuuteen ja suunnistautumiseen

1. Kulkuväylät

· Ovatko kulkuväylät luistamattomia, kova- ja tasapintaisia sekä ilman ylitettäviä reunakiviä/kynnyksiä?		
· Ovatko kulkuväylät tasaisia ja ilman tasoeroja?		
· Onko portaiden ohella olemassa vaihtoehtoinen reitti, jossa on luiska?		
· Noudattavatko tasoerot ja luiskat suosituksia?		
· Onko valaistus hyvä?		
· Hoidetaanko lumi- ja hiekoitustyöt asianmukaisesti?		
· Onko liikkuminen turvallista?		
· Onko suunnistautumisen helppous huomioitu suunnittelussa?		

2. Luiskat

· Ovatko luiskan kaltevuus ja pituus normien mukaiset? (Suomessa hyväksytään rakennusmääräyksissä kaltevuus 1:12,5. Pitkissä luiskissa on oltava lepotasot.)		
· Onko luiska varustettu reunoilla? (Reunat estävät pyörätuolin/rollaattorin ajautumisen ulos luiskasta.)		
· Onko luiskan kummallakin puolella käsijohteet?		
· Onko pinnoite luistamaton?		

3. Hissi

· Onko hissien pohjan pinta-ala vähintään 1,1 x 1,4 metriä (ovi lyhyellä sivulla)?		
· Onko hissien edustalla riittävästi kääntymistilaa esim. pyörätuolille?		
· Pystyykö pyörätuolin käyttäjä avaamaan oven ja kulkemaan siitä?		
· Onko hissien kutsu- ja käyttöpainikkeet sijoitettu myös pyörätuolin käyttäjän kannalta sopivasti?		
· Onko painikkeet sijoitettu ja muotoiltu siten, että numerot/kirjaimet ovat selvästi luettavissa - myös pistekirjoituksella tai kohokirjaimin ja -numeroin?		

4. Ovet

· Ovatko ovet joko sarana- tai liukuovia (pelkkiä pyöröovia ei saa olla)?		
· Onko ovi riittävän leveä rollaattorille tai pyörätuolille?		
· Onko ovi kynnyksetön (tai kynnyks on matala ja pyörästetty)?		
· Onko oven luona vapaata tilaa, jotta pyörätuolista käsin ylettyy ovenkahvaan?		
· Onko raskas ovi varustettu automaattisella ovenavaajalla?		
· Ylettykö avauspainikkeeseen helposti myös pyörätuolista?		
· Onko avauspainike sijoitettu niin, ettei avautuva ovi tule päälle?		
· Onko automaattiovi varustettu liikkeenpysäyttimellä/tunnistimella?		
· Onko lasiovet merkitty niin, että ne on helppo havaita (silmien korkeudelle sijoitettu teippaus, teippaus oven reunassa)?		

5. Liikkumisesteisille käyttäjille soveltuvat wc-tilat

· Onko ovi ilman kynnystä, vähintään 850 mm leveä, ja onko oven sisäpuolella lankavedin, josta saa vedettyä oven perässään kiinni?		
· Onko kääntymiseen vapaata lattia-tilaa 1500 ja wc-istuimen vierellä 900 mm, sekä takana 300 mm vapaata tilaa?		
· Onko wc-istuimen kummallakin puolella nostettavissa ja laskettavissa oleva tukikaide?		
· Ovatko pesuallas ja muu varustelu sopivalla korkeudella myös pyörätuolin käyttäjälle?		

6. Turvallinen liikkuminen

· Onko lasioivissa (tai muissa suurissa lasipinnoissa, joihin voi törmätä) havaitsemista auttavat merkinnät silmien tasolla?		
· Onko portaiden alku- ja loppupää merkitty värikontrastilla?		
· Onko portaikon kummallakin puolella käsijohteet?		
· Alkaako käsijohde noin 300 mm ennen porrasaskelmia ja päättyy noin 300 mm askelmien jälkeen?		
· Ovatko kulkuväylällä olevat muut esteet merkitty kontrastiväreillä (valoisuuskontrastilla tai siten, että ne voidaan havaita valkoisella kepillä)?		
· Onko sisätilojen väritys valittu niin, että se ei luo harhaanjohtavia syvyysvaikutelmia?		

7. Suunnistautumista helpottavat toimenpiteet

· Onko pohjaratkaisu helposti hahmotettavissa, yksinkertainen ja looginen?		
· Selventävätkö väritys ja valaistus ympäristöä?		
· Ohjaavatko kulkuväylät tärkeiden kohteiden, kuten sisäänkäynnin tai palvelutiskin luokse?		
· Onko käytetty suunnistautumismerkkejä/-kohtia (yksityiskohtia, joihin huomio kiinnittyy niiden värin/muodon, äänen tai tuoksun vuoksi)?		
· Onko sisäänkäynnin luona selkeitä opastetauluja tai pienoismalleja?		
· Onko opastekylttejä ja pienoismalleja, joita voi tunnustella käsin?		
· Onko täydentävää suullista tiedotusta?		
· Onko mukaan otettavaa opaskarttaa?		
· Onko tunnusteltavaa opaskarttaa eli kohokarttaa?		
· Onko ääniin perustuvaa tai suullista suunnistautumisopastusta?		
· Ovatko kulkureittiopasteet ja ovikyltit selkeitä?		
· Onko opasteissa symbolitunnukset?		
· Onko opastekyltit asetettu säännönmukaisesti samalla tavalla ja niin, että ne ovat helposti havaittavissa?		
· Onko opastekyltit asetettu niin, että sekä seisova - myös heikkonäköinen - että pyörätuolissa istuva ihminen pystyvät lukemaan ne?		

D. Saavutettava esitys

1. Esitystä koskeva kirjallinen materiaali

· Onko tekstikoko suuri ja selkeä?		
· Onko teksti helposti ymmärrettävää/selkokieltä?		
· Onko kirjallinen materiaali muodoltaan ja kooltaan helposti käsiteltävää?		
· Onko materiaalia myös muussa muodossa kuin mustavalkotekstinä (pistekirjoituksella, isokirjoituksella)?		

2. Suullinen informaatio

· Voidaanko eri kävijäryhmille tarjota sovellettua informaatiota (esimerkiksi kuvailutulkkauksia, viittomakielistä tai selkokielistä informaatiota)?		
· Onko käytettävissä kuulon apuvälineitä?		

3. Liikkuminen, oleskelu, esityksen seuraaminen tai esiintyminen

· Onko aula- ja lämpiötilat rakennettu niin, että pyörätuolilla tai lastenvaunujen kanssa on tilaa liikkua ja kääntyä? (Kääntymiseen tarvittava vapaa tila on noin 1500 mm x 1500 mm.)		
· Onko aula- ja lämpiötiloissa tukevia ja korkeahkoja istuimia yleisön käyttöön?		
· Onko katsomotiloissa pyörätuolipaikkoja useissa valinnaisissa kohdissa?		
· Onko pyörätuolipaikan vieressä paikka avustajalle/seuralaiselle?		
· Pääseekö näyttämölle/puhujakorokkeelle/pukuhuoneisiin/wc-tiloihin pyörätuolilla?		
· Onko yleisötilojen yhteydessä maadoitettuja pistorasioita, esim. sähköpyörätuolin tai hengityskoneen käyttöä varten?		
· Onko näyttämö- ja katsomotiloissa induktiosilmukkaa (kuulovahvistinta) tai vastaavaa kuulon apuvälinettä?		
· Onko esityksessä tekstitulkkausta?		
· Onko esityksessä tulkkausta viittomakielelle tai viitottua puhetta?		
· Onko esiintyjä (tai esim. viittomakielen tulkki) valaistu niin, että kasvot eivät jää pimentoon?		
· Onko esityksessä kuvailutulkkausta?		
· Onko saatavilla esimerkiksi juoniselostuksia ja librettoja iso- tai pistekirjoituksella tai muissa vaihtoehtoisissa muodoissa?		
· Onko tarjolla lainakiikareita tai suurennuslasia?		
· Voivatko eri kävijäryhmät, mm. näkövammaiset ihmiset, tutustua eri aistien (näkö, kuulo, tunto, haju) avulla esimerkiksi lavastukseen ennen esitystä?		
· Pääseekö avustaja esitykseen maksutta?		

E. Saavutettava näyttely

1. Näyttelytiedotus

· Onko tiedotus sekä kirjallista että suullista?		
--	--	--

2. Näyttelyn kirjallinen materiaali

· Onko tekstikoko suuri ja selkeä?		
· Onko teksti helposti ymmärrettävää/selkokieltä?		

· Onko teksti- ja opastekyltit asetettu säännönmukaisesti samalla tavalla ja niin, että ne ovat helposti löydettävissä?		
· Onko teksti- ja opastekyltit asetettu niin, että sekä seisova että pyörätuolissa istuva ihminen pystyvät lukemaan ne?		
· Onko teksti- ja opastekyltit asetettu niin, että valo osuu niihin hyvin eivätkä ne jää esimerkiksi lukevan ihmisen varjostamiksi?		
· Onko pistekirjoituksella kirjoitettuja tekstejä?		

3. Näyttelyluettelo

· Onko teksti helposti ymmärrettävää/selkokieltä?		
· Onko teksti selvästi luettavaa?		
· Onko luettelo muodoltaan ja kooltaan helposti käsiteltävissä?		
· Onko luettelo saatavissa myös muussa muodossa kuin mustavalkotekstinä (sähköisesti, pistekirjoituksella, isokirjoituksella)?		

4. Suullinen informaatio

· Voidaanko eri kävijäryhmille järjestää omia opastuksia (esimerkiksi näkövammaisille, viittomakielisille, kuurosokeille tai kehitysvammaisille ihmisille)?		
· Onko opastetuilla kierroksilla käytettävissä kannettavia kuulon apuvälineitä?		
· Onko ääniteopastuksia?		
· Onko ääniteopastuksissa erikseen näkövammaiset ihmiset huomioiva, kuvailua sisältävä, äänite?		
· Onko ääniteopastuksissa erikseen kehitysvammaiset ihmiset huomioiva selkokielineen äänite?		
· Onko äänitteen kuuntelu riittävän helppoa (löytävätkö myös näkö- tai kehitysvammaiset ihmiset oikeat painikkeet)?		

5. Näytteillepanon ratkaisut

· Onko vitriinit/näyttelyseinämät sijoitettu niin, että pyörätuolilla tai lastenvaunujen kanssa on tilaa liikkua ja kääntyä? (Kääntymiseen tarvittava vapaa tila on noin 1500 x 1500 mm.)		
· Onko esineet/teokset sijoitettu sellaiselle korkeudelle, että myös pyörätuolin käyttäjät ja lapset näkevät ne?		
· Ovatko vitriinit rakenteeltaan sellaisia, että niiden äärelle pääsee pyörätuolilla (vapaata jalka- ja polvitilaa)?		

· Onko mahdollista päästä hyvin lähelle ja katsoa läheltä esineitä?		
· Onko selventäviä kuvia esineistä, joiden lähelle ei pääse tai jotka ovat hyvin pieniä?		
· Onko valaistus hyvä (esimerkiksi häikäisyä ei ole)?		
· Voiko valaistusta säätää?		
· Onko esineisiin lupa koskea?		
· - alkuperäisesineisiin?		
· - pienoismalleihin?		
· - jäljennöksiin?		
· - kohokuviin?		
· Onko suullista tietoa saatavilla muun tiedon, esim. tekstien, tueksi?		
· Onko näyttely helposti ymmärrettävissä ja konkreettinen (esimerkiksi esineet sijoitettu luonnolliseen ympäristöönsä tai suhteutettuna tuttuihin esineisiin)?		
· Voiko näyttelyyn tutustua eri aistein (näkö, kuulo, tunto, haju)?		

F. Tietokone, video ja muu audiovisuaalinen viestintä

· Ovatko videot ja muu audiovisuaalinen viestintä tekstitettyjä?		
· Ovatko videot ja muu audiovisuaalinen viestintä tulkattuja viittomakielelle?		
· Ovatko videot ja muu audiovisuaalinen viestintä kuvailutulkattuja?		
· Ovatko videot ja muu audiovisuaalinen viestintä tehty helppotajuisiksi?		
· Onko elokuvien, videoiden ym. katselutilassa kuulon apuvälineitä (induktiosilmukka tai vastaava)?		
· Onko mahdolliset tietokoneet sijoitettu siten, että niiden ääreen pääsee pyörätuolilla (sopiva korkeus sekä pöytätason alla vapaata jalka- ja polvitilaa)?		
· Onko jokin tietokoneista näkövammaisen ihmisen käyttöön soveltuva (varustettu ruudunsuurensohjelmalla, puhesyntetisaattorilla, pistekirjoitusnäytöllä)?		

G. Strategia

· Onko organisaation johtotasolla sitouduttu saavutettavuuden ja esteettömyyden huomioimiseen?		
· Ovatko saavutettavuuden ja esteettömyyden parantamiseksi tehtävät toimenpiteet otettu mukaan toimintasuunnitelmaan ja talousarvioon?		
· Onko toimenpidesuunnitelma aikataulutettu?		
· Onko henkilökunnalle järjestetty koulutusta?		
· Onko saavutettavuus- ja esteettömyysasioille nimetty vastuuhenkilöä?		
· Onko pääsymaksuissa huomioitu pienituloiset, ja onko vammaisen ihmisen avustajan sisäänpääsy maksuton?		
· Onko yhteydenpitoa vammaisia, vanhuksia tai muita asiakasryhmiä edustaviin tahoihin?		

Huomioita

Lisätietoa

Seikkaperäistä tietoa esimerkiksi rakennusmääräysohjeista on saatavilla Invalidiliiton esteettömyyssivuilta: <http://www.invalidiliitto.fi/esteettomyys/index.html>.

Kulttuurin ja taiteen saavutettavuudesta lisätietoa tarjoaa

Kulttuuria kaikille -neuvonta

Valtion taidemuseo/Taidemuseoalan kehittämissyksikkö KEHYS

Kaivokatu 2, FIN-00100 Helsinki

Info@kulttuuriakaikille.fi

(09) 17336378, 040 5078660

www.kulttuuriakaikille.fi

Kulttuuria kaikille
Kultur för alla
Culture for All

Tarkistuslista tapahtumajärjestäjälle

Onko tapahtumapaikalla...

1. Riittävän leveitä (väh. 3600 mm) pysäköintipaikkoja lähellä sisäänkäyntiä
2. Luiskalla / hissillä ja automaattiovilla varustettu esteetön sisäänkäynti
3. Esteetön kulku sisä- ja ulkotiloissa,
riittävän leveät (1500 mm) ja tasaiset kulkuväylät
esteetön wc (inva-wc, ulkona myös esim. Bajamaja Inva)
hissi (leveys 1100 mm, syvyys 1400 mm, oviaukko 900 mm)
lainattavia pyörätuoleja, lastenrattaita, rollaattoreita
selkeät opasteet
4. Pyörätuolipaikkoja katsomossa, miel. useassa vaihtoehtoisessa paikassa
5. Katsomo-, näyttämö- ja auditoriotiloissa induktiosilmukka
6. Katsomo- ja näyttämötiloissa maadoitettu pistorasia
(esim. sähköpyörätuolia tai hengityskonetta varten)
7. Näyttämölle / pukuhuoneisiin pääsy pyörätuolilla
8. Avustajan sisäänpääsy ilmainen
9. Tiedotus monipuolista:
Verkkosivut, jotka soveltuvat näkövammaisille
Ohjelmatietoja selkokielellä
Ohjelmatietoja pistekirjoituksella
Ennakkomateriaalia esityksestä, johon esim. aistivammainen,
viittomakielen tulkki tai kuvailutulkki voi tutustua
10. Kerrotaanko tiedotusmateriaaleissa saavutettavuudesta, ja mainitaanko niissä
sellaisen henkilön yhteystiedot, jolta saa lisätietoa aiheesta?

Kulttuuria kaikille -neuvonta
Taidemuseoalan kehittämisyksikkö KEHYS
Valtion taidemuseo
Kaivokatu 2
FIN-00100 Helsinki

info@kulttuuriakaikille.fi
p. +358 (0)9 1733 6378
f. +358 (0)9 1733 6216
www.kulttuuriakaikille.fi

Opetusministeriön julkaisuja -sarjassa vuonna 2004 ilmestyneet

- 1 Tulossuunnitelma 2004
- 2 Toiminta- ja taloussuunnitelma 2005–2008
- 3 An International Evaluation of the Finnish System of Arts Councils
- 4 Luovuuksertomus – Ehdotus hallitusohjelmassa tarkoitettujen luovuusstrategian tekemisen luonteesta, lähtökohdista ja toteuttamisen tavoista
- 5 Kirjastopalvelut kaikilla mausteilla – palvelutuotannon tila, tarpeet ja tulevaisuuden linjauksia
- 6 Koulutus ja tutkimus vuosina 2003–2008; Kehittämissuunnitelma
- 7 Utbildning och forskning 2003–2008: Utvecklingsplan
- 8 Education and research 2003–2008: Development plan
- 9 EU:n Nuorisiohjelman vaikuttavuus
- 10 Perustietoja ammattikorkeakouluista
- 11 Regional strategy for education and research up to 2013
- 12 Koulutuksen ja tutkimuksen tietoyhteiskuntaohjelma 2004–2006
- 13 Informationssamhällsprogram för utbildning och forskning 2004–2006
- 14 Information Society Programme for Education, Training and Research 2004-2006
- 15 Opetusministeriön verkkopalvelu- ja verkkotoimintastrategia 2010
- 16 International Evaluation of the Academy of Finland
- 17 Koulutus, tutkimus ja työllisyys Valtion tiede- ja teknologianeuvostolle laadittu seurantaraportti
- 18 Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma
- 19 Valinnasta työelämään; Ammatillisen koulutuksen ja ammattikorkeakoulujen opiskelijavalinnan tarkastelua
- 20 Management and Steering of Higher Education in Finland
- 21 För regionernas styrka; Åtgärdsprogram för kultur-, idrotts- och ungdomspolitisk regionutveckling - riktlinjer och prioriteringar åren 2003–2013
- 22 Onko kulttuurilla vientiä? Opetusministeriön, ulkoasiainministeriön ja kauppaja teollisuusministeriön Kulttuurivientihanke, Selvitysmiehen raportti
- 23 Liikuntatoimi tilastojen valossa – Perustilastot vuodelta 2002
- 24 Yliopistotilastot 2003; Taulukoita KOTA-tietokannasta Universitetsstatistik 2003; Tabeller ur KOTA-databasen
- 25 Ammattikorkeakoulut 2003; Taulukoita AMKOTA-tietokannasta Yrkeshögskolorna 2003; Tabeller ur AMKOTA-databasen
- 26 Aikuiskoulutuksen vuosikirja; Tilastotietoja aikuisten opiskelusta 2002
- 27 OECD:n teema- ja maatulokset; Ylikansallista ohjausta vai kansallista itseymmärrystä?
- 28 Varusmiehestä opiskelijaksi; Selvitys varusmiespalveluksen vaikutuksista korkeakouluopintojen aloittamiseen ja jatkamiseen

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Julkaisumyynti / Bokförsäljning:

Yliopistopaino / Universitetstryckeriet

PL 4 / PB 4 (Vuorikatu 3 / Berggatan 3)

00014 Helsingin yliopisto

puhelin / telefon (09) 7010 2369

faksi / fax (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi

ISBN 952-442-819-9 (nid.)

ISBN 952-442-820-2 (PDF)

ISSN 1458-8110